



■ **KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM**

MI AZ, HOGY „MI?”

(Lányi András)

■ **TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM**

A JOGVÉDŐ SZERVEZETEK
VÁLTOZÁSMENEDZSMENT STRATÉGIÁI

(Gerő Márton–Susánszky Pál
–Tóth Gergely–Kopper Ákos)

■ **VILÁG-NÉZET**

TÁRSADALMI MOZGALMAK
A KOREAI KÖZTÁRSASÁGBAN

(Bata Attila–Braun András)

■ **KISEBBSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM**

ROMA CIVIL SZERVEZETEK SZEREPE
A SZLOVÁKIAI OKTATÁSÜGYBEN

(Gabriela Petrová–Nina Kozárová
–Melinda Mikusová)

■ **FELSZÁLLÓPÁLYA**

NEMZETKÖZI FEJLESZTÉSI EGYÜTTMŰKÖDÉS:
GLOBÁLIS PROBLÉMÁK, INTÉZMÉNYESÜLÉS
ÉS AZ NGO-K BEVONÁSA

(Laufer Gyöngyi)



CIVIL SZEMLE

Szerkesztőbizottság/Editorial Board

Belia Anna, Harsányi László, Kirschner Péter, Kuti Éva,
Marschall Miklós, Miszlivetz Ferenc, Nagy Ádám

Szerkesztőség/Editors

| | |
|--|---|
| Felelős szerkesztő/Executive Editor | Nárai Márta |
| Rovatszerkesztők/Editors | Csongor Anna (Társadalom és állam/Society and State) Kákai László (Elméletileg/Theoretically) Péterfi Ferenc (Közösségek és civil társadalom/Community and Civil Society) Sebestény István (Világ-nézet/International Review) |
| Képszerkesztő/Image Editor | Gönczö Viktor |
| Online szerkesztő/Online Editor | Bod Levente |

Cikkjavaslatokat, ötleteket, véleményeket a civilszemle@gmail.com címre várunk.
Előfizethető a www.civilszemle.hu címen

Kiadó

CIVIL SZEMLE ALAPÍTVÁNY

www.civilszemle.hu

1137 Budapest, Pozsonyi út 14.

Tel./fax: (+36-1) 221-8099

E-mail: civilszemle@gmail.com

Felelős kiadó: Nizák Péter kuratóriumi elnök

Készült a Pharma Press Nyomdában

Felelős vezető: Dávid Ferenc

ISSN 1786-3341

| | |
|---|----|
| ■■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM | |
| Lányi András: MI AZ, HOGY „MI”? | 5 |
| ■■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM | |
| Gerő Márton–Susánszky Pál–Tóth Gergely–Kopper Ákos: A JOGVÉDŐ SZERVEZETEK VÁLTOZÁSMENEDZSMENT STRATÉGIÁI | 15 |
| ■■ VILÁG-NÉZET | |
| Bata Attila–Braun András: TÁRSADALMI MOZGALMAK A KOREAI KÖZTÁRSASÁGBAN | 29 |
| ■■ KISEBBSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM | |
| Gabriela Petrová–Nina Kozárová–Melinda Mikusová: ROMA CIVIL SZERVEZETEK SZEREPE A SZLOVÁKIAI OKTATÁSÜGYBEN | 45 |
| ■■ FELSZÁLLÓPÁLYA | |
| Laufer Gyöngyi: NEMZETKÖZI FEJLESZTÉSI EGYÜTTMŰKÖDÉS: GLOBÁLIS PROBLÉMÁK, INTÉZMÉNYESÜLÉS ÉS AZ NGO-K BEVONÁSA | 61 |
| ■■ SZERZŐINK | 81 |



Fotó/Gönczö Viktor

MI AZ, HOGY „MI”?*

Lányi András

■ Előadásomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy miért nincs ma helye a közösség fogalmának a társadalomelméletben, sőt, továbbmegyek, miért gyanús az, aki közösségeket emleget, végül arról, hogy szerintem miért időszerű mégis a közösségekkel foglalkozni.

A közösségeket mindenki szereti. Én nem talákoztam még senkivel, aki azt mondta volna, hogy „Pfuj, ez egy közösség!”. De hát az énekesmadarakat is mindenki szereti, mégis elpusztítjuk őket, noha nem szándékosan. Tehát nem az a helyzet, hogy a közösségekkel szemben a társadalomtudományok ellenségesek vagy szkeptikusak, csak *nem tudnak velük mit kezdeni*. Ennek, formálisan, teljesen elméleti okai vannak. A társadalomtudományi gondolkodásban uralkodó módszertani individualizmus és racionális univerzalizmus keretei között értelmesen egyénekről tudunk beszélni. Egyéneket már mindenki látott, tudja, miről van szó, azok nem elképzelték, és miután az ésszerűség szabályai univerzálisak, nem szabad, hogy az egyének között bármilyen különbséget tegyünk. Nyilván itt nem a saját véleményemet mondom, hanem az uralkodó közfelfogást. *Ami az ésszerű univerzális szabály, törvény és az egyén között van, az útban van, az csak zavaró körülmény lehet.* A társadalmi cselekedeteink végső magyarázata mindig az egyén kell legyen, ezt hívják módszertani individualizmusnak. De a társadalmi cselekedeteink végső célja is

* A Közösségfejlesztők Egyesülete és az ELTE TáTK Humánökológia, illetve a Közösségi és civil tanulmányok szakok által 2016 novemberében szervezett Közösség konferencián elhangzott előadás szövege. A szöveget szerkesztette Farkas Gabriella.

az egyén: a felszabadítása, a jóléte, amire éppen szüksége van. Ez az a gondolkodási keret, amelyben feszengünk a közösségek értelmezésével kapcsolatban.

A közösség mindig megkülönböztetésen alapul. Valakik valakiket választottak, másokat nem választottak, hogy úgy mondjam, elutasítottak; mert sok olyan helyzet van, amikor nem választhatunk egyszerre kettőt. Minden „igen”, amit kimondunk, az egyben „nem” is. Aki ebből kirekesztésre következtet, az egyszerűen téved.

Hogyan él meg a modern társadalom közösségek nélkül? Ha nem hiányoznak, miért vacakolunk velük? A modern ipari társadalmak, nem az emberek, a társadalmak, látszólag jól megvannak közösségek nélkül. Mi pótolja a közösségeket? Azok a személytelen közvetítő rendszerek, magyarul médiumok, amelyek lehetővé teszik, hogy képesek legyünk egymással együttműködni anélkül, hogy ismernénk egymást, anélkül, hogy értenénk egymást, anélkül, hogy tekintettel lennénk egymásra. És ez nagyon jól megy. Milyen rendszerekre gondolok? Például a Neptun rendszerre, ami itt, az egyetemen működik. Az informatika, a jogrend, a piacgazdaság, a piac szabályai vagy a közlekedés szabályai, például a KRESZ, csupa olyan szabályrendszer, melyeknél nem szükséges, hogy egyetérts a szabályokkal, de ha nem követed őket, a rendszer kilök magából; be se tudsz lépni a Neptunba. Tehát az emberi együttműködés elemi szintje kiválóan, sőt, mondhatni csereszabatosan, üzembiztosan működik, anélkül, hogy szükség volna közösségekre, tehát olyan emberekre, akik ismerik, értik egymást, és együtt is akarnak működni egymással.

Mi történik az emberekkel? Mi történik a közösségekkel, mi van a közösségek helyén, melyeket így spontán módon és minden rosszindulat nélkül erodált a modernizáció, a modern ipari társadalmak működésének logikája? Nos, a közösségek helyén most *tömegeket* találunk. A közösség és a tömeg közti különbség olyan, mint egy szelet hús és egy fasírt közti különbség. Az anyaga ugyanabból van, csak éppen az eredeti kötelékek, szövetek bomlottak fel. Az így létrejött egyedek viszont sokkal formázhatóbbak, tetszés szerint veszik fel azt a formát, amit a mindenkori uralom éppen kitalál nekik. Ez a tömegtársadalmakra jellemző. Én szeretem ezt a kifejezést, sokan nem szeretik; a modern ipari társadalmak tömegtársadalmak.

Azt állítom, hogy a tömegtársadalmak megszervezésének két alapvető modellje, a *piaci modell* és a *bürokratikus modell* egymást *kiegészítik és feltételezik*. Tehát nem az a kérdés, hogy mit akarsz: piacot vagy bürokratikus államot – aki az egyiket akarja, annak a másikat is akarnia kell, a kettő csak együtt működik. Ezek azok a rendszerek, melyekben képesek vagyunk a társadalmat működtetni. És ez az a két modell, melyet a huszadik század kezdete óta bírálunk, elutasítanak azok, akik valamilyen harmadik utat keresnek. A két háború közti harmadikutas mozgalmak, a hatvanas évek újbaloldali mozgalmi, a mai civil, elsősorban a zöld vagy ökológiai indíttatású, civil gondolkodás sok ilyen harmadikutas jellegzetességet tartalmaz. Ezek a harmadikutasok, világosan látva a probléma elméleti lényegét, tehát hogy ami az egyén és az általános között van, az útban van, pont ezekre a közbülső alakzatokra helyezik a hangsúlyt. *Wilhelm Röpke, A harmadik út* című alapmű szerzője (magyarul megjelent 1943-ban – soha többet azóta, nem kapható és általában feledésbe merült), könyvében egy *Montesquieu*-tól származó gondolatot

idéz, ez a közbülső alakulatok. Ezekben a közbülső alakulatokban, melyekben az emberi együttműködés igazán lehetséges, és ugye ezek a közösségek, Röpke kifejezetten, szó szerint antikollektivistá ellensúlyt keres. Ennél jobban nem lehet ezt a dolgot kiélezn: a *kollektivizmus* és a *közösségiség* nem rokon értelmű szavak, hanem *egymást kizáró fogalmak*. A kollektivista társadalom ellenében szeretnénk valamiféle közösségeket látni magunk körül.

Miféle közösségeket? És miért gyanús az, aki közösségeket emleget? Azért, mert a közösségek a modern kori tömegtársadalmi rendszerek működési logikájának állnak az útjában, tehát akadályozó tényezők. De azért is gyanús, mert ha megnézzük, hogy a közösségeknek miféle értelmezései vannak, kiderül, hogy *mindenki mást gondol* közösség alatt. Mind a mai napig, amikor a közösségeket említjük, különféle nosztalgákkal tesszük ezt – rögtön a tradicionális, organikus közösségekre gondolunk. Legalábbis sokan ezekre gondolnak, még akkor is, amikor nem ezekről beszélünk. Ezeknek az alapvető tulajdonságai a közös tudat és az azonos vonások – ezeket a közösségeket az azonosságok tartják össze. Ezek nyilván élesen ellentmondanak a modern tömegtársadalomban élő egyén elemi törekvéseinek. Nem hiszem, hogy mi ilyen közösségekben tudnánk vagy akarnánk élni.

A *Ferdinand Tönnies* által leírt hagyományos közösség áll szemben a modern társadalommal. Ezek a Tönnies által leírt hagyományos közösségek azok, amelyekre, azt mondom: sajnós a zöldek is gyakran hivatkoznak. A természetközeli vadászó, gyűjtögető, el nem idegenedett közösségek emlegetése kelti gyakran azt a látszatot, hogy valamiféle ideális vagy idealizált törzsi társadalom közösségeit sírjuk vissza. Pedig erről szó sincsen. Sokszor megfélekedünk arról, pedig elméleti hivatkozásaink nem feledkeztek meg róla, hogy szerves és kulturálisan zárt, de nagyon élhető és életképes közösségek az európai középkor és újkor történetében is mindvégig voltak. Ez a *városi communitas*-okra jellemző közösségmodell mindig működött, tehát ha a hagyományos közösségekre gondolunk, akkor sem kell visszamászni a fára, hanem gondolhatunk például arra a „politechnikai” hagyományra és arra a városfejlődésre, melyet *Lewis Mumford* és *Hajnal István* műveiben megismerhettünk. És nem véletlen, hogy az ökológiai gondolkodás politikai elméletében is pont ezekre a középkori városi közösségekre hivatkoznak mint pozitív példára.

Természetesen a modernitásban is vannak más, ezzel vitatkozó közösségfogalmak. Azonban a hagyományos vagy organikus közösségfogalommal szemben emlegetett modern közösségfogalmak valamilyen absztrakt közösségre utalnak. Azért mondom *absztrakt közösségeknek*, mert ebben az esetben olyan elvont ismérvek alapján kreálunk közösségeket, mint a társadalmi osztály vagy az azonos jogviszony. Például: egy állam polgárai – ez egy elvont közösség; mindenki ugyanazon állam törvényeinek van alávetve, és ezért mi valamiképpen egy állampolgári közösséget alkotunk. Vagy mindannyian a dolgozó proletariátus, avagy a kizsákmányoló burzsoázia tagjai vagyunk. És ezek a közösségekhez tartozások meghatároznak minket, esetleg osztályöntudattal ruháznak fel.

A furcsa az, hogy *Marx Károly* tulajdonképpen ezt a hagyományos, *Emil Durkheim* azt mondaná, hogy ezt az azonosságon alapuló, tradicionális közösségfogalmat veszi át.

Szerintem az ő egész osztályelmélete olyan közösségfelfogást sulykol, ami a tagok közötti azonosságon alapul. Azonban a századfordulón Emil Durkheim, a szociológia atyja már a *különbségen alapuló szolidaritást*, az egymástól különbözők közötti munkamegosztásból keletkező közösséget tartja jellemzőnek a mi korunkra. Ez a gondolat azóta is jelen van, búvópatakként, de valahogy mégsem Durkheim lett a sztár a huszadik századi szociológiában, csak a huszadik század végén kezdett ismét divatba jönni.

Tehát létezik egy olyan modern közösségelvűség, mely nem absztrakt közösségeket hoz létre spekulatív ismervek alapján, hanem rámutat arra, hogy a különbözőség az együttműködésnek nem akadálya; normális emberek között egyenesen a feltétele, hiszen a különbségben áll az együttműködés értelme. Idősek és fiatalok; férfiak és nők stb.

Elméletileg ez a lehetőség vonzó, gyakorlatilag kiaknázatlan. Nyilván nem véletlenül. Mert az ilyen, tényleges együttműködést feltételező közösségek, ha nem a közös kényszernek engedelmessé válnak, akkor a tagok közötti szolidaritás működteti őket, vagyis óhatatlanul *közös normákat, közös értékrendet, konszenzust alakítanak ki*. És ez velük a baj. Mert az individualista politikai gondolkodás szerint az ilyen fajta egyetértés mindig kirekesztő és elnyomó másokkal szemben. És ezért ez a komunitárius, közösségelvű – szokták republikánusnak is nevezni, de nem teljesen fedi egymást a két fogalom – gondolkodás kicsit mindig gyanús maradt. Mintha a megkülönböztetéstől való rettegés uralná a modernitást. Pedig, ahogy erről szó volt, minden értékrend alapja a megkülönböztetés, a különbségtétel és a választás. Mi, emberek egyébként is különbözni szeretünk. A közösségek pedig nem akadályai, hanem feltételei annak, hogy az egyéniségek közötti különbségek békésen és akár a köz javára kibontakozhassanak.

Érdemes elvégezni az ellenpróbát: ha nem tudnánk magunkat másoktól megkülönböztetni, akkor *honnán tudnánk azt, hogy egyáltalán kik vagyunk*, hogy hol a helyünk, hogy kikhez tartozunk? Ha nem tudnánk magunkat másoktól megkülönböztetni, akkor honnan tudnánk, hogy mi az, hogy befogadni valakit? Akkor mi az, amibe befogadjuk azokat, akiket befogadunk? Sőt, továbbmegyek: ha nem tudjuk másoktól magunkat megkülönböztetni, akkor miből vesszük észre, hogy ha már nem *mi* vagyunk? Hol vannak a határai, akár történelmileg, egy közösség létének, ha az univerzális nyitottság és befogadás álláspontjára helyezkedünk? A befogadáshoz összetartásra és önbizalomra van szükség, hogy másokat, akiktől különbözünk és továbbra is különbözni szeretnénk, magunk közé tudjunk fogadni, felkínálva a hozzánk tartozás lehetőségét. Mi az, hogy hozzátok tartozni? Hogyan lehet hozzátok tartozni? Ezt meg kell tudnunk mondani.

És akkor megérkeztünk oda, hogy miért időszerű szerintem ennek a gyanús fogalomnak, a közösségnek az emlegetése. Erről nem tudok túl sok újat mondani, de kihagyhatatlan, tehát utalnom kell rá, hogy a késő modernitás korában, a globalizáció korában általános identitásválság vett erőt a művelt nyugati társadalmakon, és ebből mi, félművelt félnyugatiak sem maradtunk ki, sőt. Ennek a válságnak az alapja, hogy bármit is gondoljunk a nemzeti identitásról, ami egy külön előadás tárgya lehetne, a nemzet egy aránylag hosszú történelmi korszakon keresztül szilárd önazonossági és együttélési keretet biztosított az európai emberiség számára. Nem kell elmesélnem, hogy *a globalizációval ez*

hogyan erodálódott, hiszen ma már tájékozódásunk, megélhetésünk, közlekedésünk, művelődésünk legfontosabb elemei túlmutatnak az országhatárokon. Nincs értelme ezekhez ragaszkodni, nem adják meg az ember társadalmi tájékozódásának természetes kereteit. Globális identitás azonban nem létezik, illetve globális identitással csak a globális elitek rendelkeznek, akik valóban ugyanazokon a nemzetközi repülőtereken és konferenciákon élnek az életüket, de a világ társadalmi számára ilyenfajta identitás nem adódik. Sőt, a világban egyre többet és egyre szabadabban utazó embermilliók, pontosabban százmilliók (évente, mint hallom, lassan 200 millió ember migrál, kerül távol a lakóhelyétől), ezeknek az embereknek a keveredése, közlekedése, kényszerű vagy önként választott együttélése semmilyen új közösséget, integritást nem teremt. Ez nem vita a jövőről, hanem szociológiai kutatások eredménye a kilencvenes évek vége óta. *Joshua Friedman hibridizációról* beszél (ez még pontosabb, mint az én fasírt fogalmam, bár lehet, hogy a fasírt szemléletesebb); tehát keveredés zajlik, és a keveredés okoz rengeteg frusztrációt. Új közösségek, új identitások ebből nem keletkeznek, vagy sokkal nehezebben keletkeznek – kívánjuk, hogy keletkezzenek, dolgozunk azon, hogy keletkezzenek, de ez nehezebben megy, mint annak előtte. Tehát íme az identitásválság – ennek a finomabb kulturális, lélektani szálait most nem feszegetem.

Mindez felveti az igényét az olyan *szűkebb, kisebb identitásközösségeknek*, amelyek betölthetik a nemzetállam mint közösség helyét. Újra felértékelődnek a helyi, lakóhelyi, munkahelyi, szakmai, kulturális, vallási, nemi identitással kapcsolatos közösségek – ettől válnak ezek politikai témává. Ettől értékelődik fel az emberek származása – a nagy idegenségben mi, Puerto Ricó-i bevándorlók mégiscsak tartunk össze (direkt inkább távolabbi példákat mondok, mint közeliakat). Ezek a közösségek azonban tulajdonképpen védekező és inkább premodern közösségek, tehát nem oldják meg a problémát; legföljebb, ahogy azt *Castells* mondja, *menedéket* jelentenek, ámde nem kínálnak új jövőképet. Ezt az új jövőképet, amely tehát az identitásukat veszített, sok szempontból amalgám és amorf késő modern társadalmakban megteremthetné az együttműködés és az önazonosság kereteit, még pedig a jövő felé nyitott kereteit, ezt egyesek szerint a civil mozgalmak kínálják. Nem véletlen az, hogy az ún. új társadalmi mozgalmak nem a hagyományos állami keretek között, nem a nemzetközi viszonylatokban, hanem a helyi, munkahelyi (a helyi alatt nem csak a territóriumot értem) társadalmakban keletkeznek. Ezek a *civil mozgalmak* azok, amelyekkel a Ti munkaterületekhez is megérkeztünk, amihez ideológiát, igazolást és megerősítést szerettem volna kínálni azzal, hogy ezeket a történelmi gyökereket és elméleti kereteket fölvezoljam.

Az ilyen „korszerű” civil közösségeknek általában három alapvető vonását szokták kiemelni. Ezek az önkéntesség, a lokalitás és az autonómia. Mindegyikkel lesznek majd bajok. Feltételezzük, és nem is tudjuk másként elképzelni, mint hogy ezek a civil közösségek *önkéntes alapon* szerveződjenek. De itt és most, a Duna mentén, persze nem csak itt, de itt azért különösen, az embereket a passzív beletörődés, a kölcsönös bizalmatlanság, de főleg az összefogás értelmével kapcsolatos bizalmatlanság jellemzi. Ez is igaz; de közben az is igaz, hogy él bennünk az önkéntes szerveződés igénye és rászorulunk az összefogásra. Ha nem tudunk készen előrántani közösségeket, és nem kívánunk ránk

kényszerített közösségekben élni, akkor csak az önkéntesség marad. Ennek minden ismert nehézségével együtt.

A második a *lokalitás*, ezek a közösségek nyilván nem képzelhetők el másként, mint alulról fölfelé építkezve, kis léptékben, egymást ismerő emberek között, akiket valami összeköt egymással. És ez a valami nem az internet, nem a piaci kapcsolatok és nem az állami bürokrácia vagy az állami bürokrácia által szervezett álközösségek. Azonban itt is baj van, mert ez az igazi lokalitás, és csak ez igazán, ütközik bele, többé-kevésbé mindennütt a világon a modern ipari állam központosító törekvéseibe. Nem modern ipari állam az, ami nem akar központosítani, ami nem épít ki történelmileg példátlan, esetlen bürokráciát – úgyhogy mi egy nagyon modern ipari államban élünk, ebből a szempontból legalábbis. Azonban a központosítás azt jelenti, hogy ezeket a jogosítványokat, erőforrásokat, eszközöket az állam elvonja valahonnan, éspedig a helyi társadalmaktól. Így azután egyre nehezebben hozzáférhetőek a spontán, civil önszerveződés számára, amely a helyi erőforrásokból táplálkozik. Hát, úgy is néz ki.

Tulajdonképpen ugyanezt mondom el más szavakkal, amikor – harmadszor – azt állítom, hogy az *autonómia* törekvésének pedig az a kiszolgáltatottság jelzi a korlátait, amely nem teszi lehetővé a helyi, spontán civil közösségek önrendelkezését. Itt jegyzem meg, hogy az autonómia fogalma maga is vitatott. A mainstream politikai gondolkodás az autonómia fogalmát az egyénre értelmezi, és úgy néz ki, hogy most már tényleg mindent, de mindent megtettek a művelt nyugaton az egyéni autonómiák kiteljesítéséért, hiszen az egyéneket már teljesen függetlenítték egymástól. És akkor jönnek ezek a bolond ökológusok, akik bebizonyítják, hogy az autonómia az nem függetlenség, hanem – érdemes megjegyezni – *az autonómia kölcsönös függőséget jelent!* Egy élő rendszer nem akkor életképes, ha függetleníti a környezetétől, akkor azonnal elpusztul. Az élő rendszerek azért képesek a saját paramétereiket beállítani, azaz a maguk módján élni és fenntartani az élet egy-egy mintázatát, mert állandó, aktív cserekapcsolatban állnak környezetükkel, és ebben a cserekapcsolatban, amit emberek között kommunikációnak nevezünk, tartják fenn magukat. Tehát az autonómia lényegéhez hozzá tartozik a kölcsönös függés, az *egymásrautaltság*. Ebből következik, hogy az autonómiát nem az egyén, hanem a közösségek szintjén próbálom értelmezni. Mert az egyén formális autonómiája a mai társadalmakban igen nagy mértékben adott, csak ugye az egyén önmagában nem életképes. Az egyénnek ez a formális és látszólagos autonómiája nem más, mint kiszolgáltatottság a személytelen közvetítő rendszereknek, amelyekkel kénytelen együttműködni. Ezzel szemben a polgári közösségek létrejöttéhez kellő autonómia megkívánja, hogy ezek a közösségek valóban rendelkezzenek azokkal a feltételekkel, amelyek a működésükhöz anyagi, jogi vagy kulturális értelemben nélkülözhetetlenek.

Nos, akkor működik, vagy nem működik? Van önkéntesség, lokalitás és autonómia vagy pedig beletörődés, központosítás és kiszolgáltatottság van? A válaszom erre az, hogy ez egy *harc*. Ez az a harc, ami itt bennünket összehozott. Lehet, nem mindenki örül annak, hogy ezt így néven nevezem, de itt és most ez az alapvető társadalmi konfliktusok tétje. Azok a hagyományos, például osztályérdekek és mindenféle egyéb keretek, amelyek között az elmúlt évszázadokban a társadalmi küzdelmek zajlottak, ma már nem

érvényesek, nem hatékonyak. Ne keressük se a gonosz elnyomók rejtőzködő osztályát (szoktuk keresni, és ebből mindenféle konteó elméletek születnek), ne keressünk kizsákmányolt osztályt se, amelynek radikális szükségletei holnapra a világot, sej-haj, megváltoztatják, mert hiába keresnénk őket, hanem vannak a nem tudni mikor és hol, tehát elvileg bárhol keletkező civil közösségek, amelyek nem létezhetnek, ha nem követelik vissza a jogaikat és erőforrásaikat a központosítás és a személytelen közvetítés nagy globális és országos rendszereitől. Ez tehát egy objektíve és történelmileg szükségszerű harc, hogy valamit már a marxistáknak is mondjak.

Nem véletlenül jutott eszembe Marx neve. *Bookchin* szokta ajánlani azt, hogy a radikális gondolkozóknak Marxtól be kéne cserélniük *Arisztotelészre*. Én már Durkheimmel is beévném, de *Bookchin* kifejezetten *Arisztotelész*ig megy vissza, és ez alatt azt a politika-felfogást érti, mely nem valamilyen fiktív gazdasági érdekek alapján, hanem a közjóért tudatosan vállalt felelősség alapján beszél közösségekről. Ez a különbség a középkori vagy antik városi közösségek ideológiája és mondjuk a modern osztályharc-elmélet között. Tehát erről szól a „Marxtól *Arisztotelészre* jutányosan”. És bizony ezzel együtt jár, hogy a követelmény itt nem az egyenlőség, hanem a *megkülönböztetés joga*. A kiváló megkülönböztetése a silánytól. Na, erre már a ballib fejekben gyulladnak is ki a piros lámpák, hogy miféle arisztokratikus, kirekesztő gondolat ez már megint. Pedig higgyétek el, hogy a közjó szempontjából értékes magatartást megkülönböztetni a silánytól, a veszedelmestől, a kártékonytól nem úri luxus és nem arisztokratizmus, hanem megkerülhetetlen követelmény a földi erőforrások drámai korlátait felismerő második ezredfordulón.

Zárásképpen arról szeretnék beszélni, hogy mitől függ ezeknek a közösségeknek a sikere. A harcról beszéltem; empirikus tapasztalatom azonban csak a kudarcról van, ezért ezeket a gondolatokat nem is a magaméból fogom meríteni, hanem Wilhelm Röpke-nak, *A harmadik út* szerzőjének téziseit szedtem össze. Mi kell ahhoz, hogy egy modern civil közösség, tehát egy önkéntes alapon szerveződő civil közösség sikeres legyen?

Először is, a *személyes képességeken* múlik a dolog, és ezek közül a személyes képességek közül Röpke két igen érdekes erényt emel ki: a *felháborodás* képességét és a *tisztelet* képességét. A kettő szorosan összefügg: aki képes tisztelni a társait vagy olyan elveket, amelyeknek az életét szentelte, vagy képes embereket tisztelni, akiktől úgy érzi, hogy tanult és tanulhat, az okvetlenül fel fog háborodni, amikor ezeket sérelem éri. Aki tiszteli az élővilág csodálatos rendjét, gazdag változatosságát és változékonyságát, az beledöglik, ha maga körül ezt pusztulni látja, és inkább tesz valamit a védelmében akkor is, ha ez a harc kilátástalan és reménytelen. Ez még mindig jobb, mintha semmit se tenne. Tehát a tisztelet és a felháborodás – ez az első röpkei imperatívusz. Ajánlom mindenki figyelmébe.

A második – ezek többé-kevésbé egymásra épülnek – legalább annyira érdekes, és hatalmas viták középpontjában áll, különösen az antiglobalista zöldek táborában. Röpke a *magántulajdon* lelkes híve. *Bibó*hoz hasonlóan a magántulajdont megkülönbözteti az óriástulajdontól, mely már nem is tulajdonszerű, hanem hatalomszerű képződmény. Mit ért magántulajdon alatt? Szó szerint idézem: „lehetőleg mindenki önmaga által meghatá-

rozott munkakörön alapuló életet élhessen”. Mi ebben a teremben vagyunk ezek a szerencsés kiváltságosok, de az országban elenyésző kisebbséget alkotunk, akik inkább fázunk és éhezünk, és részünk minden nyomor, de szabadok vagyunk, de önmagunk által szabadon meghatározott munkakörben tengetjük az életünket. Ennek megvannak a társadalmi költségei, de úgy érezzük, talán megéri. Azonban ez nem jellemző, és ti ezt tudjátok: nem nehezteléssel tekintünk azokra, akik nem tudnak, nem akarnak szervezkedni, közösködni, vállalkozni, mert megértjük, hogy nem engedhetik meg maguknak ezt a fényűzést. Ezért mondja Röpke és Arisztotelész, hogy csak olyan társadalomban lehetséges demokrácia, ahol az emberek túlnyomó része rendelkezik elegendő anyagi, kulturális és politikai függetlenséggel (nem függ a hatalomtól, nem függ a mások vagyónától, nem függ a munkaadójától). Hogy lehet, hogy nem függ? Megél a saját tulajdonából, megél a saját munkaképességéből (ez is egy tulajdon, csak már elfelejtettük, mert olyan alacsony az értéke). Tehát a munkaképességünk, a pénzünk, a földünk (már akinek van), a termelőeszközeink, ez mind az a tulajdon, persze kis tulajdon, ami nélkül nincs sikeres közösségépítés. Ez rossz hír, mert pontosan ez az a fajta függetlenség és a szuverén munkavégzésben szerzett tapasztalat az, amivel Magyarországon kevés ember rendelkezik.

Áttérek a harmadik röpkéi tézisre. Szó szerint: „*kisebb termelési és települési egységek*”. Ez, ugye, következik az előzőből. Tehát egy komunitárius társadalomnak (a közösségi társadalomnak, mely közösségek közössége, ahogyan azt a nemzetre mondták) kisebb, önmagukban is életképes termelési és települési egységekből kell állnia. Mondanom sem kell, hogy a multinacionális gazdasági hálózatok korában a CEFTA és a TTIP szerződések megkötése között félidőben nem és egyre kevésbé beszélhetünk Európában ilyen szuverén, kisebb termelési és települési egységekről. A kisebb települési egységek életképességét biztosító jogi, intézményi feltételek maradékát pedig éppen az elmúlt években vonta magához a központi hatalom. Mármint azt a keveset, amit az előző ciklusokban a kormányzat valamiért elfelejtett magához vonni. Tehát itt sem állunk nyerésre. A centralizáció és decentralizáció konfliktusában találjuk meg a helyünket, keresnünk se kell. Kisebb termelési és települési egységek nélkül a dolog nem megy. Ez tehát feltétel is, meg cél is. A hiányzó feltételeket nem azért sorolom, hogy elvegyem az életkedveteket, hanem mert ez egyúttal egy program is: úgy látszik, ezek nélkül nem megy, tehát a magunk láthatatlan, apró munkájával, mint a kis szű, mely belülről rágja a fát, ebbe az irányba kell rágódnunk.

És végül a negyedik tézis, amit Röpke könyvéből kiolvastam (ez is problematikus), szó szerint idézem: „*együttműködésre hajlandó, meggyökeresedett és szociálisan beágyazott emberek szilárd közössége*”. Ezzel az a baj, hogy túl sok olyan jelzót használ, amik kínosan emlékeztetnek minket a tradicionális közösségekre, de lehet, hogy a mi receptrainkban van a hiba. Ha közelről nézzük, meggyökeresedett – ez nem a *Blut und Boden*, a vér és föld közössége, hanem csak azt jelenti, amit minden magyar faluban tudomásul kell venni, és ami egy értelmes kijelentés, hogy addig vagy gyűttment közöttük, ameddig egyetlen ősöd sem porlad a falusi temetőben. Tehát van egy időtényező. A társadalmi integrációnak van egy időtényezője, amin belül nem megy az erőltetett, gyorsított üte-

mű integráció, ahogy ezt a magyar iparvárosok lakótelepein megfigyelhettük, ahogy ma a világ nagyvárosainak elővárosaiban megfigyelhetjük. Tehát az erőltetett, gyorsított ütemű integráció mindenhez vezet, csak közösségekhez és élhető együttéléshez nem. Úgyhogy ne féljünk a „meggyökeresedett” vagy a „szociálisan beágyazott” kifejezéstől.

És persze a közösség nem attól szilárd, hogy mindenki egy célt követ, és egyetért, sőt, az ilyen közösség már életképtelen, ott már megszűnt a vita, a párbeszéd, ami a közösség életeleme. Ahol mindenben egyetértenek, ott nagyon nagy a baj, az már rop-pant gyanús. A közösség szilárdságát tehát nem az egyetértésen mérjük, hanem a *deliberáció*, a *mérlegelés* és a *vita* minőségén, színvonalán és intenzitásán.

Tehát várom a vitát, az ellenvetéseiteket, és köszönöm a figyelmet.

Az előadás során hivatkozott szerzők és műveik

Arisztotelész (1994): *Politika*. Budapest:Gondolat.

Bookchin, Murray (1994): Túl a neomarxizmuson. In: Bozóki András–Sükösd Miklós (szerk.): *Anarchizmus ma*. Budapest:T-Twins Bp. 183–205.

Castells, Manuel (2006): *Az identitás hatalma*. Budapest:Gondolat–Infonia.

Durkheim, Emile (2001): *A társadalmi munkamegosztásról*. Budapest:Osiris.

Hajnal István (1993): Az európai város kialakulása (1941). In: Hajnal István: *Technika, művelődés*. Tanulmányok. (Szerk.: Glatz Ferenc). Budapest:História–MTA Történettudományi Intézet.

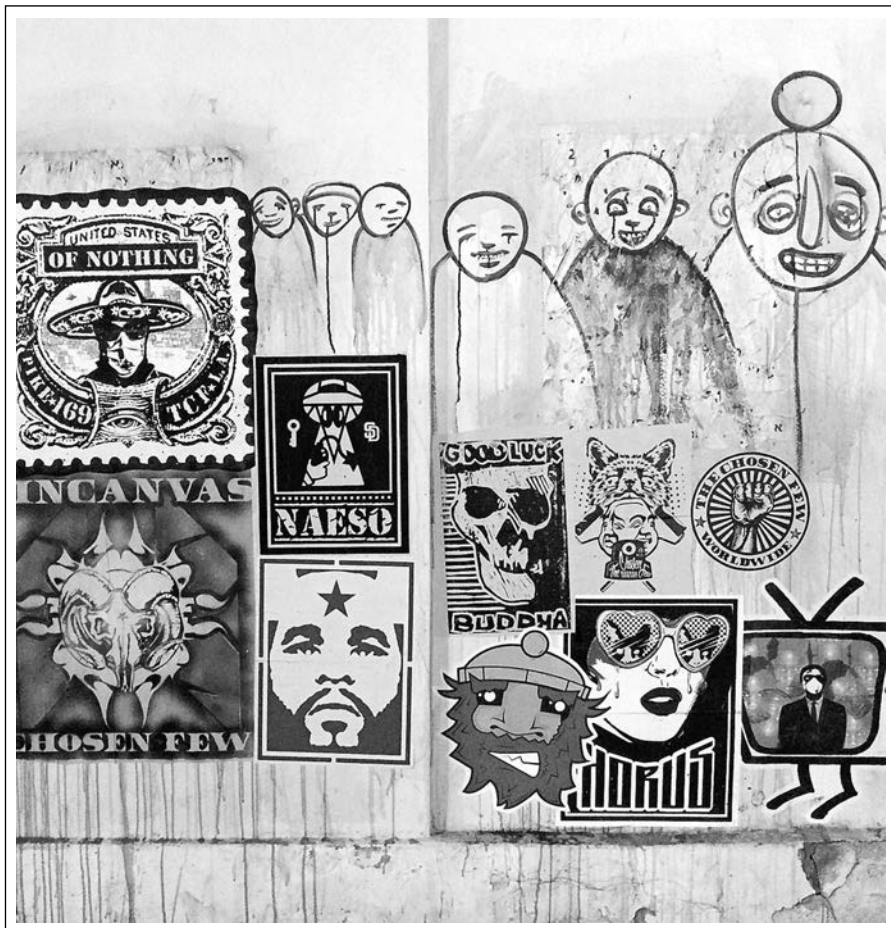
Lányi András (2016): *Elképzelt közösségeim*. Budapest:Solar.

Mumford, Lewis (1985): *A város a történelemben*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.

Röpke, Wilhelm (1943): *A harmadik út. Korunk társadalmi válsága*. Budapest:Auróra Kiadó.

Tönnies, Ferdinand (2004): *Közösség és társadalom*. Társadalomtudományi könyvtár, Budapest:FOK-TA BT.

A Szerkesztőség szívesen fogadja az előadással kapcsolatos reflexiókat. A hozzászólásokat, véleményeket tartalmazó írásokat a civilszemle@gmail.com címre várjuk.



Fotó/Gönczö Viktor

A JOGVÉDŐ SZERVEZETEK VÁLTOZÁSMENEDZSMENT STRATÉGIÁI*

Gerő Márton–Susánszky Pál–Tóth Gergely–Kopper Ákos

Bevezető

■ A magyarországi civil szervezetek a rendszerváltás óta az erőforrások, elérhető önkéntesek, aktív tagok szűkösségével küzdenek (Arató–Mikecz 2015). Az 1990 utáni időszakban azonban legalább jogszabályi szinten kialakult az a rendszer, amelyen keresztül a civil szervezetek részt vehettek a különböző szintű döntéshozatalban. A társadalmi párbeszéd különböző fórumai többé-kevésbé bejáratottan működtek, még akkor is, ha a részvétel lehetőségei korlátozottak maradtak.

A 2010-es választások óta a civil szervezetek a „szokásos” problémák mellett is jelentős változásokkal és kihívásokkal néznek szembe. A különböző elemzések a jogszabályi környezet romlását (Bíró 2016), a források szűkülését (Kuti 2016), a kormányzati szereplők és a kritikát megfogalmazó civil szervezetek közötti viszony megromlását jelzik. Ennek a megromlott viszonynak a jele a civil szervezetek legalábbis egy csoportja elleni adminisztratív és diszkurzív eszközöket egyaránt felsorakoztató kormányzati támadáso-rozat a Norvég Civil Alap kezelésének vagy a Soros-támogatásoknak az ürügyén.

A változások azonban nem írhatóak le csupán a kormányzati szándékok változásával. A 2010-ben elkezdődött változásokkal jelentősen átalakult a magyar pártszerkezet:

* A kutatást a Civil Support Közhasznú Nonprofit Kft. megbízásából végeztük. A kutatás egy fejlesztési folyamat előkészítéseként zajlott, így a kutatási anyagok részben bizalmasak. Ezért a tanulmányban az egyes részt vevő szervezetekre vonatkozó adatokat anonimizáltuk.

korábbi szereplők tévesztése és újak megjelenése mellett a leginkább jelentős változás a Fidesz–KDNP azóta is tartó dominanciája. Az erős, egyetlen párthoz kötődő kormányzati és törvényhozó pozíció lehetővé tette a teljes államszerkezet egyre erősebb központosítását, a társadalmi párbeszéd és a korábbi egyeztetési formák felszámolását. A kormányzati kommunikáció, a társadalmi párbeszéd új formái jellemzően a közvetítő szervezetek kihagyásával történnek.

Ezt az állapotot a politikatudomány a politikai lehetőségstruktúrák bezáródásaként írja le (Kriesi 2004). Ez azt jelenti, hogy a döntések befolyásolásának lehetőségei lecsökkennek, a kormányzat jellemzően kizáró eszközökkel próbálja távol tartani a kritikus vagy rivális szereplőket a döntéshozatali fórumoktól.

A magyarországi civil társadalom szervezeteit 2010-ig elsősorban az érdekegyeztetésen, szakértői munkán, lobbitevékenységen alapuló érdekérvényesítés jellemezte, ami feltételezi a politikai lehetőségstruktúrák valamelyes nyitottságát. Kutatásunkban azt vizsgáltuk meg, hogy a jogvédelemmel foglalkozó civil szervezetek hogyan alkalmazkodtak a környezet változásához. Bemutatjuk, miképpen érzékelik a lehetőségek csökkenését és milyen stratégia és eszközök segítségével igyekeznek alkalmazkodni a megváltozott helyzethez.

Jelen tanulmányban röviden bemutatjuk a kutatás eredményeit. Elsőként a kutatás elméleti kereteit ismertetjük, majd a kutatás módszertanát és az eredményeket foglaljuk össze.

A kutatás elméleti keretei

A politikai lehetőségstruktúrák elmélete

A politikai lehetőségstruktúrák elmélete elsősorban a társadalmi mozgalmak kutatásában elterjedt (Kriesi 2004), ugyanakkor nem csupán az informális, dinamikusabb kollektív cselekvésre, hanem az intézményesebb struktúrával rendelkező civil szervezetekre is jól alkalmazható (Holzhacker 2006; Ruzza 2007).

Kriesi (2004) szerint a mozgalmak vagy a civil szervezetek lehetőségeit jelentősen befolyásolja, hogy mennyire nyitott egy ország politikai rendszere. A nyitottságot vagy zártságot úgy határozza meg, hogy a döntések mennyire befolyásolhatóak az államszervezeten és a kormányon kívüli szereplők által, azaz hány olyan elérési pont van, amelyeken keresztül politikai vagy szabályozási változások kezdeményezhetőek. Kriesi (2004) öt tényezőt tart fontosnak az intézményi struktúrák megítélésének szempontjából:

- mennyire centralizált a döntéshozatal a területi vagy szakmai szervezetek között;
- milyen mértékben vannak elválasztva egymástól a hatalmi ágak;
- milyen a választási rendszer, azaz mennyire nyújt lehetőséget új pártoknak, illetve sok parlamenti pártnak a bekerülésre;
- a pártok fegyelmezettsége: Kriesi megkülönbözteti a fegyelmezett és fegyelmezetlen pártokat. A fegyelmezett pártok (ahol a frakciófegyelem erős, nincsenek különböző

platformok és egységes a kommunikáció) nyilvánvalóan kevésbé nyújtanak hozzáfé-
rést a politikai rendszerhez;

- a koncentráció mértéke az államigazgatásban: Minél koncentráltabb a döntéshozatal és az erőforrások, és minél professzionálisabb az államigazgatás, annál nehezebb hozzáférési pontokat találni. Ugyanakkor ezen módosíthat, ha a civileknek vannak szövetségeik az államigazgatáson belül;
- a mindenkori hatalom milyen stratégiával kezeli a kihívóit. E stratégiák egyik végpontja a teljesen kizáró (azaz az erőforrásaik megszerzése, a döntéshozatalból való kizárás), míg a másik az integratív stratégia lehet.

Annak megállapítása azonban, hogy pontosan milyenek egy országban a lehetőség-
struktúrák, nem könnyű feladat. McAdam és szerzőtársai szerint (2001) azonban nem is ez az elsődleges, hanem az, hogy a szereplők milyenek érzékelik ezeket. Éppen ezért vizsgálatunkban elsősorban a szereplők leírásaira hagyatkoztunk, ők hogyan ítélik meg a lehetőségstruktúrák változását.

A szervezeti stratégia, mint a szervezeti alkalmazkodás indikátora

A szervezetek nem önmagukban álló, zárt rendszerek, hanem a környezetükkel szoros kölcsönhatásban működnek. Így a környezet változásai – illetve az azokról alkotott perpciók – nagyban meghatározzák a szervezet rövid és hosszabb távú céljait és működését (Scott 2003). A civil vagy nonprofit szervezetek helyzete annyiban más, mint az üzleti szervezeteké, hogy elsősorban nem a szervezeti fenntarthatóság és a nyereségesség szempontjainak, hanem a civil szervezet által megfogalmazott társadalmi küldetés által kijelölt céloknak kell megfelelniük.

A környezeti hatásokat a szervezetek olyan látens vagy manifeszt döntéseken keresztül építik be működésükbe, amelyek a szervezet „hosszú távú céljainak kijelölésére és az azok megvalósítására szolgáló eszközök”-re vonatkoznak (Galaskiewicz–Bielefeld 1998:9). Ezeket a döntéseket nevezzük stratégiának a tanulmányunkban. Bár a stratégia sok tényezőre vonatkozhat, Galaskiewicz és Bielefeld a növekedéskonzolidáció (vagy megszorítás) skáláján helyezi el a célokat. E szerint a szervezet – legalább részben – a környezeti változásoktól függően dönt amellett, hogy alapvetően a növekedés, a meglévő állapot stabilizálása, vagy akár a szervezet méretének, tevékenységének csökkentése mellett kötelezi el magát.

A növekedés és konszolidáció kérdése mellett a szervezetek általában még két választással szembesülnek:

- a szervezet belső működését vagy a külső környezetet próbálják megváltoztatni;
- a szervezet imidzsén változtatnak, a szervezet szolgáltatásait, tevékenységét fejlesztik vagy a szervezet intézményi-politikai helyzetét próbálják megerősíteni.

A döntések által kijelölt célokat a szervezetek menedzseri (szervezeti tervezés, szervezeten belüli változások), politikai (presztízs, pozíció erősítése) vagy takarékosagra vonatkozó eszközök révén próbálják megvalósítani.¹

A menedzseri típusú eszközök elsősorban a növekedést célzó stratégia, míg a takarékoság eszközei inkább a konszolidációs stratégia megvalósítását célozzák. A politikai eszközök esetében nincs ilyen domináns irány (Galaskiewicz–Bielefeld 1998).

Bár Galaskiewicz és Bielefeld egységes stratégiákról beszélnek, a szervezeti interjúk során a stratégiai döntések alapvetően a szervezeti működés négy dimenziójára vonatkoztak:

1. pénzügyi-anyagi erőforrások, a bevételek és kiadások kezelése;
2. emberi erőforrások, a szervezet mérete;
3. a szervezet ismertsége, társadalmi és szervezeti beágyazottsága;
4. a szervezet tevékenységei és szolgáltatásai.

A szervezetek alkalmazkodása során nem csupán az a kérdés, hogy milyen irányú stratégiát fogalmazzanak meg, hanem az is, hogy mennyire egységes a négy dimenzióra vonatkozó stratégia. Másrészt nem csak a döntések iránya, hanem az is meghatározó, hogy mennyire vannak összhangban az egyes dimenziókra vonatkozó döntések.

A kutatás módszertana

A kutatás során összesen tíz jogvédelemmel foglalkozó szervezetet kerestünk meg 2016. február és április között². Alapvetően arra törekedtünk, hogy a szervezeti kör sokszínű legyen: így régebbi, nagyobb és kisebb, illetve újabb szervezeteket is megkérdeztünk. Emellett figyeltünk arra, hogy a sok területtel foglalkozó általános jogvédőktől az egy területre specializálódó szervezetekig válasszunk ki szervezeteket.

A kutatási kérdést többféle módszerrel közelítettük meg. A kutatás magját a kiválasztott szervezetek vizsgálata jelenti. Minden szervezet vezetőjével vagy vezető munkatársával interjút készítettünk – egy-két esetben többet is, ha erre szükség volt. Az interjúban a szervezet céljait, a környezet percepcióját, a szervezet kapcsolathálóját, sajtókapcsolatait, az ügyek kiválasztásának szempontjait és néhány működési, döntéshozatali aspektust térképeztünk fel. Az interjúkat a honlapok, online kommunikációs felületek és szervezeti dokumentumok elemzésével egészítettük ki. Emellett felhasználtuk az MTA–ELTE Peripato Kutatócsoport 2014-es, 18 éven felüli magyar népességre reprezentatív kérdőíves vizsgálatát is, amely több, a civil szervezetekkel, jogvédőkkel kapcsolatos kérdést is tartalmazott.³

A politikai lehetőségstruktúrák észlelése

A lehetőségek szűkülésének domináns narratívája

Az interjúalanyok többsége hangsúlyozta, hogy az állammal való kapcsolatokban és az állam működés módjában jelentős változásokat tapasztaltak az elmúlt években. Elsősorban azokról a feltételekről beszéltek, amelyeket Kriesi (2004) a hatalom stratégiájának

hív, azaz úgy látják, a hatalom elmozdult a kizáró stratégia felé. A hatalom monopolizálja az erőforrásokat, igyekszik kizárni a döntéshozatalból a civil szféra szereplőit. A változások következő aspektusait említették:

A) Megszűntek az egyeztetések, csökkent a párbeszéd lehetősége

A párbeszéd lehetőségeinek csökkenése abban érhető tetten, hogy megszűntek a korábban valamennyire működő egyeztetési fórumok, másrészt egyáltalán nem hívják el a szervezetek képviselőit a vonatkozó egyeztetésekre.

Néha a kormányzati attitűdök változásáról nem nyílt, hanem szimbolikusként értelmezett jelzéseket kapnak a szervezetek:

„Ilyen fórum, konferencia a minket érintő témában is minden évben szokott lenni, ahová mint szakértőt meghívunk. Idén feltűnő volt, hogy hallgatóságként kaptunk meghívást, nem felszólalóként a Közzolgálati Egyetemre.”

Ha van is valamilyen egyeztetés, ezek sok esetben inkább álegyeztetések. Korábban a civil szervezetek javaslatainak volt esélyük eljutni a kodifikációig, ez az esély az elmúlt években egyre inkább eltűnt.

B) A kapcsolatok leépítésével az erőforrások elvonása is együtt járt

A jogvédő szervezeteknél eleve érzékeny kérdés, hogy az államtól elfogadhatnak-e bármiféle anyagi támogatást, megrendelést. Ebben a kérdésben a szervezetek megosztottak, volt olyan megkérdezett, aki ezt egyértelműen a függetlenséget veszélyeztető tényezőnek tartotta, míg mások szabályozott keretek között, konkrét célra, például valamilyen kormányzati szervvel közösen pályázva nem tartották ezt problémásnak.

Ugyanakkor abban elég egyöntetű kép rajzolódott ki, hogy ilyen vagy olyan módon, de az erőforrások jelentősen szűkültek 2010 óta. Ez jellemzően azt jelenti, hogy a korábban rendszeresen megnyert pályázati források elapadnak, vagy mások nyerne a bejárattott szervezetek helyett:

„A rendőrséggel furcsa a viszonyunk, mert szerintem van egy jó szakmai együttműködés, de mostanában a közös pályázatokat megtorpedózták az utolsó pillanatban.”

Előfordul az is, hogy a korábbi párbeszédhez szakértői megkeresések is tartoztak. Ezek is megszűntek 2010-et követően:

„Korábban volt, hogy a parlamentből kaptunk szakértői munkát, a segítségünket kérték bizonyos esetekben. Ez már nincs. Ezzel a kormánnyal is együtt dolgoznánk, de nincs megkeresés.”

C) A jogérvényesítés és ellenőrzés csatornái korlátozódtak

A jogszabályok változása miatt szűkültek a szervezetek jogérvényesítési lehetőségei, például kizárólag az ombudsmanon keresztül fordulhatnak az Alkotmánybírósághoz. Ráadásul a szervezetek vezetői úgy érzékelik, hogy a kormányzati szinteken a jogállami normákat semmibe veszik, azokat nem képesek érvényre juttatni.

„...Város önkormányzatával pont az a gond, hogy hiába nyerünk meg mindent jogi fórumokon, a városvezetés azt mondja, hogy X ezer aláírása van, hogy szüntesse meg a

nyomortelepeket, és számolja fel a bűnözést, és őt ezek az aláírások felhatalmazzák arra, hogy megtegyen bármit kvázi. Itt hiába van a bírósági döntés, hiába vertük meg minden lehetséges jogi fórumon ... A város vezetése minden lehetséges fórumon próbálja keresztülhúzni azt, hogy ezt végre lehessen hajtani. ...A fideszes polgármester azért csinálhatja meg, amit csinál, mert van mögötte kormányzati vagy párt támogatás."

D) Kormányzati kampány indult a „jogvédők”, a „civiliek” ellen

A szervezetek nem csak az egyeztetésekben és a forrásszerzésben érzékelik a változásokat, hanem a kormányzati kommunikációban is. Erre közismert példa a „Norvég Civil Alap”-ügy, amelyben a legtöbb vizsgált szervezet érintett volt.⁴

Volt olyan szervezet is, amelyiknek az első valódi találkozása a kormánnyal ebben az ügyben történt:

„A kormány részéről az egyetlen érdeklődés az volt, amikor a KEHI ellenőrzést végzett.”

Mindez tulajdonképpen oda vezet, hogy a kormányzat és a szervezetek közötti viszony egy negatív érzelmi színezetet ér el, azaz valószínűleg a szervezeti identitás részévé is válik az, hogy a kormányzat ellenséges a szervezetekkel.

Nem feltétlenül minden fekete-fehér

Alapvetően a „hatalom” az államra és az országos kormányzatra utal és ennek zárt-sága a leginkább domináns narratíva az interjúkban. Ugyanakkor többször előbukkan az is, hogy ez a „hatalom” sem feltétlenül egységesen viselkedik, vannak jobb és rosszabb időszakok, illetve az állam egyes szervezetei egymástól eltérően viselkedhetnek. Így akad néhány kivétel, néhány hozzáférési pont a 2010 utáni időszakban is:

„Mi nem vagyunk rosszban az állammal. Pedig mi is beleálltunk eléggé bizonyos dolgokba. De azt nem látom, hogy nagyon keckeckednének. A Soros miatt igen, de a szakmai együttműködés működik, meghívnak egyeztetésekre, pl. BTK, PTK kapcsán.

Van egy korrekt szakmai munka. 2010–2012 között volt egy mélypont, amikor az állam nagyon lezárt a civil szervezetek irányába. Akkor nem nagyon volt együttműködés, de azóta igen.”

Megmutatkozik a kormányzat, illetve az állami bürokrácia rétegzettsége is:

„De ebben is vannak különbségek állami és állami szereplő között, mert az IM-mel jó az együttműködés, az EMMI-vel borzasztó. Az Ombudsmannal elég jóban vagyunk. Korábban soha nem voltunk ilyen jóban. Ennek is sok oka van, mi is aktívabban kerestük, és ott is vannak munkatársak, akik ezt segítik.”

Természetesen az állammal való kapcsolat észlelése sem egységes. Vannak olyan szervezetek, amelyek tulajdonképpen minden kormányzatról hasonló véleménnyel vannak, a helyzet legfeljebb csak fokozódott az elmúlt időszakban.

„Mi a Magyar Államtól régen sem kaptunk, és most sem kapunk támogatást. Mi nem tapasztalunk különbséget ez ügyben a különböző kormányok közt. Annyi különbség van, hogy ez a kormány pluszban támad is. KEHI és NAV üldözöttek is voltunk.”

A kulcs tulajdonképpen az lehet, hogy mennyire az országos politika vagy politikai kommunikáció által uralt területről van szó:

„Vannak olyan területek, ahol továbbra is van értelme a szakmai véleményezésnek, főleg a nem átpolitizált területeken, a politikai értelemben nem szenzitív területeken tényleg szakmai párbeszéd folyik. De pl. a migráció, menekültügy területén az utóbbi idő azt mutatta, hogy ez már régen nem egy szakmai kérdés.”

A többszintű kormányzás lehetőségei?

Holz hacker (2006) felhívja a figyelmünket arra, hogy az Európai Unió vagy a nemzetközi kormányzati szervezetek egy többszintű kormányzati rendszert hoznak létre. Ez a civil szervezetek számára tulajdonképpen a hozzáférési pontok számát növelheti meg: ha a nemzeti szinten a lehetőségek bezárulnak, elképzelhető, hogy a nemzetközi színtér biztosít helyettesítő lehetőségeket. Néhány példát találunk is erre az interjúkban: utalnak európai uniós forrásokra, illetve a nemzetközi finanszírozási lehetőségekre a csökkenő hazai források kiváltására.

„A 2010-es kormányváltás egy nagyon erős cezúra volt ebben, és akkor került elő, hogy ezt a partnert – az államot – elvesztettük, erről lemondunk. Akkor inkább váltunk, és a nemzetközi nyilvánosság felé megyünk tovább: EU-s szervezetek. Külföldi figyelem felkeltése. Ha itthon nem tudjuk elmondani a problémákat, akkor inkább így közvetve. Igénybe véve a bírói, jogászi és egy idő után a politikai fórumokat is (pl. Európai Parlament). A nemzetközi figyelem és a jogsértések nyilvánosságra hozatala erős eszköz.”

Alapvetően a nagyobb szervezetek jó nemzetközi beágyazottsággal bírnak és ez mind legitimációs, mind anyagi szempontból fontosnak tűnik a számukra.

„Az, hogy mi pénzügyileg ilyen jó helyzetben vagyunk, az a nemzetközi kapcsolatokon iszonyatosan sokban múlik. Az EU-s pályázatok csak akkor jönnek be, ha ismered a nemzetközi szervezeteket, aktív vagy ebben a szférában, tisztában vagy a pályázati felhívásokkal, tudják, hogy te mivel foglalkozol, milyen preferenciáid vannak.”

Összességében azonban a nemzetközi fórumok és forrásszerzési lehetőségek kisebb hangsúllyal szerepelnek az interjúkban, elsősorban, mint kiegészítő lehetőségek, és nem pedig annak a többszintű kormányzati rendszernek az elemeként, amelybe a magyar kormányzat is illeszkedik.

A változásokra adott szervezeti válaszok

A szervezeti stratégiát a szervezeti adaptációs modelleknek megfelelően különválasztjuk a szervezet missziójától. Így tulajdonképpen a misszió csupán áttételesen befolyásolja a stratégiai döntések területeit. Ez ad lehetőséget arra is, hogy az egyes területeken a stratégiai célt tulajdonképpen a növekedéskonzolidáció szempontjára szűkítsük. Az egyes dimenziók közül tulajdonképpen kettőt határoz meg jelentősen a politikai lehető-

ségek változása: a szervezet tevékenységeit és az ehhez kapcsolódó beágyazottsági dimenziót, így ezeket részletesebben is bemutatjuk.

A szervezetek tevékenységei

Korábbi kutatások alapján a jogvédők által alkalmazott repertoár meglehetősen stabil: elsősorban jogsegély, jogi szolgáltatások, peres képviselet, a jogszabályi környezetre vonatkozó szakértői anyagok készítése és lobbitevékenység, jogtudat- és szemléletformáló kampányok és képzés jellemezte. Emellett jogi kutatás és némi közösségszervezés fordult elő a szervezetek munkájában (Szabó 1997; Fonyó–Gerő 2007). Alapvetően most is ezek a tevékenység fő elemei, ugyanakkor jelentősebb hangsúlyeltolódásokat figyelhetünk meg.

Míg a 2010 előtti időszakban fontos volt a jogszabályi környezetre, jogalkalmazásra vonatkozó lobbitevékenység, szakértői anyagok készítése, a politikai változások miatt ez a típusú tevékenység visszaszorult. Szakértői anyagokat készítenek ugyan a szervezetek, de ezek inkább a nyilvánosságban jelennek meg, semmint a jogalkotókkal vagy a kormányzattal való tárgyalások alapjaként. Talán ezzel összefüggésben, úgy tűnik, hogy a jogi kutatás és tesztelés is visszaszorult. Néhány szervezet megemlítette a közpolitikai kutatás területét vagy szemmel láthatóan részt vesz a jogi környezet felmérésére vonatkozó munkában, ugyanakkor a kutatási tevékenység hangsúlyosabban irányul a célcsoportok helyzetére és igényeire, semmint a jogszabályok és jogalkalmazás állapotára. Egyértelműen úgy tűnik tehát, hogy a szakértői, konzultatív szerep csatornái elzáródtak és így más szerepek felé kell nyitni a szervezeteknek. A hangsúlyok három irányba tolódtak el:

1. A jogi szolgáltatások, peres tevékenység területén a nagyobb szervezeteknél a stratégiai ügyek felé, mivel úgy tűnik, ez az egyetlen hatékony, közvetlen módszer a jogalkotás befolyásolására. A kisebb, közösségeket képviselő szervezeteknél azonban vagy a szakértői szerep vagy a jogsegélyszolgálat, egyéni segítség, szociális tevékenységek irányába tolódtak el a hangsúlyok. Fontos azonban, hogy az utóbbiaknál kialakulni látszik egyfajta munkamegosztás: azonos területen dolgozó szervezeteknél előfordul, hogy egyikük jogsegéllyel, egyéni tanácsadással vagy közösségszervezéssel foglalkozik, míg a peres ügyeket egy másik szervezet viszi. Ezekben az esetekben a peres ügyeket nem vállaló szervezetek a kompetenciáik határaihoz érve továbbküldik az ügyfeleket a másik szervezethez.

2. Fontosabbá vált a jogtudatosítás.

„Melyik a fontosabb a szemléletformálás vagy a jogérvényesítés?”

Nem lehet elválasztani a kettőt. A jogérvényesítés nagyon fontos lenne, de a jelenlegi környezetben elengedhetetlen, hogy a társadalmi szemléletformálásra fókuszáljunk.

Miért?

Mert nehezen lehet jogelveket érvényesíteni. Azt gondoljuk, hogy nem elhagyható egyik sem, mert ha az emberek szemléletét nem formáljuk, és nem oktatjuk őket, akkor lehet, hogy a jogszabályok szintjén is hiába intézünk változtatásokat.”

A jogtudatosítással függ össze a watchdog szerep (elsősorban a nyilvánosságban a hatalmat ellenőrző) megerősödése is: ennek világos jele, hogy megjelentek a kifejezetten ezt a szerepet hangsúlyozó szervezetek. Emellett a közösségi média megjelenése és az internet fontosabbá válása is lehetővé teszi a kampányszerű információterjesztést és érzékenyítést, ezzel pedig több szervezet is él: nem csupán a szervezetek kommunikációja vált sokszínűbbé (sajtó, Facebook, honlap, blog stb.), hanem az írásos kommunikáció mellett megjelentek a kisfilmek és videóriportok is.

3. Az érzékenyítés, jogtudatosság formálása nem választható el a közösség-szervezés-től és a vidéki kapcsolatok erősítésétől. Ennek egyik okaként az jelenik meg, hogy az emberi jogi gondolatrendszer köré tágabb közösséget szervezzenek, ami nagyobb súlyt adna a szervezetek munkájának is.

A közösségépítés igényét a Budapest-központúság is erősíti. Az egyik szervezet vezetője hosszán beszélt arról, hogy az európai uniós támogatások kifutása, a válság, a kormányzati változásokkal együtt a vidéki, kisebb szervezetek megszűnéséhez vezetett. Budapestről pedig nem igazán lehet hatékonyan vidéki ügyeket képviselni. Ezért több szervezet is vidéki közösségépítő programba kezdett vagy gondolkodik ezen, ahol az a cél, hogy növekedjen a jogtudatosság és a közösségek képessé váljanak saját ügyeikben eljárni.

„Kezdetben inkább a jogérvényesítés volt, de már van egy programunk, amiben elsősorban arról van szó, hogy a roma közösségeket megerősítsük abban, hogy mit kell tenni, és hogyan. Jogtudat-formálás gyakorlatilag. Ebben váltás volt, mert azt látjuk – és a pénzosztók is erre mennek el –, hogy nem jó, és sosem volt jó ez a Budapest-központúság a jogvédelemben.”

Ismertség, társadalmi és szervezeti beágyazottság

A jogvédelemmel foglalkozó szervezetek beágyazottsága és ismertsége viszonylag alacsonynak mondható. A Peripato Kutatócsoporttal 2014-ben végeztünk kérdőíves vizsgálatot a civil szervezetekben való részvétel mértékéről és néhány szervezet ismertségéről. A vizsgálat szerint az emberi jogokkal foglalkozó szervezetek tevékenységében csupán a lakosság 2 százaléka vett részt 2014-ben, a szervezetek ismertsége és támogatottsága azonban ennél nagyobb mértékű volt. Összesen 13 szervezet ismertségét vizsgáltuk, ezek között egy jogvédelemmel foglalkozó szervezet is – a Társaság a Szabadságjogokért (TASZ) – szerepelt. A felnőtt lakosság körülbelül 20 százaléka hallott a TASZ-ról⁵, és ennek körülbelül negyede szimpatizál a szervezettel, míg 23 százaléknian utasítják el.⁶ Amennyiben a TASZ-t jellemző esetként fogadjuk el, azt mondhatjuk, hogy a jogvédő szervezeteket alapvetően a középkorú (átlagosan 50 éves) magasan képzett (kétharmaduk felsőfokú végzettséggel rendelkezik) budapestiek körében ismerik és támogatják (MTA–ELTE Peripato 2014).

Ezzel lényegében megegyezik a megkeresett szervezetek percepciója saját támogatottságukról.

Amennyiben a szervezeti beágyazottságot vizsgáljuk, alapvetően szintén budapesti és túlnyomórészt jogvédő kapcsolatokkal rendelkeznek. Ennek megfelelően elsősorban a

harminc év alattiak, a vidékiek és a vidéki civil szervezetek és közösségek szerepelnek az ismertséget és beágyazottságot célzó, egyértelműen növekedési pályát irányzó stratégiákban.

Pénzügyi-anyagi erőforrások

A tevékenységszerkezetre és a beágyazottságnövelésre vonatkozó tervek általában összefüggnek az anyagi erőforrások kezelésének terveivel is. Míg rövid távon a növekedés, hosszú távon a konszolidáció és stabilitás dominál. Ugyanakkor erős szándék mutatkozik abban, hogy diverzifikálják a bevételeiket.

A nagyobb szervezeteknél egyértelműen megjelenik a növekedési korlát ebben a tekintetben, azaz nem kívánnak egy bizonyos méretet meghaladni.

„A szervezet költségvetése az elmúlt években dinamikusán nőtt. A célunk, hogy egy százmilliós nagyságrendű költségvetésű szervezet legyünk. Ennél nagyobbak nem akarunk lenni. Stabilizálni akarjuk a működésünket.”

Ugyanakkor természetesen a legtöbb esetben rövid távon a növekedés a cél. Egyértelműen elkezdtek teret nyerni a közösségi finanszírozáshoz kapcsolódó módszerek, terjed a crowd-sourcing modellje – bár ez csupán egy szervezetnél domináns finanszírozási forma –, vagy az ehhez hasonló támogatói rendezvények, bulik, fesztiválok szervezése.

Emberi erőforrások, a szervezet mérete

A szervezet munkatársainak számát, bonyolultságát tekintve nagyon hasonló célok fogalmazódnak meg, mint a pénzügyi erőforrások tekintetében: egy bizonyos mérethár elérése után nem feltétlenül akarnak tovább növekedni a szervezetek.

„Az ... nem akar egy mértéket túlnőni. Nem csak azért, mert nincs meg a fedezet, hanem egyébként sem.”

Ugyanakkor a növekedés igénye is hangsúlyos:

„A mostani kapacitások csak nőjenek (de ne csökkenjenek), mert minden területen szükség van arra, hogy stratégiai szempontok alapján eldöntsük, hogy mivel foglalkozunk, de lehetne sokkal tágabbra nyitni.”

„Nehezen tudom elképzelni, hogy megduplázzuk a létszámunkat és a tevékenységi területeinket is. Szerintem mi hosszú távon is 10–12 fő körüli szervezet vagyunk.”

A célok elérésére alkalmazott eszközök

Ebben a fejezetben megvizsgáljuk, mennyire jellemzőek a menedzseri és politikai, illetve a megszorítás „taktikájához” kapcsolódó eszközök. Lényegében arról van szó,

hogy a szervezetek a saját működésükön akarnak-e változtatni, vagy a róluk kialakult képen.

Jellemzőek a külső menedzseri és politikai eszközök, azaz a szervezetek igyekeznek hatékonyabbá válni a külső kommunikációban és a szövetségesek keresésében.

Több szervezet említett valamiféle igényfelmérést, ismertségvizsgálatot, illetve a kommunikációs eszköztár fejlesztését: Facebook-oldal, új honlap indítása, imázs marketing fejlesztése.

A belső eszközök közül népszerűek a tervezési folyamatok. Több szervezet most készítette el (részben pályázatok hatására) a kommunikációs és egyéb stratégiáit.

Emellett egyre hangsúlyosabb a támogatásszervezésen való gondolkodás: ahogy említettük, a szervezetek itt is elindultak a közösségi finanszírozás irányába.

A megszorítással élő eszközzenszert alapvetően nélkülözik a szervezetek: mindössze néhány esetben találunk ilyen típusú eszközöket, elsősorban kisebb szervezeteknél: az egyikük csupán mellékállásban alkalmaz munkatársakat, míg a másik egy projekt végeztével bocsátott el munkatársakat.

Néhány esetben megjelenik a tevékenységekről való lemondás (például a kutatás, a jogsegély háttérbe szorulása), de ezek nem kizárólagos stratégiát jelentenek egyik esetben sem, más tevékenységek veszik át a helyüket.

A nagyobb szervezetek egyszerre alkalmaznak külső és belső eszközöket, indítanak be tervezési folyamatokat és keresnek szövetségeseket. A probléma a kevésbé diverz eszközzenszerekkel lehet, ami elsősorban a kisebb szervezetek esetében tűnik jellemzőnek.

A szövetségeskeresési stratégia alapvetően a beágyazottság jelenlegi szintjének fenntartására vagy stabilizálására tűnik elegendőnek. A legjelentősebb szövetségesek jogvédők, akiken keresztül nehéz a társadalom más rétegeihez eljutni, a szervezetek kapcsolati hálójában kevés az egyéb területen dolgozó civil szervezet (bár törekednek a helyzet javítására). Szintén ritka a jól ismert közszereplők megnyerése a szervezet melletti kiállásra, a szervezet reputációjának növelésére. A marketingstratégiák professzionalizálódnak, ugyanakkor a szervezetek kevés energiát fordítanak az ismertségük, a róluk kialakult kép vizsgálatára. Eszközeikben a sajtóra és az online kommunikációs felületekre támaszkodnak, ami érthető, ugyanakkor mind a két eszközzenszer – és főként a politikai lapok és a közösségi média – hajlamos a polarizálódásra. A közösségi médiában egyre inkább csak azokkal a véleményekkel találkozunk, amelyek hasonlóak a sajátunkhoz, így egyre nehezebb áttörni a különböző véleményű csoportok közötti törésvonalakat.

Összességében azonban úgy tűnik, hogy a szervezet képességét a változásra és fejlődésre nem az egyes dimenziókban megfogalmazott célok, hanem a különböző szempontok közötti kapcsolódások határozzák meg. Például az ismertség és beágyazottság növeléséhez rendszerint szükséges olyan tudás megszerzése – képzés vagy új munkatárs felvétele útján –, amely ezt lehetővé teszi, ugyanakkor az ebben a dimenzióban való növekedés hozzájárulhat a szervezet anyagi konszolidációjához. A leggyakoribb ellentmondás az egyes dimenziókban megfogalmazott stratégiák között pontosan az anyagi

és egyéb dimenziók között feszül, például pénzügyi célú megszorítások mellett próbálnak növekvő beágyazottságot elérni.

Összefoglalás

Tanulmányunkban megpróbáltuk bemutatni, hogy a jogvédelemmel foglalkozó szervezetek milyen módon alkalmazkodnak az általuk észlelt környezet megváltozásához. A környezeti változások közül kiemelkedik a politikai lehetőségstruktúra intézményeinek zártabbá válása, azaz a döntéshozatali fórumok, a kormányzattal, államigazgatással való párbeszéd lehetőségeinek csökkenése vagy megszűnése. Ez együtt járt az elérhető források csökkenésével és a közéleti diskurzusokban való defenzív pozícióval.

A szervezeti változások irányát alapvetően a jövőre vonatkozó látens vagy manifeszt stratégiai döntésekben lehet tetten érni. Ezek a döntések négy dimenzióban születnek meg: (1) a konkrét tevékenységek, (2) az ismertség és beágyazottság, (3) az anyagi erőforrások, illetve (4) az emberi erőforrások területén. A vizsgált jogvédő szervezetek alapvetően a tevékenységstruktúra megváltoztatásával és beágyazottságuk, ismertségük növelésével próbálnak alkalmazkodni a megváltozott helyzethez.

Tevékenységeikben a hangsúly eltolódik az érdekegyeztetésről és kisebb ügyek viteléről a stratégiai jellegű ügyek, a jogtudatosítás, szemléletformálás, a nyilvánosságban betöltött ellenőrző (watchdog) szerep, illetve a közösségszervezés felé.

Ezzel párhuzamosan olyan eszközöket próbálnak alkalmazni, amelyekkel az ismertségük növelhető: erősödik az online jelenlét, a statikus honlapokról áttérnek a napi online kommunikációra, a szövegek felől a videók irányába való elmozdulás figyelhető meg.

A stratégiai döntések a nagyobb szervezeteknél jellemzően már írásban születnek, a kisebb szervezetek inkább spontán reagálnak a kialakult helyzetekre. Ennek megfelelően a nagyobb szervezetek stratégiája konzisztens az egyes dimenziókban, míg a kisebb szervezeteknél több, a sikeres alkalmazkodást gátló ellentmondást találunk.

Összefoglalóan úgy látjuk, hogy a szervezeti alkalmazkodás vizsgálatának a civil szervezetek viselkedésének, a civilek és az állam vagy a politika viszonyrendszerének megértésében fontos szerepet kell játszania. Jelen tanulmányunkban csupán leíró jelleggel mutattuk be a változás tendenciáit, egy szervezetcsoportban. A leíró jellegű vizsgálatot azonban a változásokat meghatározó tényezők, mint a szervezeti kultúra és a szervezeti tanulás, vagy a szervezeti környezet vizsgálatának kell követnie.

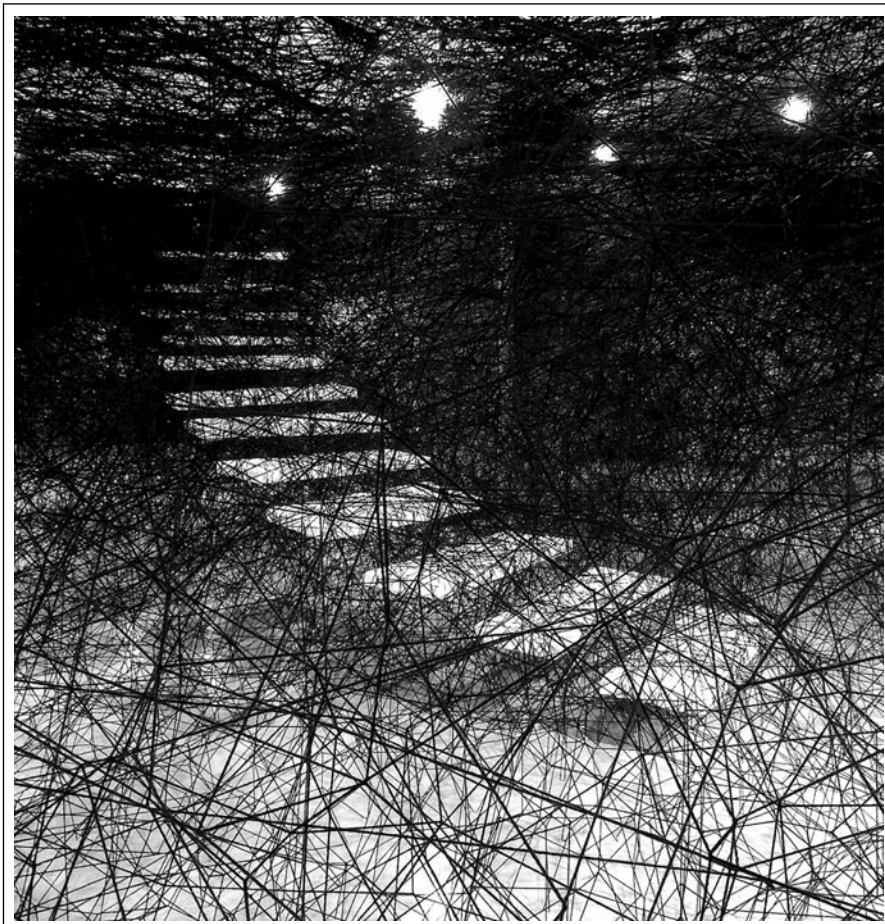
Irodalom

Arató Krisztina–Mikéczi Dániel (2015): Civil társadalom, szociális partnerek, társadalmi mozgalmak. In: Körösnéyi András (szerk.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Budapest: OSIRIS–MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet. 307–332.

- Bíró Endre (2016): Itt tartunk! (2016) Válaszok a Hol tartunk? (2010) által feltett kérdésekre. A civil nonprofit szervezetek szabályozásának változásai 2010 és 2016 között. In: Antal Attila (szerk.): *A civilek hatalma – A politikai tér visszafoglalása*. Budapest:Noran Libro. 105–146.
- Előd Zoltán–Félix Anikó–Fokasz Nikosz–Gerő Márton–Hajdu Gábor–Jelenfi Gábor–Kmetty Zoltán–Kopper Ákos–Micsinai István–Susánszky Pál–Tardos Róbert–Tóth Gergely (2014): *Válság és társadalmi innovációk survey*. Gyorsjelentés 6. Budapest:MTA–ELTE Peripato Összehasonlító Társadalmi Dinamika Kutatócsoport.
- Fonyó Attila–Gerő Márton (2007): *Jogvédő civil szervezetek kapcsolathálózatainak és együttműködéseinek utánkövetéses vizsgálata*. Budapest:DIPA Tanácsadók és Fejlesztők Szakmai Egyesülete.
- Galaskiewicz, Joseph–Bielefeld, Wolfgang (1998): *Nonprofit Organizations in an Age of Uncertainty: A Study of Organizational Change*. New York:Aldina de Gruyter.
- Gerő Márton–Fonyó Attila (2013): Szektor, alszektor vagy nem szektor? Jogvédelemmel foglalkozó civil szervezetek kapcsolathálózatainak elemzése. *socio.hu*, (1), 34–60.
- Holzhaecker, Ronald (2006): *Opportunity Structures and Strategies of Civil Society Organizations in Multi-Level Governance*. University of Twente, Department of Political Science and Jean Monnet Fellow, Robert Schuman Centre, European University Institute.
- Kriesi, Hanspeter (2004): Political context and opportunity. In: Snow, David A.–Soule, Sarah A.–Kriesi, Hanspeter (eds.): *The Blackwell companion to social movements*. Malden, Oxford, Carlton:Blackwell Publishing. 67–90.
- Kuti Éva (2016): Tartós trendek vagy múló zavarok? In: Antal Attila (szerk.): *A civilek hatalma – A politikai tér visszafoglalása*. Budapest:Noran Libro. 283–304.
- MTA–ELTE Peripato (2014): *Válság és társadalmi innovációk*. Budapest:MTA–ELTE Peripato Összehasonlító Társadalmi Dinamika Kutatócsoport. (adatbázis)
- Ruzza, Carlo (ed.) (2007): *Organised civil society and European governance – Final report*. Belgium:European Commission.
- Scott, W. Richard (2003): *Organizations: Rational, Natural, and Open Systems*. New Jersey:Pearson Education International.
- Szabó Máté (1997): A katakombákból a professzionalizmus felé. *Fundamentum*, (2), 124–127.
- Tarrow, Sidney–Tilly, Charles–McAdam, Doug (2001): *Dynamics of contention*. Cambridge:Cambridge University Press.
- Torma Judit (2016): A norvég-ügy – Civil szervezetek elleni kormányzati támadássorozat Magyarországon (2013 és 2016). In: Antal Attila (szerk.): *A civilek hatalma – A politikai tér visszafoglalása*. Budapest:Noran Libro. 266–282.
- Vigh, Edit (2011): Definition of the Civil Defense of Rights as a Profession. *De Iurisprudentia et iure publico*, V., (1), 218–225.

Jegyzetek

- 1 Az eszközök lehetnek belső és külső eszközök. Például a menedzseri típusú eszközök közül belsőnek a stratégiai tervezési folyamatokat, külsőnek a piackutatást tartják. A belső politikai eszközökre a szervezeten belüli esélyegyenlőségi programok, a külső eszközökre pedig a lobbizás vagy a külső támogatók keresése jelenthet példát. A megszorítás járhat elbocsátásokkal (belső eszköz), egyes tevékenységektől való megválással vagy más szervezetekkel való összeolvadással (külső eszközök). Bővebben lásd Galaskiewicz–Bielefeld (1998:9–12).
- 2 A megkeresett szervezetek kiválasztása a fejlesztést végző partnerrel való egyeztetés során történt. A jogvédelem meghatározásáról lásd Gerő–Fonyó (2013); Vigh (2011).
- 3 A kutatásról bővebben lásd Előd et al. (2014).
- 4 Az ügyről összefoglalóan lásd Torma (2016).
- 5 Ennél jóval többen, 63 százaléknyian hallottak mondjuk a Greenpeace-ről, de kevesebben, 14 százaléknyian a Város Mindenkié csoportról.
- 6 Arra kértük a válaszadóinkat, hogy mondják meg a rendelkezésre álló információk alapján mennyire rokonszenvenek az adott szervezettel. A válaszokat egy 1-től 5-ig terjedő skálán kellett megadniuk, ahol az egyes érték az egyáltalán nem rokonszenves, az ötös pedig a nagyon rokonszenves attitűdöt jelentette.



Fotó/Gönczö Viktor

TÁRSADALMI MOZGALMAK A KOREAI KÖZTÁRSASÁGBAN

Bata Attila–Braun András

Bevezetés

Írásunkban a Koreai Köztársaság társadalmi mozgalmait mutatjuk be. A koreai társadalmi mozgalmak jelentősen hozzájárultak az ország 1987-ben történt demokratikus átalakulásához. 1948 és 1987 között az autoriter berendezkedésű politikai rendszerben a mozgalmaknak elsősorban a demokratikus követelésesei figyelhetők meg. A politikai átalakulás lehetővé tette Korea számára, hogy a társadalmi mozgalmak immáron a politikai arénába is beléphessenek. Ezt követően sok, korábban is jelenlevő mozgalom intézményesedett, aktivistái pedig politikai pályára léptek.

Tanulmányunk a hatvanas évektől kezdődően mutatja be azokat a társadalmi mozgalmakat, amelyek a diktatúra időszakában a rendszerváltás igényével léptek fel; valamint azokat, amelyek már a demokratikus berendezkedésű dél-koreai politikai élet formálójának számítanak. Az első részében foglalkozunk a dél-koreai társadalmi mozgalmak szerepével és fejlődésével, a második részben pedig részletesebben ismertetjük a rendszerváltás előtti és utáni idők legfontosabb mozgalmait, úgymint a nemzeti demokratikus mozgalmat, a nő-, valamint a melegmozgalmakat.

Azokkal a társadalmi és politikai mozgalmakkal foglalkozunk tehát, amelyek Dél-Koreában az autoriter, valamint a demokratikus berendezkedésű politikai rendszerekben voltak aktívak egy-egy ügy érdekében. A társadalmi mozgalmak fejlődésének áttekinté-

sével a dél-koreai demokratikus átmenet civil oldalon működő mechanizmusainak feltárását kíséreljük meg.

A politikai kérdések háttere

A második világháborút követően a Koreai-félsziget a két szuperhatalom érdekszférájába került. A nagyhatalmi érdekek markánsan határozták meg a térség 20. századi fejlődését és a két Korea politikai életét is (Csoma 2006). Dél Koreában egészen 1987-ig egy autokrata berendezkedés gyakorolta a hatalmat. Az országban egyre fontosabb szereplővé váltak azok a társadalmi mozgalmak, amelyek fontos szerepet játszottak a demokratizálódási folyamatban, és a mai napig fontos véleményformáló szereppel bírnak az ázsiai ország politikai életében.

A Koreai Köztársaság 20. századi politikai történéseit négy fő szempont határozta meg:

Az egyesülés kérdése a Koreai Népi Demokratikus Köztársasággal (1)¹, szövetség az Amerikai Egyesült Államokkal (2), gazdasági növekedés (3), valamint a demokratizálódás (4).

A Koreai Köztársaság megalakulása (1948) óta a politikai élet megkerülhetetlen témái közé tartozik az Észak-Koreával való egyesülés. A hidegháború idején rivalizálás indult meg Északkal, ami politikailag azért volt fontos, mert az autoriter rendszert a déli vezetés így tudta legitimálni, és ezzel féken tartani az ellenzékét. A hidegháborút követően azonban új retorika jelent meg, és ekkor a politikai vezetés „testvéreknek” kezdte nevezni az észak-koreai lakosságot.

Szöul számára nemcsak kül-, de belpolitikai tekintetben is fontos szereppel bírt az Egyesült Államokkal való viszony. Az USA ugyanis fontos szerepet töltött be a lényegi kérdésekben, úgymint a politikai egyesítés, a nemzetbiztonság, az intézményesítés, a gazdasági fejlődés, illetve a demokratizálódás viszonyában is (Csoma 2008).

Park Chung-hee² vezetése alatt Dél-Korea gyors gazdasági fejlődésen ment keresztül, ám rendszerének megítélése mégis ellentétes az utókor szemében; egyfelől azért, mert Dél-Korea Ázsia egyik fontos gazdasági szereplője – kistigris – lett, másfelől pedig autokratikus rendszere miatt a politikai elmaradottság rányomta bélyegét a dél-koreai társadalomra.

Az alábbiakban röviden bemutatjuk a legfontosabb dél-koreai politikai eseményeket a hatvanas évektől kezdődően. A rövid bemutatás lehetővé teszi a mozgalmak szerepének könnyebb megértését.

A katonai puccs, amelyet Park Chung-hee vezetett, 1961 májusában döntötte meg a kormányt, amely addig az országot irányította. A puccs oka az volt, hogy a hadsereg tisztjei félték attól, hogy a politikai bizonytalanság eskalálódik. Egyébként maga az Egyesült Államok is inkább egy stabil, autoriter rendszer létrehozását támogatta. Fontos megállapítani, hogy az amerikai érdekek mögött Vietnam és Kuba precedense húzódott meg (Hwang 2010).

Park Chung-hee a hatalomátvételt követően megalakította a Demokratikus Republikánus Pártot, amely így a hatalmat folyamatosan átírányította a civil társadalom felé,

így már nem kizárólag a hadsereg kezében összpontosult. Az említett intézkedésekkel párhuzamosan feloszlásra került minden politikai párt, mozgalom, sajtóorgánium (Lew 2000).

1963-ban Park Chung-heet hivatalosan is elnökké választották (Hwang 2010). A rezsim az 1978-as választásokat követően az ellenzéki erők elfojtásával küzdött, és ennek eredményeképp a titkosszolgálat meggyilkolta az elnököt (Csoma 2008).

Dél-Koreában ebben az időszakban gazdasági és politikai válság bontakozott ki (Csoma 2008). A fiatalabb vezetés, Chun Doo-hwan, Roh Tae-woo, valamint Jeong Ho-yong, puccsot szerveztek az állam ellen, mivel nem voltak érdekeltek a demokratizálódásban (Steinberg 1989).

Az ellenzéki diáklázadók (kvandzsungi lázadások) szemében ekkor már élesen megjelent az Amerika-ellenesség is, ami külpolitikai feszültségeket is okozott Dél-Korea és az Egyesült Államok között. Az elkezdett gazdasági reformok azonban ekkorra már éreztették hatásukat, és a gyors gazdasági növekedés a társadalmi alrendszer átalakulását és fokozatos megváltozását eredményezte (Steinberg 1989).

Ez a folyamat végül 1987-ben csúcsozott ki, és az autoriter és autoriterellenes erők párharca óriási, országos szintű sztrájkot eredményezett (Steinberg 1989). 1987 fontos szakaszhatárt jelent, amely során a katonai diktatúra átalakult, és így civil politikai vezetés jött létre a Koreai Köztársaságban (Hwang 2010).

A megrendezett választásokon a Demokratikus Igazságosság Párt jelöltje, Roh Tae-woo nyert. 1988 olyan szimbolikus év Dél-Koreában, amely az átmenet és az események szempontjából meghatározó mérföldkőnek számít. A hatalomváltás miatt fontos megjegyezni, hogy ez volt az első békés hatalomátadás az országban, és Dél-Korea ekkor rendezte meg a szülői olimpiai játékokat is (Csoma 2008).

A politikai elit lecserélődése így jól láthatóan nem ment végbe a korszakváltással, és nem beszélhetünk elitváltásról az első szabad választásokat követően sem. Ehhez a folyamathoz egészen 1997-ig kellett várnia Dél-Koreának, amikor is Kim Dae-jung nyerte az elnökválasztásokat (Hwang 2010). Valódi demokráciáról tehát 1997 óta beszélhetünk (Lew 2000).

A társadalmi mozgalmak szerepe a rendszerváltás előtt

A társadalmi mozgalmak szektora minden demokratikusan berendezkedett társadalom részét képezi. A társadalmi mozgalmak változó összetételűek, valamint a politikai mellett egyéb releváns témákkal is foglalkoznak, például vallással és kultúrával. Az általunk vizsgált időszakban látható lesz, hogy az egyes társadalmi mozgalmak a koreai demokratizálódási folyamatot megelőzően és azt követően is a színtéren voltak. A társadalmi mozgalmak világa tehát túlmutat a direkt politikai mozgalmak keretein.

A Koreai Köztársaságban mintegy harminc éven keresztül harcoltak különböző aktivisták a demokratikus reformok eléréséért. Az autoriter vezetés a hatvanas években merev elzárkózást mutatott a demokratikus reformok iránti igény befogadásával kapcsó-

latban. Azon követelések, amelyek a társadalmi csoportok részéről érkeztek, süket fülekre találtak az autoriter vezetésnél. Ez azt eredményezte, hogy Koreában egy „protest” generáció született, amely több különböző társadalmi csoportból tevődött össze. Ide tartoztak a városi munkások, a diákok, az értelmiség, az újságírók, valamint a városi jómódú réteg, akiket (ekkor még) csak jóindulattal lehet középosztálynak nevezni. Ezek a csoportok a rendszer ellenzékeként léptek fel, közös identitásuk pedig a „Minjung” (lásd lentebb) volt (Kim S. 2003:144).

Dél-Koreában a civil társadalom szerepe 1987-ig folyamatosan nőtt és azóta is igen fontos az országban. A politikai rendszer ellenőrizhetőségének lehetősége egyben azt is jelentette, hogy megtarthatták az első szabad elnökválasztást, melynek következtében az autokratikus Korea átalakult. Elmondható, hogy ezek a tömegmozgalmak a demokratizálódás hajtóereje voltak. A tömegmozgalmak fontos bázisául az egyetemisták, az értelmiség, valamint a gazdasági fellendülés miatt létrejövő és a társadalmi szinten egyre jobban megerősödő középosztály szolgáltak (Shin–Chang 2011).

Az 1987-es demokratikus átalakulás véget vetett egy 1948 óta fennálló diktatúrának. Az átalakulás és a demokratizálódás legfontosabb mérföldköveinek az első szabad elnökválasztás, az első civil kormány felállása, valamint az ellenzék békés módon való hatalomra jutása és az intézményi átalakítások és átalakulások tekinthetőek. Az első szabad elnökválasztásra 1987-ben került sor, azonban a megosztott ellenzék miatt a régi elit új pártjának jelöltje nyerte a választásokat. A régi-új elit így egészen 1998-ig maradt hatalmon.

Fontos változásnak tekinthető azonban az, hogy 1993-ban már civil kormány állt fel. 1998-ban pedig a régi hatalmi elit utódpártja helyett egy ellenzéki párt jelöltje került a köztársasági elnöki székbe (Shin–Chang 2011).

A koreai demokratizálódás konszolidációjában több politikai szereplő is érdekelt volt. Az egyes szereplők tettei az alábbiakban nyilvánultak meg: a *kormányzat* intézményi reformokat vitt véghez, a *társadalmi mozgalmak* szerepe a rendszerváltás után is fontos maradt. Az autoriter rendszer ellenére a hetvenes és nyolcvanas években folyamatosan nőtt az igény a *demokratizálódás* iránt. Ez kulminálódott, amikor 1987-ben milliók követelték a rendszerváltást.

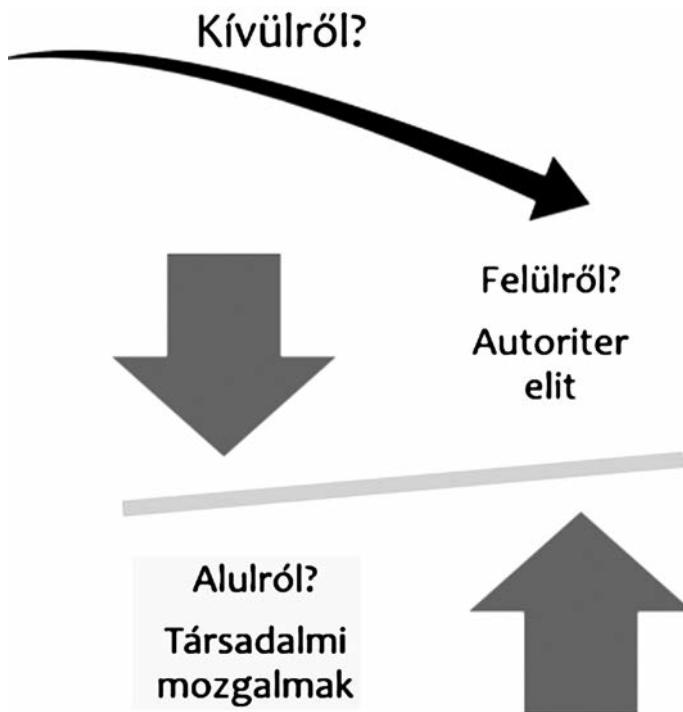
Dél-Koreában a társadalmi mozgalmak a demokratikus átalakulást követően is aktívak maradtak. Az egykori aktivisták egy minőségében más környezetben találták magukat. Látták saját erőfeszítéseik eredményeit. A társadalmi mozgalmi szektor („social movements sector”) a mai napig fontos és meghatározó eleme a dél-koreai politikai életnek (Shin–Chang 2011).

A demokratikus átmenetet követően a társadalmi mozgalmakat élen érintették az intézményesedési folyamatok. Ez elsősorban két módon volt megfigyelhető: 1. Megjelentek a kormányzat által létrehozott intézmények (Korea Democracy Foundation, National Human Rights Commission); 2. A korábbi aktivisták integrálódtak a politikai intézményrendszerbe. Mindezek mellett, a hetvenes évektől kezdődően, az egyes új demokratikus mozgalmak a korábbi társadalmi mozgalmak kulturális forrásait is felhasználták (Shin–Chang 2011).

A demokratikus átmenet és a politikai mozgalmak kapcsolata

A kutatók szakmai érvei megoszlanak afelől, hogy milyen kapcsolati helyzet áll fenn a demokratikus átmenet, valamint a politikai mozgalmak között. Abban a kérdésben, hogy vajon kinek, azaz melyik félnek volt nagyobb szerepe a rendszerváltásban, eltérő álláspontot képviselnek. A különböző szerepeket az alábbiak szerint lehetne megosztani: *Samuel Huntington*, *Young Whan Kihl* vagy *Peter R. Moody Jr.* szerint a koreai rendszerváltás az autoriter elitől függött elsősorban. A paktumos megállapodás mellett a racionális cselekedet, valamint a nemzetközi erők hatása hozható fel érvként. 1987-re ugyanis a bipoláris világrend megszűnőben volt. Így a nagyhatalmak közül az USA sem volt érdekelt már ekkor a hidegháború szempontjából stratégiai fontosságú Korea stabilitásának diktatórikus eszközökkel való fenntartásának támogatásában (Shin–Chang 2011:3). *Kim* azonban azt emelte ki, hogy a rendszerváltásban a társadalmi mozgalmaknak volt a döntő szerepük (Shin–Chang 2011:3). *Larry Diamond* pedig a nemzetközi erők hatása mellett érvelt. Szerinte ugyanis a katonai autokrata rendszert nem lehetett volna eltüntetni akkor, ha a nemzetközi erők ezt nem támogatták volna (Shin–Chang 2011:3).

1. ábra. Kinek volt nagyobb szerepe a rendszerváltásban?



Forrás: Saját szerkesztés.

A társadalmi mozgalmak szerepe a rendszerváltásban

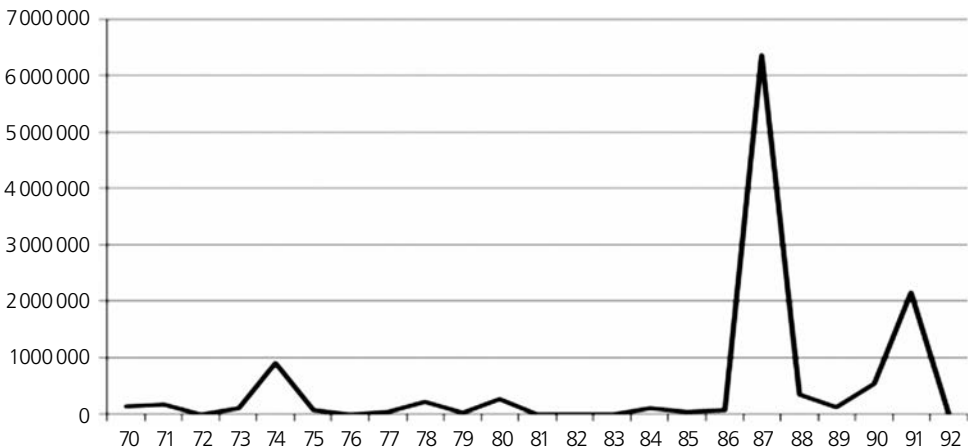
Különösen az 1987-es tiltakozásoknál figyelhető meg, hogy ebben az esetben valóban alulról érkezett a társadalmi nyomás. A mobilizáció azonban sok időt vett igénybe, de az erőfeszítések eredményekkel is párosultak. Végbementek ugyanis azok a demokratikus reformok, amelyeket a különböző társadalmi mozgalmak célként tűztek ki. Az 1987-es tiltakozások szempontjából nem elhanyagolható tény, hogy ekkorra már fejlett volt a társadalmi szektor is. Ez pedig sikerre tudta vinni a különböző társadalmi csoportok által kívánt demokratikus átalakulást.

Az 1987-es tiltakozások előzményei

A koreai társadalmi mozgalmakat tágabb történelmi keretben érdemes vizsgálni. Dél-Korea demokratikus mozgalmait ugyanis „sorozatos tiltakozások ciklusaiból” állnak össze. A tiltakozásokat különböző periódusokra lehet osztani; voltak olyan időszakok, amelyekre az aktivizmus, míg bizonyos szituációkra a hallgatás volt jellemző. Ebből a szempontból 1987-et, mint a korábbi tiltakozási hullámok csúcspontját lehet értelmezni (Korea Historical... 2002).

A Yusin-korszak, amely egy diktatórikus politikai berendezkedés volt, a koreai történelem egyik legsötétebb időszakát jelentette. A korszak vezetője Park Chun-hee volt, aki a Yusin-alkotmányt is elfogadtatta. A Yusin-rendszer elleni tiltakozások sikertelenek voltak. Azonban ennek lett eredménye az, hogy többarcú társadalmi mozgalmak jelentek meg. Ezeket a demokratikus mozgalmakat (democracy movement) az 1970-es és 1980-as években több különböző társadalmi csoport is támogatta (Korea Historical... 2002).

2. ábra. A tiltakozásokon részt vett emberek száma 1970 és 1992 között



Forrás: Shin et al. (2007:10).

Dél-Koreában az 1970-es és 1980-as években tehát többféle társadalmi csoport is tiltakozott. A különböző csoportok egységes követeléseit azonban csak 1987-et követően jelentek meg. Ezek általánosan a politikai liberalizációról, valamint az emberi jogi kérdésekről szóltak. A kormány azonban ezekben az időszakokban még eltaktikázta magát. Hiába teljesítette kis mértékben a követeléseket és hajtott végre látszólagos reformokat, az a mozgalmak követeléseire nem adott maradéktalan választ.

Ezért a nyolcvanas évektől is újra folytatódnak a megmozdulások.

Minjung

Fontos kitérni a minjung szerepére. Noha magyarul nehéz megmagyarázni a szó, illetve a fogalom pontos jelentését, azért az alábbiakban megkíséreljük ezt. A minjung egy olyan kifejező eszköz, szóhasználat, amely jelentésileg a tömeghez, illetve a néphez kapcsolódik. Egy helytálló angol nyelvű definíció az alábbiak szerint írja le a minjungot:

„One of the basic precepts of this worldview [Minjung] is that history should be understood from the point of view of the minjung, or that the minjung are the subjects (and not victims) of history.” (Kim S. 2003:144)

A nép tehát a történelem tárgya, ezért a történelmet a nép és a tömegek szempontjából kell értelmezni (Kim S. 2003:144).

A társadalmi mozgalmak csoportosítása

A koreai társadalmi mozgalmakat több szempontból lehet csoportosítani. A vizsgált korszakban a munkástüntetések mellett egyaránt megtalálhatóak voltak a diáklázadások, demokráciáért való tüntetések, valamint Amerika-ellenes megmozdulások is.

Ahogy az már korábban említésre került, a demokratikus átalakulást követően több korábbi tüntető is politikusi pályára lépett. Ilyen emblematikus alaknak számít Kim Dae-jung is. Kim a hatvanas évek óta foglalkozott politikával, a demokrácia melletti kiállás tette ismertté. A Nobel-békedíjas politikus Ázsia Nelson Mandelájának számít, 1998 és 2003 között volt a Koreai Köztársaság elnöke (The Nobel Foundation é. n.).

Az alábbiakban három fontos rendszerellenes megmozdulást mutatunk be az 1987-es rendszerváltás előtti és utáni időszakból, majd további három civil mozgalmat, illetve szervezetet. A különböző mozgalmak tanulmányozásával közelebb kerülünk ahhoz, hogy megértsük, a különböző társadalmi rétegek igényeinek aggregálása, majd azok artikulálása milyen jelentős mértékben járult hozzá az autoriter rendszer megszűnéséhez, illetve miként változott a koreai társadalmi mozgalmak szerepe a politikai átalakulással.

Mozgalmak az autoriter rendszerben

Áprilisi forradalom

Az áprilisi forradalom az úgynevezett első köztársaság idején (1948–1960) zajlott le. Ez volt a legelső olyan fontos megmozdulás, amely az 1948 óta regnáló hatalom ellen irányult. A hatalmon lévő elnök, Syngman Rhee jelképezte az 1948 óta regnáló hatalom vezetését. Az elnök sikertelen gazdaságpolitikája miatt széles körű elégedetlenség volt az országban. Az áprilisi forradalom közvetlen előzményeinek az alábbi tényezők számítottak: 1. Az 1960-as választási eredményeket megkérdőjelezte a koreai lakosság. 2. A kormányzó Demokrata Párt székháza előtt Masanban tüntetések indultak. 3. Ennek során egy tüntető életét veszítette (Chong-dae 2012).

Szöulban 1960. április 18-án indult békés tiltakozás, amelyet az egyetemisták szerveztek. A megmozduláson a résztvevők új választások kiírását követelték. A Rhee-párti tüntetők ekkor szétverték a felvonulást. A Kék Ház előtt ezt követően április 19-én több ezren tüntettek (Katsiaficas 2012). A mintegy százezres nagyságú tömegre a rendőrség tüzet nyitott. Ennek során 180 tüntető meghalt. A kormány ezután katonai kormányzást vezetett be (Pio 2012).

A tiltakozások eredményeképpen Rhee elnök 1960. április 26-án lemondott (Shin et al. 2007). Az elnöki tisztség várományosa, Lee Ki-poong alelnök öngyilkosságot követett el, így Park Chung-hee, a koreai hadsereg tábornoka töltötte be a tisztséget, aki az 1961. május 16-án elkövetett puccs útján került hatalomra (Hwang 2014).

Gwangju-i felkelés

Az esemény hivatalos elnevezése: May 18 Democratic Uprising. Az 1980. május 18–27. között tartó esemény a Gwangju-i Demokratizációs Mozgalom időszakára esik. A felkelés fontos előzménye volt Park Chung-hee elnök 1979-es meggyilkolása, ugyanis a politikai instabilitás miatt a demokratizálódási mozgalmak hosszú szünet után újra életre keltek (Alice 2015). 1980 márciusától indultak a diákok és értelmiségiek követelései, ennek során különböző típusú egyesületek jöttek létre. Általános követeléseik a katonai kormányzás beszüntetése, valamint a demokratizálódás és a sajtószabadság voltak. 1980. május 15-én százezer fős tömeg jelent meg Szöulban, az elnök szükségállapotot rendelt el az egész országra, így a katonai kormányzás megmaradt. Ekkor több későbbi ellenzéki politikust is letartóztattak, például a későbbi elnököt, Kim Dae-jungot is. Gwangju városában a katonai diktatúra különösen nagy ellenállást váltott ki. A helyi diákok összecsaptak a fegyveres erőkkel. A katonák a harcok során szuronnal voltak felfegyverkezve, valamint lőparancscsal is rendelkeztek. A tüntetők válaszul a helyi MBC épületét is felgyújtották. A gwangju-i események fontos mellékszála volt az Amerika-ellenesség (Shin et al. 2007).

A forradalmat a regnáló kormányzat végül katonai eszközökkel verte le. A hadsereg blokád alá helyezte a várost, Szöulból erősítés érkezett, majd május 27-én erőszakos

módon leverték a forradalmat, melynek során mintegy 180 ember vesztette életét. Ezen drámai eseményeknek is köszönhetően, a gwangju-i felkelés az egyik leghíresebb dél-koreai megmozdulás lett.

A forradalom utóélete végül az lett, hogy Chun Doo-hwan elnök a helyén maradt. Gwangju ezt követően a politikai tiltakozások szempontjából fontos szimbólummá vált a Koreai Köztársaságban (Han 2014).

Dél-Koreában a rendszerváltozás a hatalmon lévő politikai elit vezényletével zajlott le. Az 1980-as évek második felében megalakuló és tevékenykedő mozgalmaknak azonban sorsdöntő szerepük volt abban, hogy mikor és milyen irányba formálódjon az ország politikai rendszere. A mozgalmak – bár sokszor megkérdőjelezhető eredményességgel – permanens nyomás alá helyezték a politikai vezetést, amely lépésről lépésre kénytelen volt engedelményeket tenni, és teljesíteni a követelések egy-egy pontját. Ezen oknál fogva nevezzük az 1987 előtti rendszerellenes társadalmi mozgalmakat rendszerváltó mozgalmaknak.

A nemzeti demokratikus mozgalom

Az 1985. február 12-i választások után új életre kelt a társadalom demokratizálódás iránti vágya. Az új választással előtérbe kerültek az új alkotmánnyal és a Chun-rezsimmel³ kapcsolatos problémák. A tömegek a liberális⁴ Democratic Korea Party-t (DKP) támogatták, amely a legfőbb ellenzéki erő volt. A párt értékei megegyeztek a társadalmi igényekkel és alkotmányos reformot követeltek. A párt mögé besorakozott a nemzeti demokratikus mozgalom és követői, akik immár széles körben összefogtak az autokratikus rendszer ellen. A Chun-rezsim válaszul bezáratta a DKP székhelyeit és elnyomta a nemzeti demokratikus mozgalmat.

A politikai változások arra készítették a Chun-kormányt, hogy enyhítsen az elnyomáson és folytasson párbeszédet az alkotmányos reformról a Nemzetgyűlésben. Ennek eredményeképpen a kormány a kormányzati rendszer reformját terjesztette elő, amellyel biztosította volna saját legitimitását. Az volt ugyanis a szándéka, hogy megelőzze azt, hogy az ellenzék a törvényhozás keretein kívül kezdjen kommunikálni a reformról.

A nemzeti demokratikus mozgalom, az ellenzéki pártok támogatásával egy demokratikus reformbizottság létrehozásával válaszolt. Ezzel egy időben a mozgalom támogatói közvetlen elnökválasztásokat követeltek. 1986. május 3-án egy új alkotmányért tüntettek Incheonban, amely közvetlen elnökválasztást, demokratikus kormányzást és a külföldi nyomás alól való felszabadulást garantálja. A kormány végül hajlandó volt a DKP-val is tárgyalni az alkotmányos reformról, aminek következtében az ellenzéki párt és a mozgalom közötti együttműködés meggyengült. Az együttműködés a June Mass Resistance alatt erősödött meg újra.

Ebben az időben a tömegmozgalom és a kormányzat közötti konfliktus úgy tűnt, mint a demokratikus és antidemokratikus erők harca. Az autoriter kormány tekintélyét a növekvő válság alapjaiban gyengítette (Katsiaficas 2012).

A June Mass Resistance

Ahogy a nemzeti demokratikus mozgalom egyre aktívabb lett, a Chun-rezsim keményebb megtorlással válaszolt. 1987. január 14-én a hatóságok egy aktivistát halálra kínoztak. Ezt követően kiadták az alkotmánytervezetet, de a koreai nép ettől csak még dühösebb lett, amit tetézett az aktivistával szemben elkövetett brutális gyilkosság is. Május 27-én a nemzeti demokratikus mozgalom csoportjai együttesen léptek fel a demokratikus alkotmányért.

Június 10-én a Democratic Justice Party Roh Tae-woo-t választotta elnökjelöltjévé. Ezen a napon az All Citizens Congress tüntetett a demokratikus alkotmányért. A kormány alkotmánytervezetének visszavonását, a „katonai diktatúra” felszámolását, demokratikus alkotmányt és a koreai politikába való amerikai beavatkozás megszüntetését követelték. 240 ezer ember tüntetett, köztük diákok is, az ország 22 városában (Lieu 2005).

A rendszerváltás iránti lelkesedés odáig fokozódott, hogy ülősztrájkba kezdtek a myeongdongji katedrálisban. Olaj volt a tűzre, hogy az akciót június 18-án könnygázzal akarták beszüntetni. Ezek az összefüggések széles körű demonstrációkká nőttek ki magukat, amelyekben több mint egymillió tanuló és civil állampolgár vett részt, ezzel megalapítva a June Mass Resistance vezető erejét.

Június 19-én Chun Doo-hwan bejelentette, hogy az ellenzéki jelölt, Roh Tae-woo indulhat az elnökválasztáson. Bár ezzel a June Mass Resistance egyik legfőbb törekvése látszólag teljesült, az ellenzékiek továbbra is a demokratikus elnökválasztásokért küzdöttek (Katsiaficas 2012).

A munkásmozgalom

A June Mass Resistance ügyeinek részleges megoldásával a munkásmozgalom részéről éledt újjá a küzdelem. A népfelkelés által meghátrálásra kényszerített kormány már nem tudta fenntartani az elnyomás rendszerét. A munkásmozgalom ezt kihasználva közvetlen nyomást gyakorolt rá. Először a Hyundai dolgozói tüntettek Ulsanban. Július végén a nyugtalanság a Busan-régióba is áterjedt, augusztusban pedig újabb területre, a Changwon ipari park gyáraiba hatolt be. A Daewoo Hajógyár egyik dolgozóját egy könnygázsörét ölte meg. A temetésen hágott a legmagasabb fokára a sztrájk. Több mint 200 újabb munkahely csatlakozott, ezzel 759-re emelve az összes részt vevő munkahely számát. Sztrájkoltak a taxisok, a bányászok is. Augusztus folyamán a vasúti és autópályák sem üzemeltek a bányászrégiókban.

Július és szeptember között a munkástüntetés több mint 4000 munkahelyre terjedt ki. Összesítve a munkások sztrájkjal töltött munkaóráját, több mint kétmillió napnyi eredményt kapunk, ez a legnagyobb Korea történetében. Ebben az időszakban nagy változás állt be a nemzeti demokratikus mozgalomban, amelyet eddig tanulók vezettek. Az

1987. július és szeptember közötti munkásmegmozdulásokat követően a munkások újra-izzították a mozgalmat, ezzel a társadalmi átalakulás legfőbb mozgatórugójává válva.

Az elnökválasztási kampányban a nemzeti demokratikus tábor a katonai diktatúra végéért és a demokratikus kormányzat megteremtéséért harcolt. Szeptemberben a kormány nagyobb nyomást helyezett a hallgatókra. De nem járt eredménnyel, a diákok hamar megszerveződtek és létrehoztak egy egyesületet a demokratikus küzdelem előmozdításáért. Az elnökválasztások közeledtével a korábbi követelések mellett egy semleges kormány és tisztességes választások mellett harcoltak. A hallgatók és a vallási vezetők megfigyelői bizottságot szerveztek az erőszakos lépések megelőzése végett. Ennek ellenére a mozgalmat szétzilálta az elnökjelölt kérdése, amiben nem tudtak megegyezni. Így nem sikerült a semleges kormányt sem létrehozni. Roh Tae-woo, a DJP jelöltje a szavazatok 36 százalékával meg tudta nyerni a választásokat. Rögtön a választások után számos incidensre, erőszakra és szavazatvásárlásra derült fény. A nemzeti demokratikus mozgalom országszerte demonstrált érvénytelennek beállítva a választásokat. A kormány azonban elnyomta a küzdelmet (Lieu 2005).

Mozgalmak a rendszerváltást követően

A társadalmi mozgalmak 1987 után átalakultak, hiszen a mozgalmi működés nem maradt egységes a demokratizálódást követően. Bizonyos csoportok befejezték utcai tiltakozásaikat. Más csoportok pedig továbbra is intézményellenes módon folytatták működésüket.

A Roh Tae-woo-kormány, remélve, hogy ezzel növeli népszerűségét, meghirdette az „autoriter rendszer eltörlésének” és a „demokratikus reformnak” a politikáját. A kormány felváltva használta az elnyomó és békülékeny politikát, ezzel némi támogatásra tett szert a középosztályból, de eltávolodott a demokratikus mozgalomtól. Az emberek továbbra is követelték az antidemokratikus törvények eltörlését, mint a nemzetbiztonsági vagy a szociális stabilitási törvényt, ahogyan az elnyomás eszközeinek feloszlását is, mint a koreai titkosszolgálatot vagy az úgynevezett fehér sisakos osztagot. Mások a munkások és a parasztok jogaiért tüntettek. Mindezek nagy részét azonban figyelmen kívül hagyta a kormány, amely már rugalmasabb politikát folytatott az állami irányítású szakszervezetekkel szemben, megszabta a minimálbért, ösztönözte a dolgozók tulajdonossá válását és nyugdíjalapot hozott létre. Ugyanakkor a Roh Tae-woo-kormány nem enyhített az ideológiai nyomáson és nem szüntette meg a demokratikus szakszervezetek és munkásegyletek elnyomását.

A kormány a lakáspolitikájával és a „nemzeti részesedés politikával” megnyerte magának a középosztályt, elválasztva ezzel őket a népi mozgalmaktól. A kormány próbálta meggyőzni az embereket arról, hogy a szociális szektor problémáit nem a csoportos nyomásgyakorlással, hanem az egyén szintjén lehetséges megoldani. Az 1988-as szöuli olimpia jó alkalom volt arra, hogy a kormány növelje népszerűségét.

A gwangju-i mézárás és a Chun Doo-hwan rendszer is széles körben a politikai közbeszéd tárgyává vált, köszönhetően a Nemzetgyűlésben tartott novemberi meghallgatásoknak. Mindezek emlékeztették az embereket az előző rendszer elnyomásaira. A demokratikus mozgalom, kihasználva az alkalmat, Chun Doo-hwan, Roh Tae-woo és társaik lemondását és a Democratic Justice Party leváltását követelte (Lieu 2005).

1988 legvégén a kormány bejelentette a rendszer fenntartására irányuló szándékát. Ezt követően egyre nagyobb erővel próbálták ellehetetleníteni a nemzeti demokratikus mozgalmat. Abban a reményben, hogy meg tudják tartani a hatalmukat, a Democratic Justice Party, a (Re)Unification Democratic Party és a New Democratic Republican Party egyesültek, nevük pedig Democratic Liberal Party lett (Alemán 2005).

Alternatív mozgalmak

A Női Szabadság Mozgalom (Women's Liberation Movement) létrejötte

A Női Szabadság Mozgalom ideológiai és szervezeti kezdetei Koreában a 19. századra nyúlnak vissza. Ebben az időben sok nő vett részt olyan mozgalmakban, amelyek a polgári szociális reform, a feudális szokások eltörlése, illetve a nők foglalkoztatása és képzése érdekében léptek fel. Ezek a nők képezték magukat, valójában sokan egyházi iskolákban részesültek modern oktatásban. Ugyanakkor a női mozgalmakat ekkor még korlátozta az a tényező, hogy ez csupán polgári reformmozgalom, és nem tud választ adni sem az emberek igényeire, sem ellenállni a japánoknak.

1945-ben, miután Korea felszabadult a japán elnyomás alól, a polgári feminista vezetők a színpalak mögött együttműködtek a japánokkal, ezért nem is rendelkeztek széles támogatottsággal. Például a Women's Patriotic Association for an Independent Korea, amely nem tudott megválni a patriarchális szemlélettől, és kiemelték a „bölcс anya és jó feleség” szerep fontosságát. Mindazonáltal alapvető céljaikban megegyeztek a többi feminista mozgalommal, mint a politikai részvétel joga, a női műveltség és gyakorlati tudás kiterjesztése és a prostitúció visszaszorítása.

A hatvanas évek iparosító politikája megváltoztatta a koreai üzleti szféra szerkezetét. A nők nagyobb számban kerültek be munkaerőként a széles kínálatú rendelkező munkapiacra. 1960 és 1990 között a női munkás alkalmazottak aránya az állami szférában 70 százalékról 20 százalékra csökkent, de a magánszektorban 6,5 százalékról 28 százalékra nőtt. A nonprofit ágazatban 23 százalékról 52 százalékra emelkedett. Ez a változás a nők életében is lényeges változást eredményezett.

A hetvenes évek elején női munkások demokratikus munkásszervezeteket alapítottak, és szabadnapokért és 8 órás munkanapért küzdöttek. Néhány munkahelyen fizetési hátralék megállapításáért vagy a túlóra rendezésének egyéb módjáért harcoltak. A női munkásegyletek az ellen is harcoltak, hogy a nőket kirúgják a házasságkötést követően, illetve 60 napos anyasági távollétet és előmeneteli lehetőséget is követeltek. A mozgalom fennmaradása nehézségekbe ütközött, ugyanis nem mindenki értette

meg a nők ezen problémáit, illetve sokan a vezetők közül házasság miatt távoztak a mozgalmából.

A társadalmi feszültségek intenzívebbé válása és ennek eredményeképp a tömegmozgalmak növekedése is a nőegyletek megalakulására ösztönzött. A nők, akik részt vettek az 1970-es évek hallgatói mozgalmában, vezető szerepet töltöttek be az olyan csoportokban, mint a Women's Peace and Friendship Association (WPFA) és a Youth Federation for Democratisation (YFD) női részlege a nyolcvanas évek elején. A WPFA szerint a nemi diszkrimináció a társadalmi szerkezet lényeges része. Az YFD elsősorban támogatást nyújtott a demokratikus mozgalomnak és a szegény nőknek. A szervezet különösen olyan ügyeket karolt fel, mint a női autóbusz-kísérők öngyilkossága, valamint a női munkások jogaival és a szexizmusmal kapcsolatos ügyek.

1987-ben a női mozgalom új lendületet kapott a munkásmozgalommal karöltve, és női részlegek jöttek létre a szakszervezetekben. Ebben az időszakban a férjezett női munkások és a munkásfeleségek is aktívak voltak. Még a női egyházi dolgozók is részt vettek és gyakran vezető szerepet játszottak a mozgalomban, hogy megszüntessék a diszkriminációt az előléptetéseknél. Azért is harcoltak, hogy véget vessenek a házasságkötés utáni elbocsátás rendszerének. A női munkások kiterjesztették törekvéseiket; nem csak a női munkások, hanem általában véve a munkások problémáinak megoldásáért dolgoztak.

Ebben az időben a női mezőgazdasági munkások is részt vettek az akciókban. A női részvétel tudatosságának növekedésével az agrárszektorban számos kísérlet született szervezetalapításra, amelyeket többnyire vidéki nők vezettek. 1989-ben jött létre a koreai női farmerek szövetsége.

1987-ben létrejött a Korean Women's Association United (KWAU), hogy egybegyűjtse a változatos formájú női mozgalmakat, és hogy biztosítsa a kölcsönös elismerést és az anyagi támogatást. Ez jelentős előrelépés volt a női mozgalom történetében. 1989-ben támogatták a női munkások sztrájkját, és ezzel egy nagy lépést tettek előre, hosszútávon megoldva a nők problémáját. A KWAU dolgozott női szervezetekkel a női dolgozók megélhetéséért is. Azt követelték, hogy a nőknek egész életükben joguk legyen a munkához, és hogy a kormány biztosítsa a kismamák számára a munkahely megmaradását.

A női mozgalom a szélesebb politikai térben is jelen van, stabilizálva pozícióját a demokratikus nacionalista mozgalmak között. A koreai nőmozgalom ma már az összes nőt egyesíti, beleértve a női munkásokat és földműveseket; biztosítja az ideológiai hátteret és a tömeges támogatást a női szabadság- és nemzeti demokratikus mozgalmak számára (Suh–Oh–Choi 2011).

A koreai melegmozgalmak

Sok lap szerint a melegkultúra megjelenése Dél-Koreában a Japán gyarmati időkre datálható, de a hatvanas évektől már szóbeli beszámolók is vannak meleg közösségek létezéséről. Például a leszbikus taxisofőrök közössége már a hatvanas évek vége óta

fennáll. A csoport több száz tagot számlál, kvázi családokban élnek és anyagi függetlenségre törekednek.

A rendszerváltás után az első leszbikus csoportot, a Sapphót egy afroamerikai lány, Toni alapította 1992-ben, aki az amerikai hadseregnek dolgozott Dél-Koreában. Toni egyike volt az egyre növekvő számú külföldi melegeknek Dél-Koreában, akik meghonosították és terjesztették a fiatal koreai homoszexuálisok között a nyugatias melegkultúrát. Megcélózva ezeket a külföldieket, Toni egy hirdetést tett közzé, amelyre többen jelentkeztek, köztük egy koreai-amerikai férfi is, aki megalapította az első koreai melegszervezetet, a Ch'odonghoe-t. A csoport azonban heteken belül felbomlott a nő- és férfitagok konfliktusa miatt. A nők nehezteltek a férfiak szexizmusa miatt; jelentéktelennek és alárendeltnek érezték magukat egy olyan eset kapcsán, amikor a férfiak privilégiumokat követeltek, mivel a legtöbb támogatás férfi melegbároktól érkezett.

A Ch'odonghoe megszűnése után a meleg férfiak saját szervezetet hoztak létre, a Chingusai-t („Barátok Közt”) 1994 februárjában. A leszbikusok csak majdnem egy évvel később, 1994 novemberében tudták megalapítani a KiriKiri-t („Közöttünk”). De hiányzott számukra a Chingusai társadalmi bázisa ügyeik intézéséhez, és a kormány is gátolta őket patriarchális nézete miatt, amely szerint a nők „nem szexuális” entitások. Ennek ellenére mindkét szervezet hasonló célokkal rendelkezett: támogatás nyújtása, oktatás, tanácsadás. Lényegesebben csak ideológiájukban és irányultságukban különböztek.

A Chingusai célja volt például egy „egészséges” melegkultúra létrehozása. Ugyanolyannak tekintették magukat, mint a heteroszexuális emberek, azt leszámítva, hogy ők olyan férfiak, akik férfiakat szeretnek. A csoportot úgy definiálták, mint „egy barátságos közeg, amely a homoszexuális férfiak méltóságteljes kapcsolatán alapul”. Megpróbálták férfikként asszimilálódni a társadalomba. A KiriKiri ezalatt megpróbálta politikai és társadalmi bázisát stabilizálni azzal, hogy kapcsolatba lépett a koreai nőszervezetekkel. De ez nem volt könnyű. Egy szakértő szerint a feminista diskurzus Koreában elsősorban a nemi erőszakra, szexuális zaklatásra és bűntényekre fókuszált. A feminizmus itt a férfi és női erőkülönbségekre koncentrált, vagyis alapvetően heteroszexualitásban gondolkodtak. Miután a patriarchizmus, a meleg férfiak és a női mozgalmak kirekesztését is elszenveték, a koreai leszbikusok 2005-ben végül kihirdették különválásukat.

1997. január 14-én tartották az első összejövetelt meleg nők és férfiak, hogy támogassák az országos munkássztrájkot a munkaügyi törvények felülvizsgálata miatt. A Homosexual Coalition Committee szervezésében 72 meleg férfi és nő vett részt ezeken több mint egy hónapon keresztül szívárványos zászlókkal, amelyről tudósítottak is saját médiafelületeiken.

Ezen az eseményen felbuzdulva újabb tüntetést tartottak 1997 júniusában a középiskolai tankönyvek homoszexuálisokat becsmérő tartalma ellen. Az egyik könyv szerint „az AIDS, homoszexualitás, prostitúció, szexuális erőszak, drogok stb. terjedésével összeomló szexuális erkölcsök társadalmi problémákat okoznak”. Egy másik szerint „az azonos

neműek közötti szerelemnek számos veszélye van, köztük az AIDS” (Kim H. Y.-Cho 2011:215). A tüntetők beszédeket tartottak, szórólapokat adtak a járőkelőknek, plakátokat készítettek. A plakátokat és a szlogeneket amerikai melegmozgalmak alkották, és ezzel a koreai meleg a homoszexuálisok világmozgalma kellős közepébe csöppentek.

Hangoztatott büszkeségük ellenére sok tüntető kalapot és napszemüveget viselt, hogy ne ismerjék fel. A mainstream média sem készíthetett róluk képet közvetlen közletről. Ahogy tajvani sorstársaik, a koreai meleg is „az állam és a család közé szorultak”. Ezért a kollektív coming out-ot választották. Így politikai csoportként megjelentek, de személyes szférájuk védve maradt.

A fenti és hasonló megmozdulásokat követően kísérletet tettek egy alternatív melegkultúra megteremtésére. 1998-ban publikálták az ország első melegmagazinját, a Buddy-t. A magazin hasznos információkat közölt a melegekkel kapcsolatban egy olyan társadalomban, ahol az ilyen információkat többnyire visszatartották vagy cenzúrázták. Négy évvel később azonban a Buddy megszüntette a kiadást, később csak online felületen volt elérhető.

Ennek ellenére további erőfeszítéseket tettek a melegkultúra kialakítására. Az első meleg filmfesztivál elindítását fennakadások nélkül sikerült lebonyolítani 1998-ban, amelynek a következő évtől része a meleg büszkeség parádé is. Ezek az események pozitív képet festettek a melegekről és láthatóvá tették a melegkultúrát (Kim H. Y.-Cho 2011).

Összegzés

Dél-Korea utóbbi évtizedeiben jelentős szerepük volt a társadalmi mozgalmaknak. A mozgalmak az autoriter rendszerben jellemzően a hatalommal szemben formálódtak meg, a fennálló körülmények megváltoztatását és a regnáló elit leváltását tűzték ki célul – igaz ez az Áprilisi forradalomra, a gwangju-i felkelésre és a rendszerváltó mozgalmakra is. Ezekre a megmozdulásokra a rendszer hevesen reagált, de nem voltak eredménytelenek: az Áprilisi forradalom elitváltást kényszerített ki, a demokratikus mozgalom magát az autoriter rendszert bontotta le; a gwangju-i felkelés pedig a hatalommal szembeni polgári ellenállás szimbólumává vált.

Ugyanakkor az is látható, hogy az országban nincs mély beágyazottsága a civil mozgalmaknak. A rendszerváltás előtt ad hoc-módon szerveződtek meg egy-egy – általában politikai – cél érdekében, amely ha teljesült, a mozgalmaknál leépülés volt tapasztalható (például June Mass Resistance). Az issue jellegű mozgalmak a rendszerváltás után jelentek meg az országban, nyugati minta alapján. Az autoriter hagyományokkal rendelkező koreai társadalomban lassan honosodott meg a civil társadalom mint szerveződési forma. Napjainkra azonban a szervezeteknek mind számát, mind eredményességét tekintve pozitív tendenciát tapasztalhatunk a civil szervezetek területén.

Irodalom

- Alemán, José (2005): Protest and Democratic Consolidation: A Korean Perspective. *International Journal of Korean Studies*, IX., (1), 71–90.
- Alice, Kristen (2015): *May 18, 1980: An eyewitness account of the Gwangju Massacre*.
<http://www.koreaobserver.com/may-18th-1980-an-eyewitness-account-of-gwangju-massacre-28666/>
- Chong-dae, Choe (2012): *April 19 Student Revolution*.
http://www.koreatimes.co.kr/www/news/opinion/2016/05/162_109229.html
- Csoma Mózes (2006): Dél-Korea: a pártpolitikai konfliktusok és a félsziget megosztottsága. *Külgügyi Szemle*, 5., (1–2), 127–140.
- Csoma Mózes (2008): *Korea. Egy nemzet, két ország. A közös gyökerektől*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Han, Chong-suk (2014): *Kwangju Uprising*. <http://www.britannica.com/event/Kwangju-Uprising>
- Hwang, Kyung Moon (2010): *A History of Korea*. Palgrave Macmillan.
- Hwang, Kyung Moon (2014): *Remembering April 19, 1960 Student Revolution*.
http://www.koreatimes.co.kr/www/news/nation/2016/05/633_155532.html
- Katsiaficas, George (2012): *Asia's Unknown Uprisings Volume 1: South Korean Social Movements in the 20th Century*. Oakland: PM Press.
- Kim, Hyuk-Rae–McNeal, David K. (2005): From state-centric to negotiated government. In: Weller, Robert (ed.): *Civil Life, Globalization and Political Change in Asia: Organizing between Family and State*. New York: Routledge. 95–109.
- Kim, Hyun Young Kwon–Cho, John (2011): The Korean gay and lesbian movement 1993–2008: from “identity” and “community” to “human rights”. In: Shin, Gi-Wook–Chang, Paul Y. (eds.): *South Korean Social Movements: From Democracy to Civil Society*. New York–London: Routledge. 206–223.
- Kim, Samuel S. (2003): *Korea's Democratization*. Cambridge: Cambridge.
- Korea Historical Research Association (2002): *A History of Korea*. London: Saffron.
- Lew, Young Ick (2000): *Brief History of Korea*. New York: The Korea Society.
- Lieu, Joshua Van (2005): *A History of Korea*. Korea Historical Research Association.
- Pio, Yein (2012): *South Korean students force dictator to resign, new elections, 1960*.
<http://nvdatabase.swarthmore.edu/content/south-korean-students-force-dictator-resign-new-elections-1960>
- Shin, Gi-Wook–Chang, Paul Y.–Lee, Jung-eun–Kim, Sookyung (2007): *South Korea's Democracy Movement (1970–1993): Stanford Korea Democracy Project Report*. Stamford: Stanford University.
- Shin, Gi-Wook–Chang, Paul Y. (2011): Democratization and the evolution of social movements in Korea: Institutionalization and Diffusion. In: Shin, Gi-Wook–Chang, Paul Y. (eds.): *South Korean Social Movements: From Democracy to Civil Society*. London–New York: Routledge. 3–18.
- Steinberg, David I. (1989): *The Republic of Korea*. London: Westview Press.
- Suh, Chan S.–Oh, Eun Sil–Choi, Yoon S. (2011): The institutionalization of the women's movement and gender legislation. In: Shin, Gi-Wook–Chang, Paul Y. (eds.): *South Korean Social Movements: From Democracy to Civil Society*. London–New York: Routledge. 151–170.
- Szabó Máté (1993): A társadalmi mozgalmak szektora és a tiltakozás kultúrája Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, (3), 45–70.
- The Nobel Foundation (é. n.): Kim Dae-jung – Biographical.
http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2000/dae-jung-bio.html

Jegyzetek

- 1 Észak-Korea.
- 2 Dél-Korea elnöke 1963 és 1979 között.
- 3 Chun Doo-hwan 1980 és 1988 között volt Dél-Korea elnöke.
- 4 A liberális kifejezés Dél-Koreában nem a nyugati eszme- és értékrendszert takarja. Koreában azokat a konzervatív csoportosulásokat nevezik liberális szervezeteknek, amelyek a koreai patriotizmus és a két Korea újraegyesítésének szellemében politizálnak. Ebből eredően az Észak-Koreához való közeledést szorgalmazzák és Amerika-ellenesség jellemzi őket.

ROMA CIVIL SZERVEZETEK SZEREPE A SZLOVÁKIAI OKTATÁSÜGYBEN

Gabriela Petrová–Nina Kozárová–Melinda Mikusová

■ Szlovákiában számos civil szervezet jött létre, amelyek céljukként tűzték ki, hogy segítsék a cigányságot. A civil szervezetek tevékenységében eltérő mértékben vannak jelen a roma oktatást érintő kérdések. Vannak, amelyek kizárólag az oktatással foglalkoznak, de inkább jellemző, hogy a roma oktatás ezen szervezetek működésének csak egy kis tevékenységi szeletét teszi ki. Jelen cikkben igyekszünk igazolni a civil szervezetek szerepét a romák oktatásbeli felzárkóztatásában és bemutatjuk az ebben a térben aktív civil szervezeteket.¹

A szlovákiai roma történelem

A roma emberek mindig is az európai lakosság elválaszthatatlan részét képezték. Különböző nevekkal, mint a zingari, gitanók, cigányok illették őket. A mai források szerint a romák valószínűsíthető őshazája India, de egyes források, főleg Justinger Konrád 1419. évi krónikájára alapozva, Egyiptom területét is megemlítik, mint lehetséges származási helyet (Mann 2001). A régi időkben a zingarik szegény nomád életmódot folytató emberek voltak, főképp fával, agyaggal és fűzfavesszővel dolgoztak, leginkább lótenyésztéssel, kovácsolással és bőrelőállítással foglalkoztak (Hoffmanová 2005). A legkorábbi máig fennmaradt okirat, melyben a romákat első ízben említik, a *Szent György élete* című műből származik, 1068 körül az Athos-hegyi Iberon kolostorból. A legenda szerint

Konsztantinosz Monomach bizánci császár 1050 körül Konstantinápolyba rendelte „varázlók” egy csoportját, hogy azok kiűzzék a vadászati területében kárt okozó vadállatokat (Mann 2001).

A romák a Balkán országából a Duna mentén érkeztek Közép-Európába a XII–XIII. században (Šišková 1998). Szlovákiai tartózkodásukról már Ján Kunch várnagy 1322-es Igló környéki gazdasági leírása is beszámol, amelyben leírja, hogy a cigányok az Igló környéki erdőkből vándoroltak (Matlovičová et al. 2012). Nemesek, uralkodók, valamint a pápa is kibocsátottak számos olyan dokumentumot, amelyben nem csak az állampolgárok, hanem a cigányok védelmére is figyelmet fordítottak. Ennek kitűnő példája az 1423. április 17-én Luxemburgi Zsigmond császár által kiadott dokumentum (Tóth 2006:163), amelyben felszólítja alattvalóit, a város polgárait „minden akadályoztatás és bármiféle zaklatás nélkül segíteni és megoltalmazni, sőt minden akadályoztatástól és kárvallástól rendeljétek megvédelmezni. Ha pedig közöttük valamilyen civakodás vagy háborúság történék bárkinek a részéről is, akkor sem nektek ne legyen jogotok, sem közületek valakinek bíraskodni és ítélni, hanem csak azon László vajdának.”

A XV. század közepén jelentős változás érte az európai lakosok és a romák kapcsolatát, főleg az egyház befolyása miatt, amely szerint a nomád életmódot folytató romák nem teljesen követik a keresztény elveket (Mann 2001). Az emberek vendégszeretete fokozatosan bizalmatlanságba és egyes esetekben nyílt gyűlöletbe ment át. Ez a gyűlölet az idők folyamán a romák üldözéséig és gyilkolásáig fokozódott, sok országban a romák számkivetetté váltak és kiűldözték őket a városokból (Soukup 2013). Számos város határain óriási festmények figyelmeztették a bemerészkedő cigányokat, hogy a határ átlépését kínzással, csonkítással és kivégzéssel büntetik. Bizonyos európai országok közös rendeleteket és törvényeket hoztak a cigányok ellen, amelyek kimondták, hogy a cigányok nem léphetnek be a városokba. Az első alkalommal elfogottakat megkorbácsolták, ha pedig újra visszatértek, megbénították őket. Azok sorsa, akik harmadszor is visszatértek bitófa, máglyahalál vagy vízbefojtás volt (Bittnerová–Moravcová 2014). Az 1697-ben I. Lipót által kiadott cigányellenes dekrétum a cigányokat számkivetetteknek nevezte. Megölésük nem számított bűncselekménynek, ennek következtében egészen a XVIII. század közepéig hatalmas vérontások áldozataivá váltak (Mann 2001).

Az első cigány településekről szóló utalások a XVI. századból származnak, amelyek a szlovák városok mellett letelepedő cigány kovács családokról számolnak be. Az eredetileg nomád életformát követő etnikai csoport lassan hozzászokott az új, letelepedett életmódhoz (Koudelka 2011).

A XVIII. században Mária Terézia és II. József is megpróbálták véglegesen letelepíteni a cigány csoportokat, hogy később a földművesekkel vegyülve ők maguk is azokká váljanak. 1761-es és 1773-as rendeleteik kötelezték őket arra, hogy földművesekké váljanak. A rendeletek kimondták, hogy a földterület mellé az új keresztény nevet is el kell fogadniuk, emellett többé nem cigányoknak, hanem „új polgároknak” kellett őket nevezni. Nem hordhatták a régi ruháikat, nem használhatták a nyelvüket és a cigányházasságok sem voltak megengedettek; az ilyen házasságból született gyerekeket földműves családnak adták, hogy ott nevelkedjenek. A rendelet emellett főleg az iskolalátogatásra,

mesterségek tanulására, kötelező templomlátogatásra és az alapvető higiénia javítására irányultak. A feljegyzések arról számolnak be, hogy a XVIII. század második felében a letelepedett cigányság zenészként, kovácsként vagy éppen földművesként élt (Šotolová 2011).

A második világháborúban több munkatábor is létesült a Cseh–Morva Protektorátus területén, és ezek egy részét később „cigánytáborokká” alakították át. E koncentrációs táborok legismertebbje Oswiecim II-Brzezinki, ahova 1943 februárjától érkeztek cigányok szerte Hollandiából, Belgiumból, Németországból, Cseh- és Morvaországból, Franciaországból, Horvátországból, Oroszországból, Magyarországról², Litvániából és Norvégiából is (Hübschmannová 2005). Bár a szlovákiai cigányságot nem deportálták, jogaikat erősen korlátozták. Nem használhatták a tömegközlekedési eszközöket, nem léphettek be a közterületekre, illetve parkokba. A városokat csak adott napokon és azon belül is csak pár óra erejéig látogathatták, valamint lakhelyeik sem lehettek az utak két kilométeres környezetén belül. 1944–45-ben az SS-alakulatok – a gerillákkal való közreműködés hamis vádja miatt – tömeges kivégzéseket hajtottak végre³. A háború alatt folytatott porajmos⁴ áldozatainak száma elérte a négy-öttszázezer embert (Cangár 2003).

A háború utáni időszakot a káosz és a nem betartott ígéretek jellemezték. A döntéshozó állami szervek nem voltak hajlandóak a cigányokat egyenrangú állampolgárokként kezelni; visszamaradt, fejletlen emberekként tekintettek rájuk, akik csak úgy válhattak más etnikumokkal egyenrangúvá, ha azokba fokozatosan beleolvadtak. A háború utáni megszorítások miatt a cigányság nem alapíthatott sport-, folklór és ifjúsági klubokat, ezen felül nem publikálhattak sem könyveket, sem újságokat. A médiából is teljesen kilitkolták őket, meséik nem jelenhettek meg a televízióban, sőt népdalaikat még az óvodában sem énekelhették. Az állam irányította az életüket befolyásoló legfőbb hármas csoportot: az iskoláztatást, a munkát és magát az életmódot (Mann 2001). Az új megszólításuk a „cigány eredetű polgárság” lett. 1958-ban a még nomád életmódjukat addig megőrző oláh cigányokat is – szekereik és lovaik elkobzásával – letelepedésre kényszerítették. A cigánygyerekeket iskoláztatásra kötelezték, ami nem hagyott más lehetőséget a szülőknek, mint hogy gyerekeiket iskolába engedjék (Buryánek 2002). Tény, hogy a cigány szülők nem értették meg az iskoláztatás fontosságát, számukra a kötelező iskoláztatás csak kényszerített kínzás volt, ahol a gyerekek nem cselekedhettek szabadon.

1965-ben a Csehszlovák Szocialista Köztársaság kormányrendelete szerint elkezdődött a módszeres áttelepítésük országszerte. Az „egyesítés, szétszórás és teljes eltávolítás” jegyében különböző „befogadó negyedek” jöttek létre, ahová a Szlovákiából érkező cigányságot küldték. A cigányság évtizedekig harcolt azért, hogy elismerjék őket nemzetiségként, ahogyan ezt a magyarokkal, németekkel és a ruszinokkal tették. 1969-ben megalakult a *Cigány-Roma Egyesület* (Svaz Cikanú-Romú), ezt azonban a pártok és a hatóságok 1973-ra feloszlatták (Mann 2001).

1989 mérföldkövet jelentett a cigányság számára, megalakult az első cigány politikai párt, a Roma Polgári Kezdeményezés, majd újabb pártok és kulturális egyesületek jelentek meg a politikában. 1991. április 9-én a Szlovák Köztársaság kormánya kimondta a cigányság egyenjogúságát más nemzetiségekkel (Cinová et al. 2014). Ígéretet kaptak a

kultúrájuk és oktatásuk támogatására és 1991-ben, 60 év után először, a népszámláláskor joguk volt cigányoknak vallani magukat. A médiában is teret kaptak, megjelent a *Roma levél* nevű hetilap és a *Roma* havilap, valamint a gyerekeknek szánt *Kvietok* ifjúsági magazin. A Roma Kultúra Tanszék (mai nevén a Roma Tanulmányok Tanszék) a nyitrai Konstantin Filozófiai Egyetem Pedagógia Karán alapították, amelynek hallgatói speciális pedagógusképzésben vesznek részt, később olyan iskolákban tanítva, melyek többségében cigány gyerekek tanulnak.

Szlovákiában a Statisztikai Hivatal 18 olyan politikai pártot jegyez, amely nevében a roma szó szerepel, ebből mindössze három az, amely aktívan részt vesz a politikai életben, a többi 15 felszámolás alatt van. A Statisztikai Hivatal adataiból viszont kitűnik, hogy ezen pártokat nagyon elenyésző mennyiségben támogatják, illetve választják maguk a romák is. Csak a szemléletesség kedvéért körülbelül 400 000 roma ember él ma Szlovákiában. A 2010-es parlamenti választások során a győztes SMER párt 880 111 szavazatot, míg a szintén résztvevő *Strana rómskej koalície* – SRK párt 6947 szavazatot kapott. A 2014-es választásokon a SMER-SD párt 1,134 millió szavazattal győzött, míg a második KDH pártot 225 ezer ember választotta. A legnépszerűbb roma pártra, a *Stranu rómskej únie na Slovensku* mindössze 2891 szavazat érkezett. A 2016-os választásokon egyetlen roma politikai párt sem indult (Szlovák Statisztikai Hivatal 2017). Az eredmények fényében kijelenthető, hogy a roma pártok nem foglalnak el kiemelt szerepet sem a szlovák politikában, sem a szlovák cigány közéletben. Ezért a roma politikai pártok a civil szervezetekhez viszonyítva csekélyebb jelentőséggel bírnak.

A roma oktatás helyzete Szlovákiában

A Szlovák Köztársaság is ratifikálta azon nemzetközi dokumentumokat, amelyek az oktatási jogokkal foglalkoznak. Az alkotmány teljes negyedik része a nemzeti-etnikai kisebbségek jogaival, kötelezettségeivel foglalkozik és kiemeli, hogy „senkinek nem válhat hátrányára a nemzetiségi kisebbséghez vagy etnikai csoporthoz való tartozás” (Tt.460/1992 33. cikkely). Ez alapján nem lehet eltérő módon kezelni, jogaitól megfosztani senkit csak azért, mert egy másik etnikai csoport, kisebbség tagja. A 34. cikkely első bekezdése leírja, hogy „a Szlovák Köztársaság biztosítja a nemzetiségi kisebbséget vagy etnikai csoportot alkotó állampolgároknak a sokoldalú fejlődést, főleg annak lehetőségét, hogy a kisebbség más tagjaival vagy csoportjaival együtt ápolja kultúráját, saját anyanyelvén terjesszen és kapjon információt, nemzetiségi egyesületekbe szerveződjön, művelődési és kulturális intézményeket alapítson és tartson fenn” (Tt.460/1992 34. cikkely). A nemzeti kisebbségekre és etnikai csoportokra vonatkozó oktatási feltételek biztosítását az említett cikkely második bekezdése hangsúlyozza, amelyben a „nemzetiségi kisebbségekhez vagy etnikai csoportokhoz tartozó állampolgároknak törvényben meghatározott módon és feltételek mellett az államnyelv elsajátításához való jog biztosítva van:

- a) a saját anyanyelvükön való művelődés joga;
- b) nyelvük hivatali érintkezésben való használatának a joga;

c) a jog részt venni a nemzetiségi kisebbségeket és etnikai csoportokat érintő ügyek megoldásában.” (Tt.460/1992 33. cikkely).

Ez alapján a romák is jogosultak az anyanyelven folyó oktatásra. Egyéb jogi dokumentumok, mint a *Közoktatási törvény* kimondja a szlovákiai magyar, német, lengyel és ukrán kisebbségek saját nyelvükön való tanulási jogát, de fontos tény, hogy a művelődéshez való jog önmagában azonban nem biztosítja a marginalizált csoportok egyenlőségi oktatását.

A kutatások alapján 2014-ig évig 726 roma szerzett egyetemi végzettséget, amely mindössze 0,2 százalékát teszi ki annak a 224 981 magát romának vallónak, aki eleget tett az iskolakötelességnek. 2014-ben körülbelül 486 roma folytatott egyetemi tanulmányokat. 23 234 roma (10 százalék) legmagasabb iskolai végzettsége a középiskola, míg 112 871 (50 százalék) mindössze alapiskolai végzettséggel rendelkezik. 20 072-en (9 százalék) speciális iskolákban fejezték be a tanulmányaikat, míg a kisebbség 30 százaléka nem rendelkezik még alapiskolai végzettséggel sem (Rosinský 2014).

A statisztikai adatokat figyelembe véve meg kell vizsgálnunk, mi az oka ennek. Az alacsony iskolázottság oka egyfelől a diszkriminatív hozzáállás (Rigová–Maczejková 2001), az oktatási rendszer nincs felkészülve a marginalizált csoportok fogadására. Másfelől azonban tetten érhető a cigány gyerekek felkészületlensége is az iskolalátogatásra: a tanulási motiváció hiánya, a szociális és pénzügyi tényezők, valamint egészségügyi és higiéniai problémák sokszor az érem másik oldalát jelentik (Portik 2003).

A cigány gyerekek szegregációja hatalmas befolyással van nemcsak a szakmai életükre, de a társadalmi beilleszkedésükre is. Az egyik legnagyobb probléma, hogy a szegregált környezetben élő gyerekek nem érintkeznek más kultúrákkal, ugyanakkor az integrációs helyzet nem támogatja a személyre szabott oktatást.

Ugyancsak jelentős probléma az ún. előkészítő oktatás, amelynek célja, hogy olyan tudásszintet biztosítson a cigány gyerekeknek, amellyel megfelelő szinten kezdenek iskolai tanulmányaikat. A valóságban ugyanis ezek a gyerekek inkább speciális iskolákban kezdik el tanulmányaikat és a szülők hozzájárulnak gyermekeik ilyen iskolába helyezéséhez⁵.

Sok gyerek úgy kerül be az alapiskolába, hogy az adott intézmény nyelvét nem ismeri, a szegregált roma „gettókban” élő gyerekek szókinccse nagyon hiányos, mindössze néhány, az otthoni kommunikáció elengedhetetlen részét képező szóból áll. A romák jelentős része olyan körülmények között él, mely nem ad lehetőséget és teret a tanulásra, az otthoni felkészülésre. Ezen felül egyes családok még az alapvető iskolai felszereléseket sem tudják gyermekeiknek biztosítani, így azok nem képesek az iskolai feladataikat, kötelességeiket teljesíteni (Portik 2003)⁶.

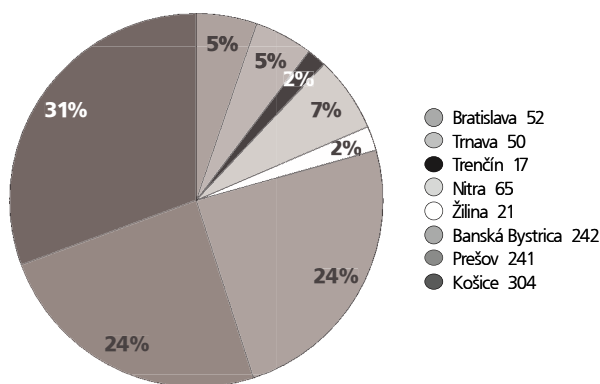
Ha a roma kisebbség iskoláztatásáról beszélünk a cigány nyelv is a kulcsfontosságú tényezők közé tartozik, amely oktatásának szinte teljes hiánya figyelhető meg. Európa egyik legnagyobb számú kisebbsége sem az alapfokú, sem a középfokú oktatásban nem tanulhatja és használhatja az anyanyelvét⁷. A szlovákiai roma gyerekek túlnyomó többsége elkülönített, ún. szegregált oktatásban részesül. Ezen diszkriminatív intézkedések jelentős mértékben hozzájárulnak a roma tanulók kevésbé színvonalas, alacsony minőségű oktatásához.

Szlovákiai roma civil szervezetek az oktatás és nevelés szolgálatában

A szegregált oktatásnak köszönhetően a fiatalok a továbbtanulás terén és a munkaerő-piacon is hátrányba kerülnek. Bár a roma gyerekek oktatásának kiemelt támogatására már történtek állami lépések, a helyzet alig javult, a törekvések többsége akadályokba ütközött. Szakértők szerint az állami beavatkozás problémája, esetlegessége, illetve eredménytelensége esetén érdemes a civil-nonprofit közösségeket segítségül hívni (Nagy–Nizák–Vercseg 2013). Így igyekszünk bemutatni azon szlovákiai roma civil intézményeket, amelyek valamilyen módon segíteni próbálják a roma tanulók iskolai előrelépését, eredményeinek javítását és lehetőségüket az integrációra. Jelen kutatásunk fő tárgyát tehát azon civil intézmények, szervezetek, projektek, pályázatok képezik, amelyek a minőségi oktatáshoz való hozzáférés, esélyegyenlőség mellett egyéb folyamatokkal, támogatással segítik a tanulók beilleszkedését az iskolai környezetbe, mindemellett biztatja őket a saját kultúrájuk, hagyományaik követésére, megőrzésére. Az általunk felvázolt kép azt igyekszik bemutatni, hogy ezen intézmények mi módon járulnak hozzá, próbálnak segíteni a roma gyerekek oktatásában, nevelésében.

A 2013-as adatok Szlovákia lakosságát több mint ötmillió emberre becsülik, ennek körülbelül 8 százaléka roma, ami körülbelül 400 ezer embert jelent. A Szlovák Köztársaság Belügyminisztériumának⁸ adatbázisa 992 romákkal foglalkozó szervezetet tart számon, melyek 55 százaléka Kelet-Szlovákiában a kassai (szlovákul Košický kraj) és eperjesi (szlovákul Prešovský kraj) kerületekben székel. 263 civil (26 százalék) szervezet Közép-Szlovákiában, a besztercebányai (szlovákul Banskobystrický kraj) és zsolnai (szlovákul Žilinský kraj) kerületben, míg a maradék 184 szervezet (19 százalék) Nyugat-Szlovákia 4 kerületében található.

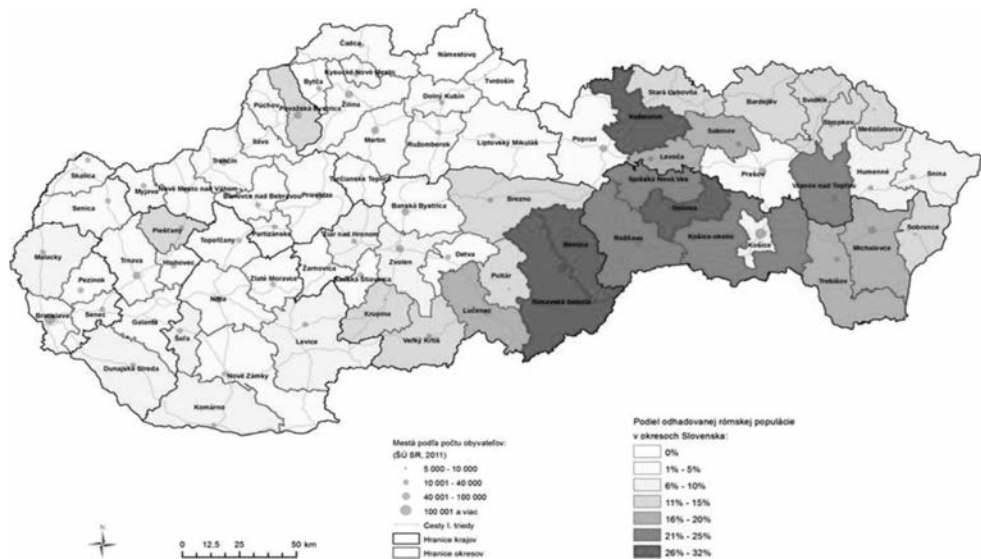
1. ábra. A roma civil szervezetek kerületi eloszlása



Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal.

A szervezetek eloszlási aránya nem meglepő, hiszen azon területeken lelhetők fel nagy számban, ahol a szlovákiai roma népesség aránya magas. Miképp a velük foglalkozó szervezetek, a roma lakosság jelentős része is Kelet- és Közép-Szlovákiában él.

2. ábra. A szlovákiai cigányság kerületi eloszlása 2013-ban



Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal.

Szlovák roma civil önkép

Szervezeti célok

Az alábbiakban áttekintjük a legjelentősebb, romákkal foglalkozó civil szervezetek vízióit, jellemzőit. A civil-nonprofit szervezetek különféleképpen osztályozhatók, különíthetők el, de „fontos tudni, hogy egy-egy szervezetnek jobbára nem egy identitása, kötődése van, hanem kettő, vagy akár több.” (Nagy–Nizák–Vercseg 2013:23).

A vizsgált civil szervezetek az oktatás területén szolgáltatásokkal, illetve érdekképviselettel, jogvédelemmel hasonló mértékben foglalkoznak, aminek az oka legfőképp az alapításkor kitűzött célokban keresendő. Átfogó képet adni azért nehéz, mivel a vizsgált szervezetek mindegyike a roma problémákkal foglalkozik, nagyon eltérő profillal, teljesen más felépítéssel és finanszírozással rendelkezik.

„A szervezet tevékenységek és szolgáltatások széles körét valósítja meg a roma helyzet feltérképezésétől kezdve, programok szervezésén át, a roma helyzet javítása érdekében és a társadalomba való beilleszkedésüket is támogatja. Hangsúlyt fektetve a romák által lakott területek fejlesztésére és a romák, illetve a többségi lakosság együttélésének javítására.” (Saját fordítás:romainstitute.sk)

A szervezetek finanszírozása több forrásból, több szinten valósul meg. Alapjában véve két forrást tudunk megkülönböztetni: az egyik a saját források, az önálló tevékenységen alapuló bevételek, míg a másik a támogatások keretén belül valósul meg. A saját forrású bevételek magukban foglalják az egyes civil szervezetek által megrendezett események, rendezvények részvételi díját és az egyes kiadványok eladását követő bevételeket. Nagyobb jellegű anyagi bevételhez támogatások segítségével jutnak az említett szervezetek. Állami, illetve önkormányzati segítségek mellett egyéb szervezetektől, illetve magánszemélyektől is kapnak adományokat. Egyes szervezetek esetén, mint például az *Amen Savore – My všetci* vagy az *Equity*, a személyi jövedelemadó meghatározott részének felajánlásai is a bevételi források közé tartoznak. A szervezetek továbbá pályázatokból, illetve nemzetközi támogatásokból tartják fenn magukat. Ezek közül kiemelendő az *Open Society Foundation*, amely az egyike azon donor szervezeteknek, amelytől az említett roma civil szervezetek is anyagi juttatásokat kapnak.

A szervezetek összetételüket tekintve szintén nem mutatnak homogenitást. Általánosságban elmondható, hogy a szervezetek nagy részére az alacsony taglétszám jellemző, amelyen belül viszonylag magas a nem roma (szlovák) tagok aránya. Az általunk vizsgált szervezetek közül az *Amen Savore*, *Chartikano* és a *Združenie mladých Rómov*, a *Romano Kher* ún. roma civil szervezetek, azaz roma emberek önszervező közösségei. A vezető pozíciókat ezen szervezetek esetén roma emberek látják el. A többi szervezet ún. pro-roma vagy roma érdekű civil szervezet, ezekben vegyes, roma–szlovák tagok képviseltetik magukat, különböző arányban. Egyes szervezeteknél, mint a *Spolu Slovensko* magasabb a nem roma tagok aránya.

A civil szervezetek lehetőséget nyújtanak a roma életforma megismerésére, művésztük bemutatására: kiállításokat, koncerteket, táncesteket és rádióadásokat szerveznek. A médiában való szereplés, kisfilmek készítése és a publikációs tevékenység is e célok elérését segítik. Az anyanyelvi kultúra fejlesztésével a nemzeti azonosságtudat erősítését próbálják segíteni.

„A szándékainkat a Romano Nevo L'il országos folyóirat kiadásával, a roma újságírók nem roma médiában való publikációjával illetve roma szerzők könyveinek kiadásával szeretnénk elérni. Támogatjuk és bemutatjuk a roma művészet és tevékenységek legjellemzőbb jegyeit, amelyek előremozdíthatják a civil társadalmat.” (Saját fordítás: jekhetane-spolu.org)

Olyan, a demokrácián, igazságosságon, felelősségvállaláson és tolerancián alapuló polgári társadalom megteremtésén és fejlesztésén munkálkodnak, melyben a romák esélyegyenlőséggel indulnak. Melyben nem csak a romákról alkotott nézetek változnak meg, hanem maguknak a romáknak növekszik az önbecsülése.

„A célunk, hogy emeljük a romák nemzeti büszkeségét, a polgári öntudatukat, önbi-zalmukat és önmaguk pozitív megítélését. Ezt a roma közösségről szóló hiteles információk terjesztésével, mely mentes az előítéletektől, történelmi sztereotípiáktól és mítoszoktól, kívánják elérni, hogy a romákról kialakított negatív kép a többségi társadalomban átalakuljon, és ennek következtében globálisan változzanak meg a szlovákiai interetnikus kapcsolatok.” (Saját fordítás: jekhetane-spolu.org)

Ezzel példát mutatva a társadalomba való beilleszkedést és roma–nem roma viszonyt is segíteni hivatottak, továbbá törekszenek a roma, illetve nem roma lakosság békés együttélésére és köztük lévő baráti kapcsolat ápolására.

„Fő célunk, hogy egyesítsük a fiatal romák szellemi potenciálját és közvetlen támogatást biztosítsunk a társadalomba való szociális és szakmai beilleszkedéshez.” (Saját fordítás:Youngroma.sk)

A roma civil szervezetek elsődleges céljai között a roma gyerekek oktatási esélyeinek javítása és emellett a kultúra és hagyomány megőrzése, ápolása szerepel. Ezen szervezetek közös jellemzője, hogy célul tűzik ki a roma szülők gyermekeinek érdekképviselését, segítségnyújtást biztosítanak a szülőknél az egyes felmerülő nevelési, illetve erkölcsi problémák megoldásában, emellett törekszenek a szociális helyzetük javítására is. Fő törekvésük az érdekvédelem, az emberi és kisebbségi jogok felülvizsgálása.

Segítik a roma gyerekeket nemcsak az iskolai, de az iskolán kívüli tevékenységekben is: sportolási lehetőséget biztosítanak, kulturális rendezvényeket, szakköröket szerveznek, napközi otthonokat biztosítanak, illetve tehetséggondozó programokat indítanak. Ez mind csak egy kis szelete annak, amit a civil profit szervezetek biztosítani tudnak.

„A Paramisa mesék program az irodalom és mesék fiatal és idősebb kedvelőinek készül, melyen keresztül az emberek megismerhetik a roma hagyományokat, kultúrát és a múltbeli nehéz időszakot, ami a mai napig befolyásolja a romák és környezetük kapcsolatát.” (Saját fordítás:romanokher.eu)

A szervezetek aktívan támogatják a romák kulturális tevékenységét, a roma művészeket, a kulturális fesztiválokat és egyéb tevékenységeket. Rendszeres nevelési-oktatási tevékenységeket és képzéseket szerveznek a célcsoport aktuális igényeinek és elvárásainak fejében. Nemzetközi együttműködéseket, csereprogramokat, szakmai képzéseket biztosítanak. Az üzleti szférával, oktatási intézményekkel, ifjúsági szervezetekkel és a kormánnyal közös együttműködéseket segítenek elő mind Szlovákiában, mind külföldön.

Roma civil projektek nyomában

A civil intézmények életében egyre kiemeltebb szerep jut a különböző tartalmú és támogatású projektek megvalósításának. Ezen szervezetek bekapcsolódnak vagy saját maguk indítanak különböző országos, illetve nemzetközi projekteket.

Szlovák szervezetek már a múltban is bekapcsolódtak számos projektbe. A *Roma-Net – közösségi alapú kapacitásépítés* projekt egy olyan, határokat átívelő projekt volt, amelybe szlovákiai és magyarországi civil szervezetek kapcsolódtak be. Fő céljuk az észak-magyarországi és kelet-szlovákiai cigányság problémáinak közös megoldása, az együttműködés elősegítése és a kapacitás fejlesztésének támogatása volt.

A *Mindannyian egyediek vagyunk (Každý z nás je originál)* projektet 2006-ban indították és 2008-ig tartott. A Nyitott Társadalomért Alapítvány projektje többek között azért küzdött, hogy ösztönözze és növelje a társadalom peremére szorult csoportok érdeklődését a közpolitika iránt. Tevékenységeik közé tartozott tréningek szervezése,

elméleti ismeretek szerzése és know-how tapasztalatcsere. Törekedtek továbbá egy egységes hálózat kialakítására, szövetségek létrehozására hasonló gondolkodású civil szervezetek között. Víták, konferenciák, beszélgetések képezték a projekt alapját.

A *Roma Pedagógiai Asszisztens* projekt szintén egy civil szervezet, a *Združenie Mladých Rómov (Fiatal Romák Egyesülete)* kezdeményezésére indult és tartott 2002-2004 között, később pedig 2007-ben. A projekt országosan nagyon széles körben elterjedt, 247 munkalehetőséget teremtve kifejezetten romák számára. A roma származású pedagógiai asszisztensek a roma tanulókkal foglalkoztak, motiválták őket, segítették őket a tananyag elsajátításában, segítették a tanárokat egy olyan környezet kialakításában, mely mentes az előítéletektől. A projekt eredményességét látva a szlovák Oktatásügyi Minisztérium elismerte a roma segédtanár pozíciót hivatalos munkának.

A *Horehronie Közösségi Központ* projektet Szlovákia egyik legmerészebb projektjeként tartják számon, melyben a tagok segítséget kapnak különböző adminisztratív és munkanélkülességgel kapcsolatos ügyekben, illetve lehetőségük van egy másoló műhelyben, mosoda és vasalóműhelyben dolgozni. Ingyenes angol órákat kínálnak a környéken élő gyerekek számára, hogy ezáltal is segítsék őket a tanulásban, fejlődésben.

Az *Irin oda mek jekhvar (Írd meg még egyszer)* projekt a *Romano kher (Roma ház)* civil szervezet kezdeményezése, a mai napig működik. A roma kisebbség érdekeit védő projekt, mely a média és a közélet kapcsolatára, kommunikációjára alapozza a segítségnyújtást, mely gyakran hamis, túlzó, sztereotípiákkal teli információkat közöl.

„A projekt célja az olvasók képzése, hogy azok fogékonyak legyenek és felismerjék a médiában megjelenő roma sztereotípiákat és előítéleteket, illetve ha az újságírók az etikai kódex ellen vétnek.” (Saját fordítás: romanokher.eu)

Céljaik között egy olyan „watchdog” csoport létrehozása áll, amely rendszeresen figyelemmel kíséri a médiában megjelenő roma híreket, azokat értékeli és visszacsatolást biztosít a témában, hogy ez által a közvélemény „az érem mindkét oldalát” megismerje. Szorosan együttműködnek az újságírókkal, szerkesztőségekkel, és figyelmeztetik őket, ha azok megsértik az etikai kódexet. A projekt célja a diszkriminációs, rasszista elemek viszszaszorítása a médiában.

Szlovák civil roma oktatási intézmények

Áttekintésünk ezen részében fókuszpontba a civil oktatási szervezetek oktatásügyi tevékenységét állítjuk, ugyanis gyakran az iskolák mellett, iskolákkal együttműködve munkálkodnak. A civil szervezetek tevékenységi köreit tekintve első helyen a kultúra és oktatásügy áll. Várdai Márta szerint a civil szervezetek legfőbb pozitívuma, hogy a bekövetkező változásokhoz, rugalmasságuk és a kevésbé szigorú jogszabályok miatt, képesek gyorsan alkalmazkodni és rövid idő alatt megjelenni ott, ahol „a kormányzati, közigazgatási szervezetek, állami intézmények nem éppen »problémaérzékenyek«, vagy merev szabályozásuk, bürokratikuságuk miatti lassúságuknál fogva sokkal nehezebben lépnek.” (Várdai 2009:51)

Az iskoláknak, az egyes oktatáson túlmenő feladataik teljesítésében, egyre több civil szervezet áll rendelkezésre, amelyek nem csak a tanárok munkáját hivatottak segíteni, de az iskola mindennapi életére, a szülőkkel és diákokkal való kommunikációra, konfliktushelyzetek kezelésére és a diszkriminatív lépések megakadályozására is megoldási lehetőséget kínálnak.

Az iskola és a civil szervezetek együttműködése három nagy területen hozhat eredményt, ezek a nevelés/oktatás tartalmának megújítása, az esélyegyenlőség előmozdítása és eredményeinek kiterjesztése, társadalmi beágyazása mind a közös kapcsolat pozitív hatása lehet (Palik 2009).

A civil szervezetek többsége iskolákat támogat, iskolák mellett működik, esetleg iskolák hoznak létre nonprofit szervezeteket. Szlovákiában működnek iskolák speciálisan roma diákoknak, vagy amelyekben a roma diákok többségben vannak. Az elsődlegesen roma oktatással foglalkozó civil szervezetek száma viszont nagyon alacsony. Az *eduRoma* az egyik olyan nem kormányzati szervezet, amelynek fő célkitűzése, hogy a roma gyerekek oktatásában alternatív megoldásokat alakítsanak ki. Három fő területen tevékenykedik: iskolai munkát végez, kiveszi a részét a tanárképzésből, konfliktusokat közvetít, illetve a diákokkal, szülőkkel és más érdekelt felekkel tart kapcsolatot. Nemzeti szinten próbálja ösztönözni a változásokat az országos terepmunka során gyűjtött tapasztalatok megosztásával, illetve az iskolai diszkrimináció megfigyelésével és kutatásával. Törekszik ezenkívül az előítéletek oldására az újságírás, filmkészítés és reklámkampányok bevonásával (eduroma.sk).

„Az eduRoma munkásságának alapja a partnerségi megközelítés – hisszük, hogy a változás csak akkor lehetséges, ha a megoldási lehetőségek kidolgozásában valamilyen érintett szereplő aktívan vesz részt. Az eduRoma munkája csak az egyre bővülő helyi és a nemzetközi partnerekkel való kapcsolat révén valósul meg, mely keretein belül egymással megosztják az előítéletek és diszkrimináció megszüntetése terén elterjedt aktuális információkat és trendeket.” (Saját fordítás: eduroma.sk)

A roma oktatásban jelenlévő problémák sokrétűek és szorosan kapcsolódnak egymáshoz. Az egyik legfőbb probléma az, hogy az iskolába lépő roma gyerekek többsége halmozottan hátrányos környezetben él. A *Gyermekszegénység Elleni Nemzeti Program* (2006:9) kiemeli, hogy a roma családokban „az átlagosnál lényegesen magasabb az alacsony iskolázottság, a tartós munkanélküliek, a legalacsonyabb jövedelmi kategóriába tartozók és a hátrányos helyzetű régiók kistélepléseinek élők aránya.” A problémák fő oka sokszor a családi környezetben kereshető. A gyerek a családban nem kapja meg azt a pozitív példaképet, nincs egy követendő példa, amely ösztönözné, motiválná őt. A közömbösség, a nem megfelelő figyelem, mind hozzájárul a tanulók negatív iskolai teljesítményéhez (Citterbergová 2013). Ezért is annyira fontos, hogy a roma tanulók már az első osztálytól kezdve jó minőségű oktatásban részesüljenek és megfelelő hozzáállással kezeljék a felmerülő problémákat.

A roma családok jelentős része szegénységben él, jelentős anyagi gondokkal küszködik. Ez megmutatkozik a roma tanulók magas hiányzási arányában is. A szülőknél gyakran nincs pénzük az utazási költségek fedezésére, nem tudják biztosítani a szükséges

tankönyveket és segédeszközöket sem. A civil szervezetek ezen is próbálnak könnyíteni, a *Maltézszy rád* szervezet például buszjáratokat indít a roma gyerekek otthona és az iskola között, illetve ruhaadományokkal is segíti őket. Az *Equity* szervezet ösztöndíj-lehetőségeket kínál azok számára, akik nehéz anyagi helyzetük ellenére is elszántak a tanulásra.

Az iskolai problémák közül az egyik legsúlyosabb nem csak a tanulók, de a pedagógusok körében élő sztereotípiák megléte, amely befolyásolja a roma gyerekek iskolai kimenetelét, a tanárral való kommunikációt, illetve a csoporttársakkal való együttműködést. A civil szektor fő törekvése az ilyen és ehhez hasonló sztereotípiák eltörlésére irányul. Erre vonatkozóan a *Romano Kher* kapcsolatot tart fenn a média képviselőivel és felügyeli munkásságukat. A *Jekhetane-Spolu* a roma közösségek életéről forgat filmeket és országos folyóiratokban közli roma írók műveit, a *Equity* pedig *Fekete-fehér: Élünk együtt!* névvel nyári táborokat szervez. Ezek mind arra irányulnak, hogy valós, előítéletek nélküli képet adjon a romák életéről.

A negatív előítéletek is okai lehetnek a roma tanulók nagyarányú korai lemorzsolódásának. A tanárok sokszor nem rendelkeznek megfelelő előképzettséggel, nincsenek felkészítve arra, hogy ilyen problémákkal szembenézzenek, nem beszélve arról, hogy a tanárok eszköztára és szabadsága is jelentős mértékben korlátozott. A civil szervezetek konferenciák, előadások, workshopok, továbbképzések keretén belül próbálják a problémákra felhívni a figyelmet. A *Romano Kher* 2014 óta rendezi meg kerekasztal-beszélgetéseit, amelyek fő célja az, hogy szakértők jelenlétében vitassák meg az 1989 után bekövetkezett változásokat és tapasztalatokat, illetve beszéljenek a roma oktatást érintő reformok bevezetéséről. Ezen beszélgetéseken az Oktatási Minisztérium és egyéb oktatási hivatalok képviselői, egyetemi tanárok, polgármesterek és falusi önkormányzatok is részt vettek, hogy közös összefogással nézzenek szembe a problémákkal.

Sok esetben a probléma nemcsak a szülőkből és tanárokból keresendő, hanem magában az oktatási folyamatban is. Emmerová (2005) szerint az oktatási folyamatba egyenesen be kellene iktatni a roma hagyományokat, ugyanis ez sok pozitív változást eredményezhet. Elsősorban így megőrizhető a roma hagyományok egy kis része, másodsorban nagy az igény és érdeklődés a kézművesmunkák iránt, így a munkanélküliség aránya is csökkenhetne (Emmerová 2005). A civil szervezetek jelentős része is azért tevékenykedik, hogy a roma kultúrát fenntartsa. „Őrizzük meg a hagyományainkat, kultúránkat, szokásainkat és az anyanyelvünket,” ezzel a jellegével dolgozik például az *Amen Savore* szervezet. Kitűzött célja a fiatal roma tehetségek felkutatása és a roma művészeti oktatás megteremtése. Roma zenekarokat alapítanak, folklór rendezvényeket szerveznek, és roma művészek alkotásait, műveit mutatják be különböző médiumok hasábjain. A *Romano Kher* nevéhez fűződik a *Mi világnk – Amari luma* multimédiás roma enciklopédia, melyben olyan roma kifejezések, tevékenységek, intézmények, szervezetek és személyiségek szerepelnek, melyek a roma kulturális örökség szerves részét képezik. Sztintén ez a szervezet a főszervezője a *Színes világ – Coloriskeri luma* irodalmi és képzőművészeti versenynek, melynek témája minden évben egy bizonyos roma témához kapcsolódik. 2012–2014 közt a roma mesék, míg 2015-ben a roma mesterségek témában vár-

ták a tanulók műalkotásait. A *Spolu Slovensko* szervezet rendszeres kézműves foglalkozásokat szervez.

A civil szervezetek oktatáshoz kapcsolódó tevékenységét 3 nagy területre oszthatjuk. Tanítanak, nem formális képzéseket tartanak, valamint szabadidős tevékenységeket is biztosítanak. Az oktatási tevékenység magában foglal minden olyan eseményt, melyen a roma tanulók az iskolán kívül valamilyen új információt szerezhetnek. A *Združenie mladých Rómov (Fiatal Romák Egyesülete)* megelőző, felvilágosító órákat, találkozót tart egészségügyi témákban, szexuális nevelésben és a szülői szerepek ellátására vonatkozóan. A formális és informális képzések kiegészítik, segítik az iskolai munkát. A civil szektor biztosítja a roma tanulók felzárkóztatását kiegészítő órákkal. A *Spolu Slovensko* napközi otthont működtet, a *Združenie mladých Rómov* fiataloknak és felnőtteknek is indít különböző tanfolyamokat, hogy új képességekre, készségekre tegyenek szert. A civil szervezet befolyása és jelenléte figyelhető meg a pályaválasztási tanácsadás területén is.

„Célunk a marginalizálódott roma közösség tagjainak lehetőséget biztosítani hasznos és gyakorlati tapasztalatok megszerzésére különböző területeken, melyek segítségével biztosítani tudják a maguk és családjuk életszükségleteinek fenntartását.” (Saját fordítás: chartikano.sk)

A *Reformné Združenie Rómskej Mládeže* turisztikai tanfolyamokat, erdei iskolákat rendez, hogy ösztönözze a roma tanulókat a környezet- és természetvédelem fontosságára. 2002-ben például 80 roma tanuló bevonásával a Liptói régió folyóinak megtisztítására vállalkoztak. A civil szervezetek a tanulmányi munka mellett széles körű szabadidős programokat is biztosítanak a roma tanulók számára. A szabadidős tevékenység általi nevelésben betöltött szerepük nagyon sokrétű. A megfelelő szabadidős tevékenységek biztosításával a hátrányos helyzetű roma családok számára lehetőséget kínálnak szabadidejük hasznos eltöltésére. A törekvések között szerepel a közösségépítés is, ugyanis a közös szabadidős tevékenységek alkalmával a tanulók összetartó, egymást segítő közösséggé válhatnak. Sportrendezvényeket, közös szabadidős rendezvényeket (sütés, főzés) tartanak. A *Roma Institute* számítógépezési, internetezési lehetőségeket kínál, az *Amen Savore* színjátszó kört, míg a *Spolu Slovensko* táncköröket indít rendszeresen.

Összefoglalás

A szervezetek és projektek alapvető jellemzője a szlovák lakosság érzékenyítése a romaügyek iránt. Ha Mohamed nem megy a hegyhez, akkor a hegyek mennek Mohamedhez és „megmutatják nekik, hogy a romák szeretnék az életüket megváltoztatni” (spolu-slovensko.sk). A problémák közös gyökerének, az aluliskolázottságnak próbálnak véget vetni a különböző szervezetek, mindezt tanfolyamokkal, speciális oktatással és a hátrányos helyzetűek felzárkóztatásával is foglalkoznak. Emellett nem marad ki a művészetek és a tehetséges diákok támogatása sem. Az iskolán kívüli tevékenységeket napközlik és szabadidős tevékenységek szervezésével segítik.

Az általunk vizsgált roma civil szervezetek munkálkodását nyolc nagy területre oszt-hatjuk:

- integráció;
- szervezés;
- tanácsadás;
- ráébredtetés;
- fejlesztés;
- ápolás;
- informálás;
- együttműködés.

A tevékenységek által erősíteni szeretnék az összetartozás érzését, valamint le akar-nak számolni a cigányságot érintő negatív sztereotípiákkal. A lehetőségek mindenki szá-mára adottak, és az adatok azt bizonyítják, hogy van igény az effajta szervezetek mun-kásságára. A folyamat bár lassú, minden lépéssel egyre közelebb kerülnek a végső cél eléréséhez, az iskolázottság és ezáltal az életszínvonaluk növeléséhez. Annak ellenére, hogy a szervezetek tevékenységeiket és eszközeiket tekintve gyakran eltérnek egymás-tól, céljaik vitathatatlanul közösek.

1. táblázat. A legjelentősebb roma civil szervezetek adatai

| Neve | Székhelye | Azonosítási szám | Alapítás időpontja | Weboldal |
|------------------------------------|------------------------|------------------|--------------------|---|
| SPOLU – Slovensko | Žiar nad Hronom | 42199379 | 22. 02. 2012 | http://www.spolu-slovensko.sk/ |
| Združenie mladých Rómov | Banská Bystrica | 35985712 | 21. 01. 1999 | http://www.youngroma.sk/ |
| Romano kher – Rómsky dom | Bratislava – Ružinov | 37927264 | 05. 02. 2007 | http://romanokher.eu/ |
| Jekhetane – spolu | Prešov | 31956131 | 03. 03. 1993 | http://www.jekhetane-spolu.org/ |
| Reformné združenie rómskej mládeže | Liptovský Mikuláš | 37808079 | 17. 10. 2001 | http://www.rzrm.szm.com/ |
| CHARTIKANO občianske združenie | Dunajská Lužná | 30854482 | 30. 01. 2004 | http://www.chartikano.sk/ |
| AMEN SAVORE – MY VŠETCI | Šaštín-Stráže | 42164346 | 12. 11. 2010 | http://www.amensavore.sk/ |
| Equity | Bratislava | 42176841 | 05. 12. 2008 | http://www.equityoz.sk/ |
| Rómsky inštitút – Roma Institute | Bratislava-Staré Mesto | 37924842 | 31. 05. 2007 | http://www.romainstitute.sk/ |
| QUO VADIS, o.z. | Zvolen | 42013291 | 20. 04. 2007 | http://www.quovadisoz.com/ |

Forrás: Saját szerkesztés.

Irodalom

- Bittnerová, Dana–Moravcová, Mirjam (2014): *Etnické komunity. Romové*. Univerzity Karlovy v Praze: Fakulta humanitních studií.
- Buryánek, Jan (2002): *Interkulturní vzdělávání – příručka nejen pro SŠ pedagogy*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Cangár, Ján (2003): *Ludia z rodu Rómov*. Nové Zámky: Crocus.
- Cinová, Elena–Cina, Stanislav–Suchožova, Eva (2014): *Rómsky jazyk a realie v edukácii*. Bratislava: Metodicko-pedagogické Centrum.
http://www.mpc-edu.sk/library/files/e_suchozova_e_conova_s_cina_romsky_jazyk_a_realie_v_educacii.pdf
 (Utolsó letöltés: 2017. január 6.)
- Citterbergová, Gabriela (2013): *Výchova a vzdelávanie rómskych detí v podmienkach komunitného centra*. In: Balogová, Beáta–Jašková, Anna–Poklembová, Zuzana (eds.): *Evalvácia a diseminácia výskumu v sociálnych vedách*. Prešov. 66–74. <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Balogova8> (Utolsó letöltés: 2017. január 6.)
- Emmerová, Ingrid (2005): *Sociálno-výchovná práca s rómskym etnikom – 2. časť. Výchovávateľ'*, LII., (2), 10–11.
- Gyermekszegénység Eleni Nemzeti Program: a Rövid Program. (2006) MTA Programiroda.
http://3sz.hu/sites/default/files/uploaded/gyermekszegenyseg_elleni_nemzeti_program_-_rovid_program.pdf
 (Utolsó letöltés: 2017. január 6.)
- Hoffmanová, Viera (2005): *Predchádzajme intolerancii*. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum.
- Hübschmannová, Milena (2005): *Po Židoch Cigáni I. díl (1939 – srpen 1944)*. In: *Svědectví Romů ze Slovenska 1939–1945*. Praha: Triáda.
- Koudelka, Josef (2011): *Cikáni*. Praha: TORST.
- Mann, Arne B. (2001): *Rómsky dejepis*. Bratislava: Kalligram. <http://kyberia.mizu.sk/Romsky-dejepis.pdf> (Utolsó letöltés: 2017. január 6.)
- Matlovičová, Kvetoslava–Matlovič, René–Mušinka, Alexander–Židová, Anna (2012): *Rómovia na Slovensku. Základné charakteristiky Rómskej populácie na Slovensku s dôrazom na priestorové aspekty ich diferenciacie*. Debrecen. <http://docplayer.net/38462228-Romovia-na-slovensku-zakladne-charakteristiky-romskej-populacie-na-slovensku-s-dorazom-na-priestorove-aspekty-ich-diferenciacie.html> (Utolsó letöltés: 2017. január 6.)
- Nagy, Ádám–Székely, Levente–Vajda, Róza (2011): *Empowering Roma Youth: The Hungarian Civil Youth Sector, Highlighting Roma Organizations*. New York: Open Society Institute.
- Nagy Ádám–Nizák Péter–Vercseg Ilona (2014): *Civil társadalom – Nonprofit világ*. Budapest: Új Ifjúsági Szemle Alapítvány.
- Nečas, Ctibor (1994): *Českoslovenští Romové v letech 1938–1945*. Brno: Masarykova univerzita.
- Palik Szilvia (2009): *Az oktatási intézmények és civil szervezetek együttműködése*. Tarcsl: TÁMOP 3.1.4-08/2-2009-0174. http://kikeletovi.hu/pedagogia/palik_szilvia_civil_oktatasi.pdf (Utolsó letöltés: 2017. január 6.)
- Portik, Milan (2003): *Determinanty edukácie rómskych žiakov*. Prešov: Prešovská univerzita.
- Rigová, Silvia–Maczejková, Mária (2001): *Vzdelávací systém a Rómovia*. In: Vasečka, Michal (ed.): *Vzt'ah majority k Rómom*. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázky. 695–724.
- Rosinský, Rastislav (2014): *Rómska história a symbolika*. In: Vanková, Katarína (ed.): *Odlíšnosti by nás mali spájať – nie rozdeľovať!* Nitra: OZ Sponka. 8–25.
- Soukup, Daniel (2013): *Cikáni a české vesnice*. Praha: NLN – Nakladatelství Lidové noviny.
- Šišková, Tatjana (1998): *Výchova k tolerancii a proti rasizmu*. Praha: Portál.
- Šotolová, Eva (2011): *Vzdělávání Romů*. Praha: Karolinum.
- Šuvada, Martin (2015): *Rómovia v slovenských mestách*. Bratislava: POMS.
<http://suvada.sk/romovia-v-slovenskych-mestach.pdf> (Utolsó letöltés: 2017. január 6.)
- Tóth Péter (2006): *A magyarországi cigánység története a feudalizmus korában*. Pécs: Bölcsész Konzorcium.
- Várdai Márta (2003): *A civil szervezetek szerepe a társadalmi folyamatokban és szemléletformálásban*. *Új Pedagógiai Szemle*, 53., (9), 49–62. <http://ofi.hu/tudastar/uj-pedagogiai-szemle-090617-292>. (Utolsó letöltés: 2017. január 6.)

Jegyzetek

- 1 Ehhez mintául használjuk Nagy–Székely–Vajda (2011) munkáját.
- 2 Szlovákia déli és délkeleti országrészeiből, amelyeket a háború alatt Magyarországhoz csatoltak, az ottani cigányságot Dachauba szállították.
- 3 Ilyen kivégzések Valaská Belá, Hriňová, Žiar nad Hronom, Slatina, Tisovec és Detva településeken történtek, ahol 311 cigány áldozatot azonosítottak tömegsírokban a háború után (Nečas 1994).
- 4 A cigány holokauszt roma elnevezése.
- 5 A speciális iskolák tananyaga elméletben úgy van kialakítva, hogy az minden gyermek számára alkalmas legyen a fejlesztésre. Ugyanakkor tény, hogy a gyerekek mentális fejlődése ezen iskolákban jelentős mértékben stagnál, és nem készítik őket fel a továbbtanulásra. A roma tanulók aránya ezekben a speciális iskolákban közel 60 százalékos. Ezen tanulók egyharmada speciális középiskolákban folytatja tanulmányait, míg a tanulók fele itt fejezi be a tanulmányait. Jelentős részük már a kilencedik osztály előtt feladja.
- 6 A közelmúltban az ún. *Inkluzív* oktatás projekt nagyon hatásosnak bizonyult a roma tanulók iskolai helyzetének javítására. Ennek célja az volt, hogy az óvodai és az általános iskolai környezetet befogadóbbá tegye és ezáltal csökkentse a tanulók indokolatlan speciális iskolákba íratását. A program keretében olyan inkluzív csoportokat hoztak létre, amelyekben pedagógiai asszisztensek, fejlesztőpedagógusok, szociálszociológusok, iskolapszichológusok és logopédusok számára biztosították azon szükséges kompetenciák elsajátítását, amelyekkel segíthetik és fejleszthetik a marginalizált roma közösségből érkező gyerekek speciális igényeit.
- 7 Több neves szakértő szerint a *Romaňi Čhib* tankönyv jelentette a roma nyelv egységes szerkezetbe foglalását, iskolai környezetben mégsem érhető el sem a nyelv tanítására, sem annak tanulására.
- 8 Az elemzés alapját a Szlovák Köztársaság Belügyminisztérium adatbázisában fellelt roma civil szervezetek listája képezi, amelyet más források segítségével kiegészítettünk további intézményekkel. A kutatás kezdeti nehézsége abban rejlik, hogy Szlovákiában nincs egységes adatbázis, amely felsorakoztatná, keretbe foglalná a civil szervezeteket, nem beszélve azokról, melyek a roma fiatalok oktatását, segítségét tűzik ki célul. További problémát jelentett az, hogy egyes kisebb szervezetek ugyan fel voltak tüntetve az adatbázisban, de róluk, a munkásságukról adat nem lelhető fel az interneten. A szervezetek jelentős hányada régiókhoz kötött és egy bizonyos terület problémáit próbálják javítani, megoldani. Ezen szervezetek elhelyezkedése nem véletlen, azon a területen alakultak főleg, ahol a szlovákiai cigányság többsége él.

NEMZETKÖZI FEJLESZTÉSI EGYÜTTMŰKÖDÉS: GLOBÁLIS PROBLÉMÁK, INTÉZMÉNYESÜLÉS ÉS AZ NGO-K BEVONÁSA*

Laufer Gyöngyi

■ Az államok közötti nemzetközi együttműködéseknek ma már számtalan formája létezik, két állam bilaterális kooperációjától az akár nemzetközi szervezetek és intézmények formájában manifesztálódó multilaterális együttműködésekig. A földrajzi kontextuson és a részt vevő államok számán túl a célok is igen nagy heterogenitást mutatnak, a gazdasági okoktól egészen a biztonságpolitikai célok megvalósításáig találunk példákat. Azt, hogy ma már ennyiféle együttműködési forma létezik, nagyban köszönhetjük a globalizációnak, a technológia és a gazdaság rohamos átalakulásának, ezáltal pedig a globális, összállami válaszokat igénylő kihívások megnövekedésének. Ezen együttműködéseknek egy speciális, ám egyre fontosabb formája a nemzetközi fejlesztési együttműködés, más néven – de egyben szűkebb keretként is értelmezve – a nemzetközi fejlesztési segélyezés¹, melynek célja az államok közötti fejlődési szakadék csökkentése és bizonyos globális kihívások leküzdése.

Ahhoz, hogy jobban megértsük ennek a területnek a fontosságát, és azt, hogy mit is értünk pontosan fejlődési szakadék alatt, elengedhetetlen, hogy legalább a felszínt érintve megismerjünk néhány adatot, melyek jól szemléltetik az egyes országok és társadalmak fejlettségi szintjét és ezáltal egymáshoz való viszonyát. Ezek segítségével továbbá arról is képet kaphatunk, hogy milyen komplex problémarendszerrel állnak szemben a nemzetközi fejlesztési együttműködés szereplői.

* A tanulmány a szerző „Magyar civil szervezetek a nemzetközi fejlesztési együttműködésben – szerepek, lehetőségek és kihívások” című közösségi és civil tanulmányok mesterképzéses szakdolgozatának aktualizált változata.

A globális egyenlőtlenségek mértéke

Fontos, hogy amikor országok és társadalmak közötti egyenlőtlenségekről beszélünk, ne kizárólag gazdasági szempontok alapján írjuk le a problémát, hiszen számos más tényező is kulcsfontosságú elemként jelenik meg egy ilyen elemzésnél, mint például a társadalmi, politikai, környezeti és egyéb szociális kérdések, melyek tisztán gazdasági alapú indikátorokkal nem vizsgálhatók hitelesen. A kizárólagos gazdasági alapú elemzés és mutatók használatával szemben Ágh Attila is erős kritikát fogalmaz meg. 2013-as írásában kiemeli – ami már a legfőbb nemzetközi intézmények által is megfogalmazódott –, hogy a gazdasági szempontok már nem elegendők az egyes társadalmak jólétének (welfare) reális jellemzésére. Éppen ezért át kell térnünk egy „új paradigmára”, a jól-lét (well-being) fogalmának használatára, amely kiegészül a társadalmi haladás és a fenntartható fejlődés fogalmával is. Jelen esetben éppen ezért érdemes az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) által kidolgozott Humán Fejlettségi Mutatót (HDI) használni, amely egy összetett indikátor és kifejezetten azért jött létre, hogy pontosabb képet kaphassunk a társadalmak fejlettségi szintjéről. A mutató figyelembe veszi a születéskor várható élettartamot, az oktatási-képzettségi szintet és a bruttó nemzeti jövedelmet (GNI). Az oktatási-képzettségi szint kapcsán két mutatót használ. Az egyik a felnőttek (25 évesek és idősebbek) körében méri az iskolában átlagosan eltöltött évek számát, a másik pedig a gyermekek körében igyekszik megállapítani az iskolában eltöltött várható évek számát. A skála 1 és 0 értékek között mér, ahol 1 jelenti a fejlettségi maximumot, 0 pedig a fejlettségi minimumot. Számszerűsíthető példaként a születéskor várható élettartam esetében a maximum 83,2 évet jelent, a minimum pedig 20 évet.

Ezen index alapján a világ országait négy fő csoportba sorolhatjuk: nagyon magasan fejlett, magasan fejlett, közepesen fejlett és alacsonyan fejlett országok. A legfrissebb adatok szerint (UNDP 2015) a lista élén Norvégia (0,944) áll, de ugyanebben a csoportban kapott helyet Magyarország (0,828) is 44.-ként. Az index alapján legnépesebb csoport a magasan fejlett országok köre többek között Oroszországgal (0,798), Törökországgal (0,761), Kínával (0,727), és ide sorolandó több közép-amerikai és latin-amerikai állam is. A vizsgálat szempontjából számunkra a közepesen és annál kevésbé fejlett országok, tehát jórészt a fejlődő államok adatai érdekesek, és az, hogy ebbe a két kategóriába tartozik a vizsgált 188 állam majdnem fele. A közepesen fejlett államok között a legjobb mutatóval Botswana (0,698) rendelkezik, és ebben a kategóriában még sok nem afrikai országot is találunk, mint például Moldova (0,693), Vietnám (0,666), India (0,609) és Szíria (0,594). Az afrikai országok viszont már – főként a szubszaharai térség területei – nagyobbrészt a legkevésbé fejlettek kategóriájába tartoznak. Itt Kenya és Nepál rendelkezik a legmagasabb indexszámmal (0,548), Niger (0,348) pedig a lista utolsó állama. A jelentésből az is kirajzolódni látszik, hogy lényegében szinte minden ország esetében nőtt az indexértékek, de a javulás mértékei abszolút heterogén képet festenek, így nem tudunk tisztán párhuzamot vonni, hogy melyik csoport országai tették a legnagyobb előrelépést, ahogy azt sem tudjuk megmondani, hogy mekkora előrelépést jelentett ez kifejezetten a fejlődők kontextusában. Fontos kiemelni, hogy a mutató közvetle-

nül nem méri az egyenlőtlenségeket, de értelemszerűen az adatok összehasonlításával lehetővé teszi, hogy nagyságrendileg lássuk az egyes országok egymáshoz viszonyított helyzetét.

Az elmúlt évtizedekben a rendszer sokat fejlődött, és a fejlett államok – donorok² – igyekeznek egyre hatékonyabb válaszokat és megoldási mechanizmusokat kidolgozni a kevésbé fejlett államok helyzetének javítása és a tényleges partnerség kialakítása érdekében, viszont ezzel korántsem mondható elfogadhatónak a helyzet, amelyet egyes globális adatok is jól szemléltetnek. A legfrissebb ENSZ jelentések szerint (UNDP 2015) jelenleg még mindig 795 millió embert érint a krónikus éhezés, és részben ezzel összefüggően túlságosan magas a gyermekhalandóság mértéke is. 660 millióan nem férnek hozzá tiszta ivóvízhez, és több mint 2 milliárd ember számára az alapvető tisztálkodási feltételek sem adóttak, közel 1 milliárd felnőtt és fiatal pedig nem tud írni és olvasni, amely sok helyen az oktatás hiányát vagy nem megfelelő szintjét feltételezi.³ Ezek a problémák pedig összeérnek, és sok régióban együtt járnak teljes társadalmi rétegeket érintve, amely csak súlyosbítja a helyzetet. Globális hatásukat az adja – azon túl, hogy lényegében minden országban a világon megfigyelhetők a társadalmi különbségek –, hogy a nemzetállamok rendszere felhígult, az egyes problémák már nem kizárólag államügyek, hiszen nem állnak meg az országhatároknál. A globalizáció kapcsán az országok összekapcsolódnak, egy ország tevékenysége már számtalan másikra is kihat. Jó példája ennek a klímaváltozás drasztikus fokozódása, amiért például sokkal inkább a fejlett és iparosodott országok felelnek, mégis érinti a szegény országokat is. De ott van például a már említett vízhiány és tiszta ivóvíz kérdése is, amely bizonyíthatóan migrációt idéz elő (Glied 2009). Az emberi jogok, illetve az emberek közötti szolidaritás semmibevétele szintén hasonló vándorlást és menekülést von maga után, amit jelenleg tapasztalunk csak meg igazán. A sort még bőven lehetne folytatni, de azt gondolom, hogy ez már elegendő ok ahhoz, hogy ne kérdőjelezzük meg a nemzetközi fejlesztési együttműködés fontosságát. A fejlett világ felelősségét a globális összekapcsolódásokon túl viszont más, múltbeli tényezők is erősítik, melyekről szintén fontos röviden írni.

A globális egyenlőtlenségek okai és az aktuális viszonyok

Ha mélyebben vizsgáljuk az ENSZ HDI-lista szerint közepesen és alacsonyan fejlett államokat, akkor azt látjuk, hogy kevés kivétellel ezek az államok egyben gyarmatosított területek is voltak, így gazdasági, társadalmi és politikai fejlődésüket nagyban befolyásolták más, főként európai hatalmak. A fejlődő országok fejlettek általi kizsákmányolása hatalmas méreteket öltött annak reményében, hogy a fejlett nyugati országok a harmadik világ erőforrásain és olcsó munkaerején keresztül tovább tudják növelni saját gazdasági hatalmukat (Simai 2005a; 2005b). Ebben emellett – és ez majd a 20. században fog igazán középpontba kerülni – az erős politikai érdek is nagy szerepet játszott, hiszen a további gyarmati területek megszerzése és az erős kapcsolatok kiépítése egyben az érdekszféra kiterjesztését is jelentette, így nem csak gazdasági, de egyes esetekben biz-

tónságpolitikai és geopolitikai szempontból is jelentős előnyökhöz való hozzájutást eredményezett. Ennek következtében a nyersanyagokban és munkaerőben gazdag harmadik világ országai nem önállóan kapcsolódtak be a világgazdaság és kereskedelem vérkeringésébe, tehát belső gazdasági és társadalmi integrációjuk (Szentés 2005), amely az önálló, nemzeti fejlődéshez és a külső hatások kezeléséhez is elengedhetetlen lett volna, nem fejlődött ki megfelelően. Ezt a 20. század közepétől megerősödő függetlenedési hullám sem tudta igazán feloldani, hiszen „egyszerűen” csak „a korábbi, erőszakon alapuló, lényegében egyoldalú gyarmati függőség, a kapitalista világpiac működési mechanizmusai által fenntartott, közvetett gazdasági és technológiai függéssé vált.” (Farkas 2005) Természetesen a harmadik világ sem homogén, az évtizedek során voltak olyan államok, amelyeknek sikerült lendületes fejlődési pályára lépniük – mint például Ázsia és Latin-Amerika egyes területei –, és ma már egyszerre töltenek be donor és kedvezményezett szerepet, de egy igen jelentős réteg továbbra sem képes rácsatlakozni erre a felívelő fejlődési pályára (Farkas 2005). A gyarmatosítás és az azóta eltelt időszak tehát előre nem látott módon determinálta az egyre fokozódó és elhatalmasodó különbségeket az országok között, és egyben túl hosszú időszakot jelentett ahhoz, hogy ne alapjaiban rengesse meg a volt gyarmati országok struktúráját, gazdaságát és társadalmát.

A gyarmatosítás mellett a világban végbemenő és jelenleg is tartó globalizációs folyamatok is legalább ilyen szintű befolyásoló tényezőként értelmezhetők, amikor az államok közötti kapcsolatokról és fejlettségi viszonyokról beszélünk. Szentés Tamás (2005) egy előadásában részletesen kifejti, hogy a világgazdaság globalizációja egyaránt jelenti az államok horizontális összekapcsolódását, és egyben ezeknek a kapcsolatoknak a vertikális elmélyülését. Ez utóbbinak a vizsgálata szolgálhat további magyarázattal az országok közötti kapcsolatok megértéséhez, például ahhoz, hogy bizonyos együttműködések mennyire egyoldalúak vagy éppen milyen mértékben épülnek partnerségi elvekre. Ezt a Wallerstein-féle világrendszer-elmélet hármass, centrum–félperiféria–periféria felosztása is jól illusztrálja, melyben például a harmadik világ országai többségükben a periféria államai közé tartoznak, egyféle kiszolgáló területeket képviselve és egyben távolabb működve a fejlett centrum gazdasági vérkeringésétől. Ez az aszimmetrikus interdependencia lényegében egy nem kiegyensúlyozott függőségi viszony, melynek kialakulása nagyban visszavezethető arra, hogy a globalizáció előnyei nem mindenki számára jelentették az életszínvonal tényleges javulását, hiszen nem mindenki részesült egyformán az abból származó pozitív hatásokból, például a technológiai fejlődésből. Míg a világ egyik része a megváltozott gazdasági, társadalmi és kulturális helyzetek által nagyobb szabadságra tett szert az egyes javakból való részesülés eredményeként, addig a világ többi része ebből csak keveset érzékelt, vagy helyzete egyáltalán nem változott. A fejlődő országokban inkább csak egy szűk társadalmi réteg kiváltsága volt ez, semmint a teljes társadalomé, így továbbra sem volt biztosított az a fejlődési út, mely eredményeként nagyobb biztonság, jobb életkörülmények és a jogok tényleges érvényesülése válhatott volna elérhetővé (UNDP 2014). Ennek következtében még ma is megfigyelhető az a tendencia, miszerint a fejlett országok számára a világ kevésbé fejlett területei elsősorban gazdasági érdeket, nyersanyagot és további piacokhoz való hozzájutást jelentik. A fejlődő országok termé-

szetesen igyekeznek feloldani ezt a fajta függőségi viszonyt saját helyzetük megerősítésével, de ehhez még tagadhatatlanul szükség van a fejlett országok támogatására, mint például hitelek nyújtására, technikai tudás átadására és egyéb segélynek⁴ minősülő eszközök bevonására is, és ez megint csak a fejlett államoktól való függés növekedését eredményezi. Ahhoz, hogy ezek a kapcsolatok változzanak és a nemzetközi fejlesztési együttműködés által célországként – más néven recipiensként⁵ – kezelt államok helyzete rövid és hosszú távon egyaránt tartósan javuljon, összetett válaszokra és megoldási javaslatokra van szükség, ami egyértelműen egy többszereplős kooperációs rendszert feltételez. Ebből fakadóan rengeteg különböző terv és megoldási javaslat létezik, amelyeknek ugyan megegyező a céljuk, de ennek ellenére nem minden esetben mondhatók hatékonyak, vagy éppen nem kifejezetten az érintettek szükségleteire reagálnak, hanem sokkal inkább a donor országok érdekeit képviselik.

A fejlesztések intézményesülése és a humán dimenzió megjelenése

A rendszer komplexitásából és a szereplők tényleges érdekeinek eltéréséből fakadóan nagyon sok dilemma is kíséri a nemzetközi fejlesztési együttműködéshez kötődő tevékenységeket és irányokat. Jól szemlélteti ezt például az Easterly és Sachs meglátása között húzódó erőteljes véleménykülönbség is, amely alapvetően más-más szemléletmódra és igényekre helyezi a szóban forgó fejlesztési kontextus hangsúlyait. William Easterly (Easterly 2006) – híres amerikai közgazdász és a külföldi segélyek hatékonyságának egyik fő kritikus – igyekszik választ keresni arra, hogy a nemzetállamok és szervezetek erőforrásait és eddigi tapasztalatait hogyan lehetne hatékonyabban mozgósítani. Érdekes megközelítési módja a „planners”, mint a támogatást tervező és a „searchers”, mint tényleges megoldást kereső szerepkörének és magatartási formájának megkülönböztetése⁶. Véleménye szerint a fejlesztési segélyezést az előbbi dominálja, míg elsősorban az utóbbi szakértelmére lenne szükség. A hatékony fejlesztésekhez ténylegesen a helyi szükségletekre reagáló megoldások manifesztálódására van szükség, amit az utóbbiak képesek biztosítani. Ugyanis a tervezők által megálmodott „Nagy Tervek” (Big Plans) és az ehhez szükséges „Nagy Lökés” (Big Push) – aminek folyamánként sor került a nemzetközi segélyek mértékének jelentős növelésére és nagymértékű adósságelengedésekre is – nem képesek beváltani a hozzájuk fűzött elvárásokat. Jeffrey Sachs, aki szintén amerikai közgazdász, a nemzetközi segélyezési politika másik központi személyisége és egyben a Millenniumi Fejlesztési Célok megalkotásában főszerepet játszó szakember, pontosan az előbb említett „Nagy Lökés” elmélet élharcosa (Sachs 2005; Easterly 2006). Írásaiban általában holisztikus célokat fogalmaz meg és a „tervezők” bázisát erősíti, amiért kiemelt munkásságát erőteljes kritika is kíséri a sokkal gyakorlatorientáltabb, kisebb méretekben gondolkozó szakértők irányából.

A nemzetközi fejlesztés területe természetesen nem egyszerűen fekete-fehér és nem kizárólag a fent említett két álláspont vagy-vagy szituációjára épül. Ha viszont mégis választanom kellene közülük – bár nem feladatom a két meglátás közötti értékítélet

meghozatala – én Easterly táborát erősíteném. Ez leginkább a közösségi és civil fejlesztő beállítottságból eredeztethető, ahol ugyebár az egyik legfontosabb aspektus az érintettek érdekeinek felkutatása, felismerése és érvényesítése annak érdekében, hogy az adott fejlesztő folyamat a lehető leghatékonyabb módon tudja pozitívan befolyásolni a résztvevők életét, és hogy ez hosszú távon is fenntartható maradjon. Bizonyos értelemben a nemzetközi fejlesztési segélyezés is egy ilyen célokat megfogalmazó rendszer, viszont itt a lokális, regionális és nemzeti szint mellett legfőképp a nemzetközi dimenzió érvényesül, ami sokkal bonyolultabbá teszi azt, hogy az eredmények és azok hatásai lokális szinteken is ténylegesen megjelenjenek.

A témával foglalkozó egyik magyarországi szakértő, Szent-Iványi Balázs is kiemeli a helyi dimenzió fontosságát. Azt írja, hogy a fejlett világnak a szegénység és a globális elmaradottság felszámolásában játszott szerepe nem korlátozódhat kizárólag a fejlődő államok gazdasági növekedésének ösztönzésére és felgyorsítására. Akkor működik jól egy fejlesztési folyamat, ha az előbb említett eredmények hatásai a társadalom alsóbb rétegeiben is érezhetőek, úgymond „lecsorognak” oda (Szent-Iványi 2005). Az előbb említett szempontok nem közvetlenül a fejlesztési rendszer intézményesülésével egy időben alakultak ki, hanem majdnem 30 évnél kellett eltelnie ahhoz, hogy alapvető fontosságú faktorrá váljanak, hozzátevé azt, hogy még ma sem érvényesülnek tökéletesen.

A mai segélyezési rendszer keretei alapvetően a második világháborút követően kezdtek el kialakulni és megszilárdulni. A Paragi, Szent-Iványi és Vári szerzőhármassal szerint jó alapot és példát szolgáltatott a további fejlesztéseknek az USA által folyósított Marshall-terv, mely alapvetően a háború utáni, romokban heverő Európa újjáépítését – elsősorban gazdaságát – volt hivatott biztosítani (Paragi–Szent-Iványi–Vári 2007). Ez egyben az USA nagyhatalmi szerepének az egyik biztosítéka is volt, hiszen Európa piacot és egyben szövetséges államok lehetőségét is jelentette az amerikaiak számára. Természetesen lényeges különbségek vannak az USA Marshall-terve és a fejlődő államokat érintő fejlesztési együttműködések között – mint például a folyamatban részt vevő államok száma (Kharas 2007) –, de nem vitatható, hogy ez a példa lényegében a következő bő 40 évet meghatározta. Nem elhanyagolható tény, hogy az OECD (Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet, The Organisation for Economic Co-operation and Development) elődje is ennek a mechanizmusnak a keretében alakult ki, mára pedig a szervezet a segélyezés egyik centrum szervévé vált. A tényleges mérföldkő viszont mégiscsak az ENSZ-rendszer megszületése és a dekolonizációs folyamat beindulása volt, amely nemzetközi jogi értelemben egyenlő és szuverén államok megszületését jelentette. Megalakulását azon erő vezette, amely meg akarta akadályozni, hogy az előző évtizedek háborúi és válságai megismétlődjenek, így elsősorban a globális biztonság és béke megteremtése érdekében hozták létre. Ezek a törekvések viszont összetettek, így ahhoz, hogy megvalósuljanak, az élet több területén kell előrehaladást felmutatni, többek között azon szociális és gazdasági problémák feloldásával, melyek főként a fejlődő országokban voltak és vannak súlyosan jelen.

Az 1945-ben megszületett és elfogadott ENSZ Alapokmány lényegében már előrevetítette azt a törekvést, amely kifejezetten ezen ügyek kezelését helyezte a középpontba

(ENSZ 1945). A dokumentum szerint: „Abból a célból, hogy létrejöhessenek az állandóságnak és jólétnek azok a feltételei, amelyek a nemzetek között a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog elvének tiszteletben tartásán alapuló békés és baráti kapcsolatokhoz szükségesek, az Egyesült Nemzetek elő fogja mozdítani: a) az életszínvonal emelését, a teljes foglalkoztatást, valamint a gazdasági és szociális haladás és fejlődés feltételeit; b) a gazdasági, szociális, egészségügyi téren fennálló és ezzel kapcsolatos nemzetközi feladatok megoldását, valamint kulturális és nevelésügyi téren a nemzetközi együttműködést; c) az emberi jogoknak és alapvető szabadságoknak mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre, vagy vallásra való tekintet nélkül történő általános tiszteletben tartását.” Utóbbi célokat az 1948-as Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata is megerősítette, majd a történelem során további dokumentumok és egyezmények is magukba foglalták ezeket, csakúgy, mint például az 1975-ös Helsinki záróokmány, amely tartalmazza azon tíz alapvetet, amelyre magának a nemzetközi kapcsolatok rendszerének épülnie kell (Blahó–Pandler 2005).

Az 50-es években – és lényegében még a 60-as években is – elsősorban a modernizáció és az ezt szolgáló gazdasági növekedés játszották a főszerepet a fejlődők felzárkóztatásában, tehát alapvetően a gazdasági hangsúly dominált. Ennek az időszaknak az egyik nagyon fontos szemlélete a már említett „big push”. Thorbecke (2006) szerint a legfőbb cél a gazdasági növekedés beindítása és stabilizálása volt, eszközként pedig főként a technikai segítségnyújtást, tehát a szakértelem fejlesztését és a kedvezményes hitelek nyújtását alkalmazták. Ekkor jött létre 1945-ben az IBRD (Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank, International Bank for Reconstruction and Development), amely pontosan az előbb említett hiteleket biztosította és a nemzetközi tőkeáramlásokat igyekezett fejleszteni, 1960-ban pedig megalakult az IDA (Nemzetközi Fejlesztési Társulás, International Development Association) segély jellegű kölcsönöket biztosítva a legszegényebb országok számára a fejlődés beindításának okán (Blahó–Pandler 2005; Faragó 2013).

Az 1960-as év viszont egyben egy másik szervezet működésében is nagy változást hozott, ugyanis megalakult az OECD Fejlesztési Segélyezési Csoportja, amelyet ma DAC-nak⁷ hívunk, és amely tömöríti a világ legfőbb donor országait, biztosítva a már említett kooperációt (Balogh–Blahó–Csillag 2008), és keretet adva a hivatalos segélyezés gyakorlatának. Ettől az időszaktól kezdve az ENSZ rendszere is rohamos fejlődésnek és bővülésnek indult különböző alapok, programok és szervezetek létrehozásával, valamint a fejlesztési évtizedek hivatalos elindításával, amelyek mindegyike azzal a céllal került megalapításra, hogy a fejlesztések hatékonysága és eszközrendszere megfelelő legyen. Nagy lépése volt ennek a törekvésnek 1965-ben az UNDP (United Nations Development Program – ENSZ Fejlesztési Programja) megszületése (Faragó 2013), mely mára már az Egyesült Nemzetek egyik legfontosabb fejlesztési és segélyezési szerve.

A 70-es évekre nyilvánvalóvá vált, hogy a majdhogynem tisztán gazdasági fókuszú fejlesztési irány nem tartható, hiszen a fejlődőket érintő, fokozódó egyenlőtlenlégek, a növekvő munkanélküliség és az egyre mélyebb szegénység részben az előző évek kudarcaként értelmezhetők. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy nem volt szükség ambiciózus gazdaságpolitikára és gazdasági növekedésre, hiszen ez a szóban forgó évtizedben

is nagy hangsúlyt kapott, de mindenképpen több dimenzióban kellett gondolkodni, és kiemelten kellett kezelni a fentebb említett problémákat is. Elmondható tehát, hogy a 70-es évek beköszöntével, az úgynevezett „fejlesztési doktrína” egy erős humán dimenzióval bővült, amely a későbbiekben a civil szervezetek bekapcsolódására való igényt is jóval megalapozottabbá tette. Az ebben az évtizedben kialakuló válság és ezzel együtt az élelmiszer- és a nyersanyagárak megugrása (Simai 2005a; 2005b) tovább erősítette a már meglévő adósságfelhalmozást, ami a 80-as években aztán fő problémaként jelent meg. Thorbecke ezeket az éveket „az elveszett fejlesztési évtizednek” (the lost development decade) nevezte (Thorbecke 2006), amelyben az eddig képviselt irányok megtorpantak és nagymértékű pénzügyi kiigazítások vették kezdetüket (Paragi–Szent-Iványi–Vári 2007), ezek nélkül ugyanis nem lehetett tovább működtetni a fejlesztési rendszert, vagy legalábbis nem hatékony módon.

A válság (Simai 2005a; 2005b) bebizonyította, hogy a kapitalista rendszer sem mindenható, és a nemzetközi pénzügyi rendszer – így maguk az államok sem – nem tudja úgy megállni a helyét, ahogy azt az igények megkívánják. Meglátásom szerint ez az egyik legfőbb oka annak, hogy a 80-as évek korszaka egyben a nemzetközi kontextusban működő non-profit szervezetek, az NGO-k vagy más néven az NGDO-k⁸ évtizedévé is vált, hiszen „alternatívára” volt szükség az állami szerepvállalás és a gyors növekedés által dominált politikák helyett, pontosabban azok kiegészítésére, amit, úgy tűnt, hogy a civil szféra szereplői biztosítani tudnak. A 90-es években a pénzügyi helyzet ugyan változott, a válság hatásai enyhültek, de alapvetően stagnáló tendenciák voltak megfigyelhetők (Thorbecke 2006). Emellett a hidegháború vége és a bipoláris világrend felbomlása a fejlődők szerepét is nagyban átértékelte, hiszen az eddig versengő nagyhatalmaknak már nem feltétlenül volt szüksége a „Dél”-re – vagyis a fejlődő országokra – mint nyomásgyakorló és befolyásoló erőre a politika színterében.

Az úgynevezett Dél csak úgy tudta szerepének fontosságát megtartani, ha némileg fel tudott zárkózni a technológiai fejlődés adta lehetőségek kiaknázásában, hiszen a nyersanyagok és a munkaerő megléte önmagában már nem bizonyult elégségesnek (Simai 2005a; 2005b), ez pedig hatalmas kihívások elé állította ezeket az államokat. Éppen ezért hatékonyabb állami működésre volt szükség, nem csak a gazdasági dimenzióban. Ekkor kaptak egyre nagyobb szerepet az egyes fejlődő országok állami berendezkedésének és kormányaik működésének kérdései, melyek szintén okai voltak a nem megfelelő fejlődési mértéknek. Ez azt jelentette, hogy nem csak a nyugati világ rendszerében volt szükség reformokra és átalakításra, hanem a harmadik világ országaiban is, legfőképp az elhatalmasodó korrupció okán, amely a fejlesztések egyik gátjaként volt értelmezhető és még ma is sok helyen az. Ekkor vált egyre erősebbé a kapacitásépítés koncepciója és a szociális tőkéhez (Thorbecke 2006) való viszony fontossága, amiről bebizonyosodott, hogy kihagyhatatlan összetevője a fejlesztési receptnek – ha egyáltalán létezik ilyen – és megteremtésének szükségessége a fejlődő országokban nem képezheti vita tárgyát. A szociális tőke az emberek közötti és társadalmon belüli együttműködés mozgatórugója, ami nélkül nem alakulhatnak ki a különböző bizalmi rendszerek, és ami nélkül maguk a civil szervezetek sem tudnának működni, nem

mellesleg pedig a szegénységből való kilábalásnak is egy fontos eszközeként értelmezhető.

A 21. század beköszöntével láthatóvá vált, hogy a fejlődő világ országainak a nagy részében sikerült egy bizonyos fejlődési tendenciát elindítani (Simai 2005a), ami ugyan javított a fejlődők helyzetén, de alapvetően megtartotta a már meglévő problémákat, mint például a szegénységet és annak mértékét. A 2000-es éveket ennek következtében az egyre komplexebb problémák és ennek megfelelő megoldási javaslatok és kísérletek dominálták. Ez volt az egyik oka annak, hogy a multilaterális együttműködési forma, azaz a nemzetközi fejlesztési együttműködés nemzetközi szervezetek segítségével és közbenjárásával való megvalósítása egyre nagyobb hangsúlyt kapott. Legkiemelkedőbb vívmányként a Millenniumi Fejlesztési Célok (MDGs)⁹ meghirdetését és elindítását tekinthetjük, melynek segítségével a harmadik világ helyzete és problémái kitörölhetetlenül bekerültek a Föld közvéleményének tudatába, mindenki számára világossá téve az elköteleződés szükségességét. A 8 fő cél egyfajta nemzetközi normaként volt értelmezhető, amit minden államnak követnie kellett a „Dél” segítése érdekében. Az MDG-k hatása ugyan elmaradt a várttól – annak ellenére, hogy számszerű eredményeket tudott felmutatni a szegénység csökkentésében –, de semmiképpen nem mondható kudarcnak, már csak azért sem, mert egyben tökéletes kiindulási alapot szolgáltatott arra, hogy lehetővé váljon a következő évek újabb fejlesztési céljainak hatékonyabb megtervezése a fenntarthatóság fókuszával. Ami a civil szervezeteket érinti, szerepük az MDG-k megalkotásában és elérésében nem volt a kezdetektől fogva kihangsúlyozva, annak ellenére, hogy már a célok elfogadása előtt is hivatkoztak rájuk, mint releváns szereplőkre a nemzetközi fejlesztések területén és az ENSZ rendszerében (Brinkerhoff–Smith–Teegen 2007). A Millenniumi Célok sokkal inkább az államok közötti együttműködésekre és direkt kapcsolatokra helyezték a hangsúlyt, de tagadhatatlan tény, hogy egyezményes hivatkozási alapot jelentettek a fejlesztési terület összes szereplőjének, ami a későbbiekben az NGO-k munkáját is megalapozottabbá tette.

A 2000-es években a Millenniumi Célok mellett a másik gyakran középpontba kerülő törekvés a segélyek hatékonyságának fejlesztése volt, amely egészen napjainkig végigkíséri a fejlesztési politikákról folytatott vitákat és döntéseket. A Római Magas Szintű Fórum (2003), a Párizsi Nyilatkozat (2005), az Accrai Program (2008), a Buszani Partnerség (2011), a Mexikói (2014) és a Kenyai (2016) Magasszintű Találkozó, mind olyan események és megállapodások, amelyek igyekeztek a fejlett és kevésbé fejlett államok közötti segélyáramlást és segélyfelhasználást gördülékenyebbé, hatékonyabbá tenni. Az egyes dokumentumok ugyan számos kritikával illelhetők, de nagy vívmányuk hogy állandóan reagáltak a megelőző segélyhatékonysági kezdeményezésekre, igyekezve kiküszöbölni a legfőbb hibákat és hiányosságokat, ez pedig egyre jobb és sikeresebb segélyhatékonysági irányelveket eredményezett. A szóban forgó folyamatot illetően a Buszani Partnerséghez kötődő fórum és záródokumentum fordulópontot jelentett, ugyanis itt több mint 3000 érintett érdekei és javaslatai kerültek beemelésre a politikai, a civil és a magánszférából egyaránt (OECD 2011), eddig nem látott kooperációt biztosítva. Ez kedvezett a civil szféra képviselőinek is, hiszen egyértelművé vált szerepük fontossága, amely fokozatosan rajzo-

lódott ki a folyamat előrehaladtával, konkrét irányelvek megfogalmazása mentén. Ez megmutatkozik például abban, hogy az országok többsége már kialakított olyan fórumokat, amelyeken keresztül a gyakorlatban is megvalósul a szervezetekkel való együttműködés, és amely a nemzeti fejlesztéspolitikák – melyek igyekeznek reagálni a nemzetközileg is elfogadott fejlesztési irányelvekre – kidolgozásába való bevonásukat is biztosítja (OECD/UNDP 2016). Természetesen a remélt hatékonysági szint elérésétől még távol áll a folyamat, de egyértelműen jó irányba halad.

A segélyezés és annak hatékonysága az Európai Unión belül is kiemelt téma, mely azon túl, hogy beemeli a már említett nemzetközi irányelveket és célokat, egyben saját mechanizmusokkal is rendelkezik. A legfontosabb ilyen kezdeményezés az OECD-vel közösen kidolgozott PCD (Policy Coherence for Development), a szakpolitikák fejlesztési célú koherenciájának mechanizmusa, melynek célja, hogy feloldja az uniós nemzetközi fejlesztéspolitika más uniós szakpolitikákkal szembeni alárendelt szerepét. Konkrét célja az, hogy az egyes szakpolitikákban hozott döntések és szabályozások ne akadályozzák a fejlesztéseket, hanem azokkal összhangban működjenek, mintegy egymást erősítő hatást kifejtve. Ez az EU-t tekintve leginkább a mezőgazdaság, a kereskedelem és a halászat területén hordoz ellentmondásokat (Tindale 2013), amelyeket mind a Lisszaboni Szerződés, mind pedig az Agenda for Change¹⁰ igyekszik feloldani, vagy legalábbis erre ösztönzi az egyes szakpolitikák alakítóit (OECD 2012). Az Unió a PCD megvalósításának érdekében külön pályázatokban ösztönzi azt, hogy a tagállamok ezt a kérdést nemzeti szinten is napirendre tűzzék, amely sok esetben civil szervezetek részvételét is lehetővé teszi például az érdekérvényesítés területén.

Jól látható, hogy a nemzetközi fejlesztési együttműködés intézményesülése, a humán és szociális dimenzió erősödése és a segélyhatékonysági fókuszú törekvések egy hatalmas, sokszereplős rendszert teremtettek. A fejlett államok helyzetüket tekintve ugyan még mindig dominánsak, de kizárólagos szerepük a döntések meghozatalában és a problémák leküzdésében már egyértelműen a múlté. Egyre jelentősebb aktorként és partneri státuszra törekedve lépnek fel a fejlődő világ országai, emellett pedig a magán-szektor és a civil szféra szereplői is erősödnek (Kaharas 2007; Tanaka 2012). Utóbbiak jelentősége a fejlesztésekben való részvételt illetően ma már vitathatatlan és megvonhatatlan, ez pedig nem csak egyszerűen a hatékonyság és az innováció igényét szentesíti, hanem az egyre nagyobb társadalmi igényt az érintettekhez közelebb álló szervezetek bevonására.

NGO-k a nemzetközi fejlesztési együttműködésben

A nem kormányzati szervezetek (NGO-k) kialakulása nem mondható egyenletes és lineárisan előremutató fejlődési útnak, hiszen az évtizedek során negatív és pozitív hatások egyaránt érték őket, befolyásolva ezzel a fejlődés intenzitását és a szféra megítélését is. A civilség gondolata és a hozzá kapcsolódó tevékenység alapjai ugyan az ókori és a görög civilizációban gyökereznek, de a kutatók, szakértők alapvetően a 20. századtól

vizsgálják az NGO-k kialakulását befolyásoló eseményeket, hiszen a szélesebb körű intézményesülés és a nemzetközi rezsimmel való magasabb szintű együttműködés mégis ebben az évszázadban indult meg. Ennek okai visszavezethetők az előző részben leírtakra és szoros összefüggésben szemlélendők a nemzetközi dimenzió fejlődésével, hiszen az ott említett hangsúlyeltolódások a fejlesztési politikák terén ugyanúgy a civil szervezetek szerepének alakulásában is visszatükröződnek. Érdemes a korszakok kapcsán David Korten nevét megemlítenünk, aki alapvetően négy generáció alapján csoportosítja a fejlesztésben működő NGO-kat (Korten 1987; Paragi–Szent-Iványi–Vári 2006).

Az első generáció szervezetei – mint például az Oxfam és a Save the Children – alapvetően az azonnali és rövidtávú segítségnyújtás céljával jöttek létre az I. és a II. világháború környékén (Lehr-Lehnardt 2005), amelyek kifejezetten a különböző humanitárius, azaz ember általi vagy természeti katasztrófák következtében kialakuló problémák enyhítését célozták. Ez a fajta segítségnyújtás alapvetően az adott helyzet átmeneti megoldását szolgálja, így nem feltétlenül képes a tényleges, hosszabb távú és állandó jellegű problémák megoldására vagy legalábbis enyhítésére.

Ez a koncepció a 60-as években kezdett átalakulni, majd a 70-es években erősödött meg és alakult ki az NGO-k következő generációja, amely már kifejezetten a helyi közösségekre – falvakra, szomszédságokra – koncentrált, és igyekezett olyan mértékben segíteni és felkészíteni az érintetteket, hogy a programok befejeződése után képesek legyenek önállóan megtartani az előidézett változásokat, alapvetően a közösség meglévő és fejleszthető képességeire támaszkodva. Természetesen ez a koncepció is bővítésre kényszerült, hiszen a komolyabb, mélyebben gyökerező, akár regionális és országos problémákat már nem tudta kellőképpen felkarolni. Ehhez olyan szervezetekre volt szükség, amelyek képesek partnerséget kialakítani egyrészt más hasonló szervezetekkel, de egyben kormányokkal és a magánszféra intézményeivel egyaránt, mind a donor, mind pedig a recipiens országban. Ennek kapcsán már nemcsak egy egyszerű fejlesztési szolgáltatás biztosítása volt a cél, hanem a fejlesztéseket meghatározó döntéshozatalra való nyomásgyakorlás és a problémák súlyosságának a hangsúlyozása, amelyet a harmadik generáció szervezetei voltak képesek biztosítani.

A negyedik generáció kilencvenes években megjelenő képviselőinek fő profilja pedig egyfajta kampány- és lobbitevékenységet foglal magában, melynek során elsősorban a donor országban végeznek nyomásgyakorlást a nemzetközi rendszer szereplőire. Ez a négy, típusban és időben is eltérő kategória lényegében nem egymást felváltó szervezeti struktúrákat képvisel, hanem ma is egymás mellett élő és működő NGO-kat, akik ma már egyes esetekben nem kizárólag csak a generációjuknak megfelelő tevékenységet végeznek. Természetesen a kategorizáció nem ennyire egyszerű, de Korten (1987) generációs felosztása alapvetően egy illusztratív képet ad a fejlesztési rendszerben működő NGO-k kialakulásának szakaszairól, ami jó kiindulási alapot jelent a civil szervezetek szerepének áttekintéséhez és megértéshez.

A korteni szemléletből kilépve, de mégis megragadva az ő elsőgenerációs korszakát, amely alapvetően a humanitárius segítségnyújtásra épült, érdemes visszanyarodunk a 19. századhoz. A ma NGO-knak nevezett szervezetek elődei (Lewis–Kanji 2009) ebben

az időben már elég aktívak voltak mint érdekcsoportok – természetesen közel nem annyira, mint ahogy azt a nyolcvanas évektől megfigyelhetjük –, amelyek alapvetően nem fejlesztésekben voltak érdekeltek, hanem a szabadkereskedelemhez és a munkához kapcsolódó témákban, de például a Nemzetközi Vöröskereszt (Lehr-Lehnardt 2005; Simai 2005b) is ebben az évszázadban, pontosan 1863-ban alakult meg. Tovább követte a 20. század fonalát, a civil szervezetek erősödő szerepének ellenére az 1919-ben megalakult Népszövetség munkájában és működésében nem igazán jutott nekik jelentős szerep, inkább csak az informális kapcsolatok voltak jellemzőek. Egyes szerveihez intézhettek javaslatokat és meglátásokat, de ezek jórészt semmilyen kötelező erővel nem bírtak (Lehr-Lehnardt 2005). Volt viszont ehhez kapcsolódóan egy szervezet, amely már helyet adott az érintettek csoportjainak képviseletére szakszervezeti bevonáson keresztül. Ez a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet volt (ILO), amely tagországainak előírta, hogy kötelezően képviseltetniük kell a dolgozók érdekeit is a szervezetben (Lewis–Kanji 2005). Ez nyilvánvaló megerősítése volt annak, hogy a civil szféra szereplőinek helye van az őket érintő témák megvitatásában, aminek a gyakorlata majd az ENSZ égisze alatt fog magasabb szintre emelkedni. Steve Charnovitz¹¹ ezt az I. világháború vége és a II. világháború kezdete közötti szakaszt a „bevonódás” időszakának nevezi (Charnovitz 1997; Lewis–Kanji 2005), amit alapvetően a Népszövetség működése dominál.

A II. világháború szörnyűségei okozta megtorpanást majd az Egyesült Nemzetek Szervezetének megalakulása fogja feloldani, amely jóformán egy újfajta együttműködést, ezáltal bevonási lehetőséget kínált az érintett szervezetek számára. Az 1945-ben létrejött ENSZ Alapokmánya már tartalmaz egy olyan cikket, amely hivatalosan is garantálja az NGO-k bevonását a Gazdasági és Szociális Tanácson keresztül (Davies 2008; Lewis 2009; Smyth 2012), melynek koordináló működése minden szociális és gazdasági tevékenységre kiterjed az ENSZ rendszerében (Blahó–Prandler 2005). A 71. cikk a következőképpen szól: „A Gazdasági és Szociális Tanács minden megfelelő intézkedést megtehet abból a célból, hogy olyan nem kormányzati szervekkel, amelyek a hatáskörébe tartozó ügyekkel foglalkoznak, tanácskozásokat folytathasson. Ilyen intézkedést a nemzetközi szervek tekintetében, és ahol helyénvaló, a Szervezet érdekelt tagjával való előzetes tanácskozás után, az országos szervek tekintetében is tehet.” Davies szerint ez volt az első hivatalos forma, ahol a nem kormányzati kifejezés használatba került, annak okán, hogy különbséget tegyen az egyes kormányzati, kormányközi tevékenységhez kapcsolódó intézmények és a magánszektor, vagyis ez esetben a civil szféra szereplőivel való együttműködés között. Az ENSZ családon belül még további két olyan intézmény volt ebben az időszakban, melyek alapokmányában szintén kiemelt szerep jutott a nem-kormányzati szervezeteknek. Egyikük az 1948-ban alakult Egészségügyi Világszervezet (WHO, World Health Organization) volt, másikuk pedig az UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), vagyis az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete.

Az ENSZ rendszer indulásakor még viszonylag kisszámú külső szervezet vett részt a tevékenységben – szám szerint 41 – konzultatív alapon (Gemmill–Bamidele-Izu 2002). Ma ez a szám már 4665, tehát ennyi NGO rendelkezik a nemzetközi szervezetben kon-

zultatív státusszal¹² (UN NGO Branch 2013), mára pedig jóformán az ENSZ minden intézménye kialakított valamilyen szintű kapcsolatot és mechanizmust annak érdekében, hogy a civileket bevonja. Ugyan ezek nagy eredmények, és tény, hogy a civilek ezáltal közelebb kerültek a döntések meghozatalának helyszíneihez, de még mindig nem bevett gyakorlat bevonásuk a tényleges politikai és szakmai döntéshozatalba, hiszen az államok és így a nemzetközi szervezetek ragaszkodnak saját privilégiumaikhoz, amelyeket nem szívesen nyitnak meg más szereplők előtt, holott az indokolt lenne. Ez alapvetően a legtöbb nemzetközi szervezet működésére igaz.

Az 1950-es, 60-as években a nemzetközi fejlesztések tényleges elindulásakor a civil szervezetek csak kis számban képviselték magukat a fejlesztési programokban, illetve közvetlenül az érintett térségekben (Tvedt 1998; Banks–Hulme 2012). Ez egyrészt az akkor még kizárólagos állami beavatkozás gyakorlatának volt köszönhető, másrészt pedig még maguk a fejlesztési törekvések is gyerekcipőben jártak. Nem beszélve arról, hogy mindez a hidegháború időszakában zajlott, amely még inkább elvonta a figyelmet a szóban forgó témáról, az addig kialakított intézményes keretek pedig még nem voltak elég erősek és jól működők ahhoz – az ENSZ rendszerén belül sem –, hogy a negatív hatásokat ellensúlyozni tudják (Lewis 2009). A tárgyalt két évtized „csendességét” az is jelzi, hogy az NGO-k felemelkedését és történeti háttérét feldolgozó irodalmak sem ejtenek sok szót erről az időszakról. Ez a tendencia a 70-es, de sokkal inkább a 80-as években török meg, amikor nemcsak a számuk nő meg rohamosan, hanem a képviselt területek és ügyek is egyre heterogénebbé válnak.

Az emberi jogok mellett – amely addig dominálta az NGO-k tevékenységi területét – a 70-es évektől megjelentek a különböző környezeti ügyek és egyéb globális problémák is. Ennek az 1972-es stockholmi ENSZ környezeti világkonferencián mutatkoztak meg az első jelei, majd az 1992-es riói konferencián (Környezet és Fejlődés Világkonferencia) vált nyilvánvalóvá, ahol a civilek a szervezésben és a lebonyolításban is aktívan részt vettek, formálták a programot és a konferencia eredményeként felvázolt irányelveket. Ezek a környezetvédelem mellett kitértek többek között az emberi jogokra, a nők jogaira és a népesség problémáira is (Lehr-Lehnardt 2005). De miért is kerültek az NGO-k a 70-es, 80-as években a figyelem középpontjába?

A 70-es évek végén, de leginkább a 80-as években teret hódított a neoliberalis felfogás, amely szerint az államnak vissza kell vonulnia, és át kell adnia helyét a piacnak, amely önmagától szabályozza majd a gazdaság működését. A 80-as évek végén ültették át a gyakorlatba a washingtoni konszenzust is, amely szintén ezt a fajta látásmódot volt hivatott erősíteni, főként a latin-amerikai országok területén az amerikai érdekeket biztosítva, de később a világ más részein is. A neoliberalizmus képviselői az állam szerepének bírálataival a fejlesztések hatékonyságát is megkérdőjelezték és hatástalannak ítélték a segélyezés finanszírozására nyújtott összegeket (Szent-Iványi 2005). A gyakorlatban ennek következtében az állami szerepvállalás ténylegesen csökkent, kevesebb szolgáltatást és pénzt nyújtottak, amit a 70-es évek válsága és hatásai is erősen befolyásoltak. Mindez teret és lehetőséget adott a civil szervezetek számára, hogy előtérbe kerülhessenek, alternatív megoldásokat biztosítsanak és felkarolják a szegénység ügyét. Emellett egyre

inkább partnerként kezelték őket nem csak kifejezetten a fejlesztési segélyezés területén, hanem a globális palettán egyaránt, hiszen lokális tudásuk felbecsülhetetlen szakmai és valós rálátást biztosított a problémák jellegére (Simai 2005b; Banks–Hulme 2012). Ez a 90-es évek elején sem volt másként. Egyrészt a bipoláris világ felbomlása és a szovjet blokk szétesése kapcsán olyan országokban is aktívvá válhatott a civil szektor, ahol eddig az állami ideológia és diktatúra ezt nem tette lehetővé. Másrészt az állam szerepe újra erősödni kezdett, de sokkal inkább volt cél az állam, a piac és immáron magától értetődően a civil szféra egyensúlyára alapozni az állami működést.

A jó kormányzás elmélete és igénye a fejlődő világban is térhódításnak indult, hirdette a demokratikus alapelveket és működést. Az NGO-k szerepe is még inkább felértékelődött, főként a partnerségek kapcsán. Több támogatást kaptak, mind állami, mind nemzetközi szinten, amely lehetővé tette a kapacitásfejlesztésüket és a hatékonyabb, sokkal inkább emberközpontú mechanizmusok megteremtését, amely a bevonás és részvétel igényének is eleget tudott tenni (Lewis 2009; Lewis–Kanji 2009). Bár az állam szerepe ma már újra központi fontossággal bír, és az is bebizonyosodott, hogy a civil szervezetek erőforrásai és kapacitásai nem minden esetben teszik lehetővé, hogy szerepük megerősödjön – ez a 90-es évek végén egy szerepcsökkenést is eredményezett a civil szférában (Lewis 2009). A tendencia mégis azt mutatja, hogy a nemzetközi szervezetek és az államok részéről tényleges és fokozódó igény mutatkozik a civilek bevonására, amely az előző részben is hangsúlyozásra került már. Ezt a civil szféra is igyekezett kivívni magának, éppen ezért 2008-ban egy nemzetközi platformot hoztak létre, amely igyekezett a civil érdekeket becsatornázni az OECD által vezetett segélyhatékonysági konferenciák rendszerébe.

Az Open Forum for CSO Development Effectiveness (Nyitott Fórum a Civil Fejlesztési Hatékonyságért) lényegében egy „globális konzultációs folyamat” (Balogh–Czigány 2013), amelynek célja egyrészt a segélyhatékonysághoz köthető alapelvek összegyűjtése, ehhez egy gyakorlati útmutató megalkotása, és hogy mindez ténylegesen megvalósulhasson, egy befogadó és támogató környezet kialakítása, amelyben a civilek képviselni tudják érdekeiket a döntéshozókkal szemben. Ennek eredményeként születettek meg az Isztambuli Alapelvek 2010-ben, amelyek 8 elvet sorakoztattak fel a hatékonyság kérdéséhez kapcsolódóan, 2011-ben pedig egy közös nyilatkozattal kerültek kiegészítésre, amely pontosan azon feltételeket tartalmazta, amelyek a támogató környezet (enabling environment) kialakításához szükségesek.

A civilek erősödését a segélyekhez kapcsolódó statisztikák és adatok is jelzik. Az OECD 2015-ben kiadott, kifejezetten a civil szervezetek szerepét tárgyaló jelentése szerint (OECD 2015) 2009 és 2013 között lassan, ám folyamatosan nőtt a DAC-tagok által a civil szervezetek számára és a rajtuk keresztül továbbított segélyek nagysága. 2009-ben ez 18,2 milliárd dollárnyi segélyt jelentett, 2013-ban pedig már 19,6 milliárd volt. Ezen időszakban a civil szervezetekhez kapcsolódó hivatalos segélyek átlagosan a teljes ODA 11,5 százalékát tették ki. Ez ugyan fontos a szervezetek szempontjából, de az NGO-k által valamilyen formában nyújtott hivatalos segélyek nagysága nem nő ugyanolyan arányban, mint ahogyan a DAC-tagok által nyújtott segélyek teljes összege. Míg előbbi 8 százalékos

emelkedést mutat, addig utóbbi esetében ez a szám 11 százalék. Ezek az adatok is azt mutatják, hogy az igény már jelen van a civil szervezetek bekapcsolódására, és szerepük is egyre fontosabbá válik, hiszen egyfajta legitimációs és hitelességi többletet jelentenek az egyes lokális, nemzeti, regionális és nemzetközi intézményekben, nem beszélve az egyes kormányzati rendszerekről (Smyth 2012), de ez egyelőre még korántsem jelenti a tényleges bevonási cél elérését, tehát van min javítani.

A civil szervezeteknek nagyon hosszú utat kellett megtenniük ahhoz, hogy a nemzetközi fejlesztési együttműködés legfőbb aktorai partnerként vagy legalábbis releváns szereplőként tekintsenek rájuk. Ehhez nem csak maguknak a civileknek kellett hatalmas változásokat eszközölniük, és egyre professzionálisabb működési struktúrákat kialakítaniuk, hanem az államoknak és az általuk alkotott nemzetközi szervezeteknek is nyitottabbá kellett válniuk, és ki kellett alakítaniuk azokat a mechanizmusokat, amelyekeken keresztül a civil tapasztalatok és igények becsatornázásra kerülhetnek.

Láthatjuk, hogy ezek a törekvések ténylegesen jelen vannak a 21. században is, de véleményem szerint még mindig hiányzik az a valós politikai elkötelezettség, amely lehetővé tenné a maradéktalan megvalósulást. Ez azért kifejezetten fontos, mert már rég bebizonyosodott, hogy sem a kormányzati, sem a civil szféra nem képes önállóan kezelni a globális problémákat és kihívásokat, tehát a harmonikus együttműködés elengedhetetlen lenne. Fontos megértetni a világ vezető országaival és szervezeteivel, hogy a civilek olyan képességekkel, bevonási technikákkal, innovatív kezdeményezésekkel rendelkeznek, amelyek a kormányzati és politikai szektor keretein belül ilyen formában nem jöhetnének létre (Lewis 2009), és amelyek hozzá tudják segíteni a fejlesztési segélyezés rendszerét ahhoz, hogy az hatékonyabbá és fenntarthatóbbá válhasson.

A jövő

2016-ban a már említett Millenniumi Fejlesztési Célokat egy új, 2015 szeptemberében elfogadott fenntartható fejlődési keretrendszer váltotta fel, amely jóval ambiciózusabb célkitűzéseket fogalmazott meg a nemzetközi fejlesztési együttműködés kontextusában (OECD 2016). Az új rendszert megtestesítő Agenda 2030 dokumentum, egy eddig nem tapasztalt nemzetközi összefogás eredményeként jött létre, és 17 fenntartható fejlődési célt (UN) határozott meg, mint például a szegénység minden formájának felszámolása, a nemek közötti egyenlőség megteremtése és az országok közötti és azokon belüli egyenlőtlenségek csökkentése. Külön célként van jelen a globális partnerség megvalósítása, amely az államokon és döntéshozóikon túllépve teljes értékű szerepet szán a privát szektor és a civil szféra szereplőinek a célok megvalósításának minden fázisában, az előkészítéstől egészen a végrehajtásig és annak ellenőrzéséig. Ez a Millenniumi Fejlesztési Célokhoz képest – ahol nem volt jelen hangsúlyosan a civil szféra bevonása – drasztikus változást jelent.

Mivel a célok elfogadása óta alig telt el egy év, ezért az eredmények vizsgálata még nem igazán lehetséges, nem lenne hiteles, de az biztos, hogy ez a keretrendszer túlmutat

egy pusztán retorikai és szemléletformáló kezdeményezésén. Most először az egyes célokhoz konkrét indikátorok (UN Department of Economic and Social Affairs) is megfogalmazásra kerültek, amelyek megkönnyítik a folyamathoz kapcsolódó monitortevékenységet és remélhetőleg magasabb szintű transzparenciát biztosítanak az eddigi gyakorlatokhoz képest. Ez talán közelebb visz minket egy sokkal átláthatóbb fejlesztési együttműködéshez, ahol a kizárólagos állami törekvések mellett sokkal inkább előtérbe tudnak kerülni a tényleges globális érdekek, és amiben tovább folytatódhat a civil szervezetek erősödése, a civil–állami partnerségi viszony fejlődése. Ezt annak ellenére is így gondolom, hogy maga a fejlődési keretrendszer jogilag nem bír kötelező erővel az államokra nézve.

Természetesen maga a célok megléte és egy erősebb partnerségi gyakorlat bevezetése nem elegendő a sikerhez. A következő 15 évben kiemelt szerepet kapnak majd a fejlesztésekhez kapcsolódó finanszírozási mechanizmusok és ezáltal a privát szféra bevonása, de felértékelődik azon államok szerepe is, akik jelenleg donor és egyben recipiens államként vannak jelen a fejlesztések területén, hiszen az ő tapasztalataik most még inkább értékesek és tanulságosak lehetnek. Nagy és egyben izgalmas kérdés lesz, hogy vajon az ENSZ meg tudja-e őrizni eddigi szerepét a nemzetközi folyamatokban, és hogy képes lesz-e úgynevezett koordinátori és iránymutató szereplőként működni, illetve hogy az EU mennyire lesz képes a tagállami és intézményi érdekek hatékony képviselőjére, szakpolitikáinak a fejlesztési rendszer mentén való megváltoztatására. Ezek mind olyan kérdések, melyek további elemzések és vizsgálatok alapjait képezik a jövőre nézve amellyel, hogy továbbra is kiemelt területként kell kezelni a civil szféra szerepét, amelyben várhatóan szintén lesznek változások. Ezt már csak a közvélemény keretrendszerrel kapcsolatos véleménye és támogatói magatartásának megléte vagy éppen hiánya is befolyásolni fogja, hiszen a civil szervezetek azok, akik valóban közvetlen kapcsolatot tudnak kialakítani a társadalmak különböző rétegeivel, szemléletformáló tevékenységükkel pedig hitelesen tudják formálni a társadalmi attitűdöket. Utóbbiak változására pedig mindenképpen szükség lesz a fenntartható fejlődés megteremtéséhez.

Irodalom

- Ágh Attila (2013): A baloldal „új jövője” Európában: magyar esélyek a felzárkózásra. *Mozgó Világ Online*, 39.; <http://www.mozgovilag.hu/agh-attila-a-baloldal-%E2%80%9Euj-jovoje-europaban-magyar-eselyek-a-felzarkozasra/>
- Balogh Réka–Blahó Györgyi–Csillag Gábor (szerk.) (2008): *Mi közünk hozzá? – Sajtókézikönyv: Magyarország és a nemzetközi fejlesztés*. HAND Nemzetközi Fejlesztési és Humanitárius Civil Szövetség.
- Balogh Réka–Czigány Szilvia (2013): *A magyar civil szervezetek hatékonysága a nemzetközi fejlesztésben*. Kutatási összefoglaló. HAND Nemzetközi Fejlesztési és Humanitárius Civil Szövetség.
- Banks, Nicola–Hulme, David (2012): *The role of NGOs and civil society in development and poverty reduction*. Brooks World Poverty Institute Working Paper 171, University of Manchester. <http://civil20.org/upload/iblock/9b1/rolengo.pdf>
- Blahó András–Prandler Árpád (2005): *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Budapest:Aula.
- Charnovitz, Steve (1997): Two Centuries of Participation: NGOs and International Governance. *Michigan Journal of International Law*. 18., (2), 281–282.

- Davies, Thomas Richard (2008): *The Rise and Fall of Transnational Civil Society: The Evolution of International Non-Governmental Organisations since 1839*. London: Department of International Politics, City University London. http://www.cass.city.ac.uk/_data/assets/pdf_file/0016/84022/CUWPT003.pdf
- Brinkerhoff, Jennifer M.–Smith, Stephen C.–Teegen, Hildy (2007): *NGOs and the Millennium Development Goals: Citizen Action to Reduce Poverty*. New York: Palgrave Macmillan.
- Easterly, William (2006): *The White Man's Burden: Why the West's Efforts to Aid the Rest Have Done So Much Ill and So Little Good*. New York: Penguin Books.
- ENNSZ (1945): Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya. IX. Fejezet, 55. cikk, <http://www.menszt.hu/layout/set/print/content/view/full/186>
- Faragó Tibor (2013): A nemzetközi fejlesztési együttműködés céljai és a fenntartható fejlődési célok. *Statistikai Szemle*, 91., (8–9.), 823–841. http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2013/2013_08-09/2013_08-09_823.pdf
- Farkas Péter (2005): A fejlődő országok főbb térségei és ezek sajátosságai. In: Dr. Gömbös Ervin (szerk.): *Nemzetközi fejlesztési együttműködés a XXI. században*. ENSZ Akadémia 2004/2005. Magyar ENSZ Társaság és HUNIDA Kht. 135–144. http://www.menszt.hu/content/download/428/1740/file/nemzetkozi_fejlesztési_egyuttmukodes.pdf
- Gemmill Barbara–Bamidele-Izu Abimbola (2002): The role of NGOs and civil society in global environmental governance. In: Esty, Daniel C.–Ivanova Maria H. (eds.): *Global environmental governance: options and opportunities*. Princeton, NJ: Yale School of Forestry and Environmental Studies. 1–24.
- Glied Viktor (szerk.) (2009): *Vízkonfliktusok. Küzdelem egy pohár vízért*. Pécs: Publikon.
- Global Partnership (2014): *Global Leaders pledge new action to boost development co-operation*. <http://effectivecooperation.org/2014/04/global-leaders-pledge-new-action-to-boost-development-co-operation-in-mexico/>
- Global Partnership (2016): *Second High-Level Meeting, 2016*. Nairobi, Kenya, 28 November–1 December 2016; <http://effectivecooperation.org/events/2016-high-level-meeting/>
- Kharas, Homi (2007): *Trends and issues in development aid*. Working Paper 1, Wolfensohn Center for Development; http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2007/11/development%20aid%20kharas/11_development_aid_kharas
- Korten, David C. (1987): *Third Generation NGO Strategies: A Key to People-centered Development*. *World Development*, (15.), 145–159. <http://livingeconomicsforum.org/sites/files/pdfs/Korten%20Third%20Generation%20NGO%20Strategies.pdf>
- Lehr-Lehnardt, Rana (2005): *NGO Legitimacy: Reassessing Democracy, Accountability and Transparency*. Cornell Law School Inter-University Graduate Student Conference Papers, Paper 6., http://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1020&context=lps_clap
- Lewis, David (2009): *Nongovernmental Organizations, Definition and History*. London: London School of Economics and Political Science. <http://personal.lse.ac.uk/lewisid/images/encylciv%20societyngos2009-dl.pdf>
- Lewis, David–Kanji, Nazneen (2009): *Non-Governmental Organizations and Development*. New York: Routledge, Taylor and Francis Group.
- OECD (2008): *The Paris Declaration on Aid Effectiveness and the Accra Agenda for Action 2005/2008*. <http://www.oecd.org/dac/effectiveness/34428351.pdf>
- OECD (2011): *Busan Partnership for Effective Development Co-operation*. Fourth High-Level Forum in Aid Effectiveness. Busan, Republic of Korea, 29 November–1 December; <http://www.oecd.org/dac/effectiveness/49650173.pdf>
- OECD (2012): European Union. *Peer Review*; Development Assistance Committee (DAC)
- OECD (2015): *Aid at a glance. Flows of official development assistance to and through civil society organisations in 2013* http://www.oecd.org/dac/peer-reviews/Aid%20for%20CSOs%20in%202013%20_%20Dec%202015.pdf
- OECD (2016): *Development Co-operation Report 2016: The Sustainable Development Goals as Business Opportunities*. Paris: OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/dcr-2016-en>
- OECD/UNDP (2016): *Making Development Co-operation More Effective: Progress Report 2016*. Paris: OECD Publishing. http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/development/making-development-co-operation-more-effective_9789264266261-en#page4
- Paragi Beáta–Szent-Ivány Balázs–Vári Sára (2007): *Nemzetközi Fejlesztési Segélyezés*. Budapest: TeTT Consult Kft.
- Sachs, Jeffrey D. (2005): *The end of poverty*. (Exclusive book excerpt), március 14., <http://www.earth.columbia.edu/docs/endofpoverty/time031405.pdf>
- Simai Mihály (2005a): A szegénység globális problémái és a fejlesztési együttműködés. In: Dr. Gömbös Ervin (szerk.): *Nemzetközi fejlesztési együttműködés a XXI. században*. ENSZ Akadémia 2004/2005, Magyar ENSZ Társaság és HUNIDA Kht. 145–158.

- http://www.menszt.hu/content/download/428/1740/file/nemzetkozi_fejlesztési_egyuttmukodes.pdf
- Simai Mihály (2005b): The civil society and the development process. In: Dr. Gömbös Ervin (szerk.): *Nemzetközi fejlesztési együttműködés a XXI. században*. ENSZ Akadémia 2004/2005, Magyar ENSZ Társaság és HUNIDA Kht. 189–204. http://www.menszt.hu/content/download/428/1740/file/nemzetkozi_fejlesztési_egyuttmukodes.pdf
- Smyth, Sophie (2012): NGOs and Legitimacy in International Development. *Kansas Law Review*, (61), 2012. december 28., https://law.ku.edu/sites20/law.drupal.ku.edu20/files/docs/law_review/v61/03-Smyth_Final.pdf
- Szentes Tamás (2005): Fejlődés és segélyezési politika a felgyorsult globalizáció és regionalizálódás korában. In: Dr. Gömbös Ervin (szerk.): *Nemzetközi fejlesztési együttműködés a XXI. században*. ENSZ Akadémia 2004/2005, Magyar ENSZ Társaság és HUNIDA Kht. 29–54. http://www.menszt.hu/content/download/428/1740/file/nemzetkozi_fejlesztési_egyuttmukodes.pdf
- Szent-Iványi Balázs (2005): A nemzetközi fejlesztési együttműködés politikai gazdaságtana. *Kül-Világ, A nemzetközi kapcsolatok folyóirata*, II., (4.), 28–45. <http://www.kul-vilag.hu/2005/04/szent-ivanyi.pdf>
- Szent-Iványi Balázs (2009): *A nemzetközi fejlesztési segélyezés hatékonysága*. PhD. értekezés, Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/434/1/szent_ivanyi_balazs.pdf
- Tanaka, Akihiko (2012): International Development Cooperation in the 21st Century and South-South. In: Hiroshi, Kato (ed.): *Triangular Cooperation in Scaling Up South-South and Triangular Cooperation*. Japan International Cooperation Agency Research Institute.
- Thorbecke, Erik (2006): *The Evolution of the Development Doctrine, 1950–2005*. Research Paper No. 2006/155. World Institute of Development Economics Research. http://www.uhasselt.be/Documents/UHasselt_EN/International/Lezing%20NZ%202011/THORBECKE%20-%20Evolution%20of%20Development%20Doctrine%201950-2005.pdf
- Tindale, Stephen (2013): *Priorities for EU development aid, Centre for European Reform*. http://www.cer.org.uk/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2013/pbrief_sct_development_14june13-7556.pdf
- Tvedt, Terje (1998): *Angels of Mercy or Development Diplomats? – NGOs and Foreign Aid*. Trenton: Africa World Press,
- UNDP (2014): *Where next for aid? The post-2015 opportunity*. Discussion paper, 2014. június. <http://www.undp.org/content/dam/undp/library/Poverty%20Reduction/Development%20Cooperation%20and%20Finance/UNDP-ODI--Where-Next-for-Aid-the-Post-2015-Opportunity-FINAL.pdf>
- UNDP (2015): *Human Development Report*. Work for Human Development. <http://hdr.undp.org/en/2015-report>

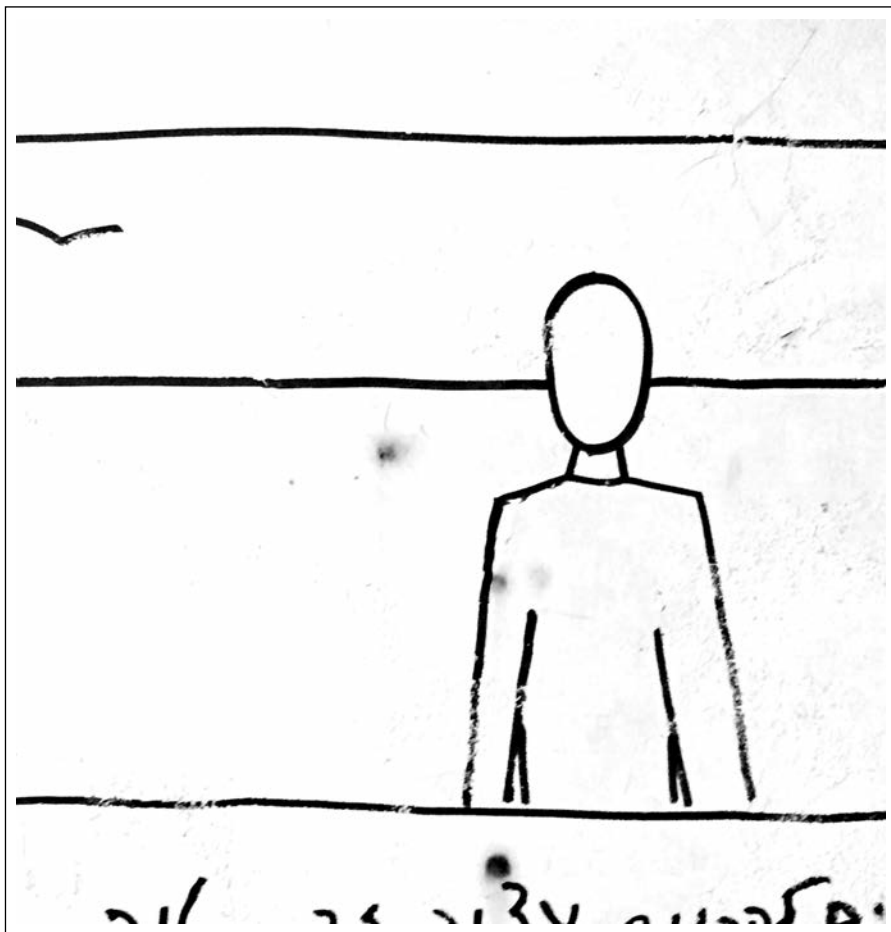
Internetes hivatkozások

- UN NGO Branch: Basic Facts about ECOSOC Status, <http://esango.un.org/civilsociety/displayConsultativeStatusSearch.do?method=search&sessionCheck=false>
- UN: Sustainable Development Goals <http://www.un.org/sustainabledevelopment/development-agenda/>
- UN Department of Economic and Social Affairs: SDG Indicators, Global Database <https://unstats.un.org/sdgs/indicators/database/>
- UNDP (2016): Frequently Asked Questions – Human Development Index (HDI), <http://hdr.undp.org/en/faq-page/human-development-index-hdi#t292n51>

Jegyzetek

- 1 A nemzetközi fejlesztési segélyezés kifejezés sokkal inkább egy egyoldalú, a fejlett államok által dominált segítségnyújtást sugall, még a fejlesztési együttműködés inkább egy partnerségen alapuló, kölcsönös kooperációt jelent, melynek használatát ma már donorok és recipiensek egyaránt előnyben részesítik. A tanulmányban a folyamatos ismétlések elkerülése végett ezeket szinonimaként használom.
- 2 A nemzetközi fejlesztési segélyezés szakzsargonjában donoroknak nevezzük a támogatást, segítyt nyújtó szervezeteket, országokat.
- 3 Ennek természetesen számtalan más oka is lehet: a gyermekházasságok, ahol a lányok idő előtt férjhez mennek és így kimaradnak az oktatásból, a gyermekkori munkavállalás kényszere, a különböző egészségügyi problémák vagy éppen a hiányos infrastruktúra, aminek következtében sokan nem tudnak eljutni az iskolákba.

- 4 A segély egy többdimenziós eszköz, amely többféle formában tudja megcélózni az adott kihívásokat. Nem egyszerűen pénzügyi támogatást jelent, hanem annál sokkal szerteágazóbb. Segély lehet a technikai segítségnyújtás, a szakmai támogatás, tanácsadás akár egy-egy programon vagy projekten belül, a különböző fejlődő országokban élők számára nyújtott ösztöndíjak, az adósság elengedése és egyben csökkentése és egyéb természetbeni juttatások, mint például az élelmiszer.
Hivatalosan viszont csak azon támogatási formák nevezhetők szó szoros értelemben segélynek (ODA – Official Development Assistance), amelyek ténylegesen az érintett országok gazdasági fejlődését és jólétének előmozdítását célozzák. E szerint a segély kormányok és azok nemzeti vagy lokális szervei közötti együttműködés keretében értelmezendő, egyben a fenti célokat megvalósító támogatási forma, melynek legalább 25 százaléka viszsza nem térítendő támogatás (Szent-Iványi 2009).
- 5 A szakzsargonban recipiens alatt a támogatott, fejlesztési segélyeket kapó országot, szervezetet értjük.
- 6 A tervező a jó szándék ellenére is nehezen ér el eredményeket, nem rendelkezik elegendő lokális tudással az érintettekéről, úgymond kívülrőlként értelmezhető, amíg a megoldást kereső megtalálja azokat a megoldásokat, amelyek működhetnek, ismeri a lokális körülményeket és használja a helyi tudást, amely a fejlesztések fontos kiindulópontja.
- 7 DAC az OECD 1961 óta működő Fejlesztési Támogatási Bizottsága, amely a donorok legfőbb együttműködési fóruma. A bizottság határozza meg, hogy mi minősül hivatalos fejlesztési támogatásnak, ajánlásokat fogalmaz meg a segélyek nagyságát, összetételét és elosztását illetően, valamint összesíti az egyes donorok részletes segélyezési statisztikáit (Paragi–Szent-Iványi–Vári 2007).
- 8 Az NGO-t (non-governmental organization) vagy az NGDO-t (non-governmental development organization) mint elnevezést a tárgyalat időszakban egyre inkább egy szűkebb, nem kormányzati szervezeti rétegre utalva kezdték el használni, amelyek a civil szférán belül kifejezetten a nemzetközi fejlesztések érdekében tevékenykedtek és teszik ezt ma is. Mára ezek teljesen elterjedté váltak, de főként a külföldi szakirodalom él velük. A tanulmányban ezeket az elnevezéseket a civil szervezetek kifejezés szinonimájaként alkalmazom.
- 9 2000-ben az ENSZ tagállamai 8 fő fejlesztési célt fogadtak el, amelyek többek között a súlyos szegénység felszámolását, a gyermekhalandóság csökkentését, a környezeti fenntarthatóságot és a különböző betegségek, járványok elleni küzdelmet érintik. A program – egyben kampány – célja a nemzetközi összefogás kialakítása volt, amely igyekezett választ adni a globális kihívásokra, kiemelt figyelmet szentelve a fejlődő országoknak.
- 10 Az Agenda for Change az EU által 2011-ben elfogadott két reform egyike, amelynek célja, hogy az EU fejlesztéspolitikája még célzottabb és stratégiaileg megalapozottabb legyen. A programstratégia 12 pontja többek között kihangsúlyozza a legszegényebb országokra való fókuszálás szükségességét, a fenntarthatóság igényét és a szakpolitikák fejlesztési célú koherenciájának fontosságát (EuropeAid 2011).
- 11 Charnovitz a nyugati államokból származó nemzetközi NGO-k (INGO) fejlődését alapvetően hét szakaszra bontja. Ez az 1775 és az 1992 között időintervallum vizsgálatán alapul.
- 12 Fontos megjegyezni, hogy többféle konzultatív státusz létezik a szervezetnél, amely eltérő jogokat és kötelezettségeket is jelent egyben. Ezek legfrissebb leírása itt tekinthető meg: <http://csonet.org/index.php?menu=30>



Fotó/Gönczö Viktor

LÁNYI András*Mi az, hogy „Mi”?*

Az előadás arra a kérdésre keresi a választ, hogy miért nincs helye a közösség fogalmának a kortárs társadalomelméletben, miért gyanús, aki közösségeket emleget, és hogy miért időszerű ma mégis a közösségekkel foglalkozni.

Kulcsszavak: közösség, tömegek, harmadik út, komunitáriusok, lokalizmus, autonómia

Lányi András 1948-ban született, író, filozófus, egyetemi docens, az ELTE Humánökológia mesterképzési szak, valamint a Védegylet és az Élőlánc Magyarországért ökopárt alapítója. Fő kutatási területe a politikai ökológia és az etika. Szépirodalmi művek, filozófiai esszékötetek szerzője, két ökofilozófiai tárgyú szöveggyűjtemény szerkesztője. Újabb művei: Az ember fáj a földnek (L'Harmattan 2010); Miért fenntarthatatlan, ami fenntartható? (Farkas Gabriellával; L'Harmattan 2010); Etika a középiskolák 11. évfolyama számára (NTK 2014); Oidipusz avagy a Természetes Ember (Liget Műhely 2015); Elképzelt közösségeim (Scolar 2016).

E-mail: land@tatk.elte.hu

András LÁNYI*What means 'Us'?*

This lecture examines why the concept of community is neglected in modern social theory, why keeping it on the agenda makes you suspicious, yet why it is relevant to deal with communities nowadays.

Keywords: community, masses, third way, communitarians, localism, autonomy

András Lányi was born in 1948; writer, philosopher, associate professor, founder of the Human Ecology MA (ELTE) and of the Védegylet and of the Élőlánc Magyarországért (Lifeboat for Hungary) Ecoparty. His main research interests are the political ecology and ethics. He is author of works of literature, philosophical essays, and editor of two eco-philosophical anthologies.

E-mail address: land@tatk.elte.hu

GERŐ Márton—SUSÁNSZKY Pál—TÓTH Gergely—KOPPER Ákos*A jogvédő szervezetek változásmenedzsment stratégiái*

A magyarországi civil szféra jelentős változásokkal nézett szembe az elmúlt néhány évben. Amellett, hogy átalakult a jogszabályi környezet és megváltoztak a finanszírozási lehetőségek, a civil szervezetek szerepe a közbeszédben is visszatérő témává vált. A jog-

védelemmel foglalkozó civil szervezetek a közbeszédi viták középpontjában állnak, így talán a többi civil szervezetnél is hangsúlyosabban érintik őket a változások.

Tanulmányunkban arra a kérdésre keressük a választ, hogyan értékelik a jogvédő szervezetek ezeket a változásokat, és milyen módon alkalmazkodnak azokhoz. Az alkalmazkodás vizsgálata során elsősorban a szervezeti stratégiára (milyen területeken törekszik a szervezet növekedésre, illetve hol alkalmaz megszorításokat) és a stratégiát megvalósító eszközökre koncentrálunk. Az adatgyűjtés elsődlegesen szervezeti vezetőkkel készített interjúkra épül, amit a szervezeti alapdokumentumok elemzésével egészítettünk ki.

Eredményeink szerint a szervezetek a változásokat alapvetően a politikai lehetőségstruktúrák bezáródásaként értékelik, ugyanakkor az erőforrások és a döntésbefolyásolás lehetőségeinek szűküléséhez nem megszorításokkal, hanem jellemzően új területeken való növekedéssel alkalmazkodnak. Ebben elsődleges szerepet a társadalmi beágyazottság és ismertség növekedése játszik. A kutatási eredményekből arra következtethetünk, hogy az alkalmazkodás sikere nagyban függ attól, hogy mennyire összehangoltak a szervezeti működés egyes dimenzióira (például tevékenységszerkezet, humán erőforrás-kezelés, pénzügyi tervezés) vonatkozó stratégiák.

Kulcsszavak: jogvédő civil szervezetek, szervezeti stratégia, politikai lehetőségstruktúrák, alkalmazkodás

Gerő Márton az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont tudományos segédmunkatársaként, valamint az ELTE Társadalomtudományi Karának oktatójaként dolgozik. Kutatásai során elsősorban a civil társadalom, társadalmi mozgalmak, politikai részvétel és társadalmi hálózatok kérdéseivel foglalkozik.

E-mail: gero.marton@tk.mta.hu

Susánszky Pál 2013 óta az MTA–ELTE Peripato Kutatócsoport tudományos segédmunkatársa. Főbb kutatási területei közé tartoznak a politikai részvétel egyenlőtlenségei, a társadalmi mozgalmak mobilizációjáról szóló elméletek, valamint a protest részvétel magyarázata.

E-mail: pal.susanszky@gmail.com

Tóth Gergely az MTA–ELTE Peripato kutatócsoport tagja. PhD ösztöndíját 2015-ben szerezte az ELTE-n szociológiából. Fő érdeklődési területe a szociológiában alkalmazható újszerű statisztikai eljárások alkalmazási lehetőségeinek vizsgálata, főként a civil társadalom, a média, az oktatás és az egészség vonatkozásában.

E-mail: toth.gergo@gmail.com

Kopper Ákos az Európai Tanulmányok Tanszék vezetője az ELTE-n; az MTA–ELTE Peripato kutatócsoport tagja; Bolyai-ösztöndíjas. Főbb kutatási területei az állampolgárság, a vizualitás és a politika kapcsolata, a diplomácia, valamint a Távol-Kelet nemzetközi kapcsolatai. Számos cikke jelent meg, referált nemzetközi folyóiratokban, mint például az International Studies Review-ban, a Pacific Review-ban vagy az International Political Sociology-ban. 2016 óta a CEU-n dolgozó kollégáival együtt szerkesztője a Central and East European International Studies Association (CEEISA) folyóiratának, a Journal of International Relations and Developmentnek (Palgrave/Springer kiadás).

E-mail: akoskopper@gmail.com

Márton GERŐ—Pál SUSÁNSZKY—Gergely TÓTH—Ákos KOPPER*Change-management strategies of human rights organizations*

The Hungarian civil sphere faces significant changes in the recent years. Besides the new legal and financial environment, the role of civil organizations has become an important topic in the public discourse. Human rights organizations are in the centre of this discourse thus they might be more affected by the new developments.

In our study we examine how human rights organizations evaluate the changes of the legal, financial and political environment and how they adapt to the perceived changes. In the adaptation process we emphasize the role of organizational strategies. Strategy is understood as the manifest or latent decision of moving towards growth or consolidation on the different dimensions of organizational management. Thus, we examine, in what dimensions of organisational management human right organisations aim at organizational growth or consolidation and what are the tools with which they carry out their strategies. The information collected is based on interviews conducted with the leaders of the organisation and on the analysis of organizational documents.

The study shows that human rights organizations mainly perceive the recent developments as the closing of political opportunity structures. However, their main strategy of adaptation is not consolidation but growth by introducing new activities and emphasizing new aspects of organizational success. Among these aspects the most important is to increase their embeddedness and being known among Hungarians. The success of adaptational strategies is highly dependent on the coherence of organizational strategies between the different dimensions of management, as the structure of activities, human resource management and financial planning.

Keywords: human rights organizations, organizational strategy, political opportunity structures, adaptation

Márton Gerő is a junior research fellow at the Centre for Social Sciences of the Hungarian Academy of Sciences and an assistant lecturer at the Faculty of Social Sciences, Eötvös Loránd University. His research is done mainly on the areas of civil society, social movements, political participation and social networks.

E-mail address: gero.marton@tk.mta.hu

Pál Susánszky is a research fellow at the MTA–ELTE Peripato Comparative Social Dynamics Research Group from 2013. His main interests are inequality in political participation, theories about social movement mobilization and explanation of protest participation.

E-mail address: pal.susanszky@gmail.com

Gergely Tóth is a member of MTA–ELTE Peripato Comparative Social Dynamics Research Group. He received his Ph.D. from Sociology at Eötvös Loránd University (2015). His main research interests are the examination of possible applications of various statistical analysis tools in sociology particularly in the area of civil society, education, media and health.

E-mail address: toth.gergo@gmail.com

Ákos Kopper is Head of Department of European Studies at ELTE University, Budapest. He received his PhD from Jacobs University Bremen (2009). His main research interests are citizenship, visual politics, diplomacy and the international relations of East Asia. His works appeared among others in journals such as the: *International Studies Review*, *The Pacific Review* or *International Political Sociology*. Along with his colleagues at CEU he is co-editor of the *Journal of International Relations and Development*, the official journal of the Central and East European International Studies Association (CEEISA).

E-mail address: akoskopper@gmail.com

BATA Attila—BRAUN András

Társadalmi mozgalmak a Koreai Köztársaságban

A második világháborút követően a Koreai-félsziget a két szuperhatalom érdekszférájába került. A nagyhatalmi érdekek egyaránt markánsan határozták meg a térség 20. századi fejlődését, és így a két Korea politikai életét is: Észak-Koreában egy kommunista típusú, míg Dél-Koreában egy autoriter berendezkedés jött létre.

Dél-Koreában egyre meghatározóbb szereplővé váltak azok a társadalmi mozgalmak, amelyek fontos szerepet játszottak az 1987-ben kezdődő demokratikus átalakulási folyamatban. Ezek a szervezetek az átmenetet követően is fontos véleményformáló szereppel bírnak, sok korábbi mozgalom intézményesedett, aktivistái pedig politikai pályára léptek. Tanulmányunk a hatvanas évektől kezdődően mutatja be azokat a társadalmi mozgalmakat, amelyek a diktatúra időszakában a rendszerváltás igényével léptek fel; valamint azokat, amelyek már a demokratikus berendezkedésű dél-koreai politikai élet alakítóinak számítanak.

Azokkal a társadalmi és politikai mozgalmakkal foglalkozunk, amelyek Dél-Koreában az autoriter, valamint a demokratikus berendezkedésű politikai rendszerekben voltak aktívak egy-egy ügy érdekében; így bemutatjuk a mozgalmak fejlődését, szerepét, valamint részletesen ismertetjük a rendszerváltás előtti és utáni idők legfontosabb mozgalmait.

A társadalmi mozgalmak áttekintésével a dél-koreai demokratikus átmenet civil oldalon működő mechanizmusainak feltárását kíséreljük meg.

Kulcsszavak: Dél-Korea, demokratikus átmenet, társadalmi mozgalmak, civil aktivizmus

Braun András (1990) egyetemi tanulmányait politológia, majd politikatudomány szakon az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán folytatta. Jelenleg az ELTE Politikai Tanulmányok doktori képzés hallgatója. Kutatási területe a Nyugat-Balkán EU csatlakozása. Több ösztöndíjat nyert, többek között: Lykeon Kutatói Ösztöndíjat (Délkelet-Európa Alapítvány és Kutatóközpont, 2016), Doktorandusz Ösztöndíjat (ELTE Politikatudományi Doktori Iskola [2014–2017]).

E-mail: andrasbraun90@gmail.com

Bata Attila (1988) egyetemi tanulmányait politológia, majd politikatudomány szakon, a Szegedi Tudományegyetemen és az Eötvös Loránd Tudományegyetemen folytatta. 2014 óta az ELTE Politikatudományi Doktori Iskola hallgatója, kutatási témája a magyar pártok arculatváltozásai.

E-mail: attila.bata@yahoo.com

Attila BATA—András BRAUN

Social Movements in the Republic of Korea

During the Cold War the Korean Peninsula was in the sphere of interests of the two superpowers, they strongly affected the Korean political development in the 20th century.

While North Korea became a communist state, an authoritarian political system emerged in South Korea. The authoritarian regime maintained its power until 1987, when the process of democratic transition has started.

Among many other actors, social movements played a major role in the democratization process. Even after the successful transition, these organizations were able to preserve their importance as intermediaries, opinion formers, and carriers of messages of the Korean citizens. It is obvious that a very complex process of institutionalization took place in the Republic of Korea, while the former activists transformed to political actors, and they became members of the new political elite.

The aim of this article is to present the main policy shaping social movements in the Republic of Korea from the 1960s. We intend to present the Korean democratization process from the social movements' aspect.

Keywords: South Korea, democratization process, social movements, civil activism

András Braun (1990) continued studying in Political Science BA and Political Science MA, at the Eötvös Loránd University. He is currently involved in Political Science Ph.D. studies at the Eötvös Loránd University. His research topic is the EU accession of the Western Balkan countries. He has won several scholarships, among others: Lykeon Scholarship (Southeast European Foundation, 2016) and Ph.D. Scholarship (Eötvös Loránd University [2014–2017]).

E-mail address: andrasbraun90@gmail.com

Attila Bata (1988) continued his undergraduate studies in political science faculty of the University of Szeged and the Eötvös Loránd University. Since 2014, he is Ph.D. student at the Eötvös Loránd University. His research focuses on the image changes of the Hungarian parties.

E-mail address: attila.bata@yahoo.com

Gabriela PETROVÁ—Nina KOZÁROVÁ—Melinda MIKUSOVÁ

Roma civil szervezetek szerepe a szlovákiai oktatásügyben

A történelem során végbement változások nagy hatással voltak a cigányság sorsának alakulására világszerte. Az eredetileg nomád életmódot folytató népcsoport az évszázadok során lassú és gyakran kényszerített integráció eredményeképpen mára Európa egyik legnépesebb kisebbségéként van jelen. A cigányság iskolához való viszonya a korok során nem változott és még mindig erősen negatív képet mutat. Az alacsony iskolázottság erősen kihat a későbbi munkanélküliség, szegénység és etnikai sztereotípiák kialakulására. Ezek megelőzésének érdekében Szlovákiában különböző civil szervezetek jöttek létre, amelyek célul tűzték ki a cigányság életének minden területen való segítségét. A tanfolyamok szervezése, a hátrányos helyzetűek felzárkóztatása mellett munkásságukból nem marad ki a művészetek és a tehetséges diákok támogatása sem. Az iskolán kívüli tevékenységeket napközök és szabadidős tevékenységek szervezésével segítik. A tevékenységek által erősíteni szeretnék az összetartozás érzését, valamint le akarnak számolni a cigányságot érintő negatív sztereotípiákkal. Annak ellenére, hogy a szervezetek tevékenységeiket és eszközeiket tekintve gyakran eltérnek egymástól, céljaik vitathatatlanul közősek.

Kulcsszavak: civil szervezetek, roma oktatás, roma esélyegyenlőség, érdekképviselő, sztereotípiák

Gabriela Petrová CSc, 1956 április 10-én született Ruttkán. 2002 és 2010 között a nyitrai Konstantin Filozófiai Egyetem, Pedagógia Karának dékánja, majd 2014-től a Pedagógia Tanszék vezetője. 2010-től a Szlovák Köztársaság Akkreditációs Bizottságának tagja. Egyéb munkacsoportok – humán, sporttudomány, társadalom- és viselkedéstudományok területen – tevékeny tagja. A Szlovák Köztársaság Iskolaügy, Tudomány, Kutatás és Sport Minisztérium Akkreditációs Tanácsának vezetője, támogatója a pedagógiai és professzionális dolgozók folyamatos tanulásának. 2016-ban az Iskolaügyi Minisztérium Szent Gorazd kitüntetését vehette át. Kutatásaiban és tudományos műveiben az androdidaktika, szakmai andragógia kérdéseire összpontosít, de didaktikával, differenciált oktatással és tehetséges egyének oktatásával is foglalkozik.

E-mail: gpetrova@ukf.sk

Nina Kozárová 1991 május 17-én született Nyitrán. Tanulmányait tanári szakon, pedagógia és történelem szakpárosításban végezte. Jelenleg a nyitrai Konstantin Filozófiai Egyetem PhD képzésének hallgatója, Prof. PhD. Gabriela Petrová, CSc. irányítása alatt. 2013 óta az egyetem szenátusának tagja, 2015 óta a szenátus tanulói részlegének vezetője. Írásaiban pszichodidaktikával, metakognícióval és kognitív szabályozással foglalkozik.

E-mail: nina.kozarova@ukf.sk

Melinda Mikusová 1991-ben született Galántán. Egyetemi tanulmányait 2016-ban fejezte be a Selye János Egyetemen, Komáromban. Diplomáját az alap- és mesterképzés keretein belül Pedagógia szakirányon, Biológia és Angol nyelv és irodalom szakpárosításban szerezte. Kiemelkedő tanulmányi eredményeiért Rektori Díjban részesült. Jelenleg az Eötvös Loránd Tudományegyetem PhD

hallgatója. Főbb kutatási és érdeklődési területe az interaktív oktatási módszerek, a dráma stratégiák alkalmazása a nyelvoktatásban, a sajátos nevelési igényű tanulók oktatása és a alternatív oktatási lehetőségek, trendek.

E-mail: melinda.mikusova@gmail.com

Gabriela PETROVÁ—Nina KOZÁROVÁ—Melinda MIKUSOVÁ

The role of Roma civil organizations in Slovakian education

Changes caused by historical events had a major impact on and are essential to fully understand the contemporary status of the gypsy population around the world. Originally this ethnic group had led a nomadic lifestyle but slowly and often because of forced integration throughout the centuries they became one of the largest minorities in Europe. The differences between the cultures strongly manifest in the field of education and show a strongly negative image. The Roma people's low level of education has a major effect on the future unemployment, poverty and the development of ethnic stereotypes. In order to prevent these and help Roma people in all areas of their life various non-governmental organizations have been established in Slovakia. These organizations organize courses, help gypsy students to catch up with their peers. Furthermore, they support art and pay special attention to talented students. In addition to the promotion and popularization of their culture, gypsies were given greater visibility both in the media and in public life. They provide extra-curricular activities, recreational activities and day care services as well. The organizations are hoping that these actions and steps will help to combat and reduce the negative Roma stereotypes and will facilitate fair treatment. Despite the fact that these organizations, their pursuits and their assets are often different, their goals are arguably common.

Keywords: non-governmental organizations, education for Roma, Roma equal opportunities, advocacy, stereotypes

Gabriela Petrová CSc, was born on 10th April 1956 in Vrútky. Petrová served as a dean at the Faculty of Education in Nitra from 2002 through 2013. Since 2014 she has been the head of the Department of Pedagogy at the Faculty of Education in Nitra. Since 2010 she has been a member of the Accreditation Committee of the Slovak Republic. She is also a member of the working groups for humanities, sport sciences, social and behavioural sciences. She is a head of the Accreditation Council of the Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic. In 2016 she received the Big Medal of St. Gorazd by the Minister of Education. In her publications and research and scientific works she focuses on the issues in androdidactics, professional andragogy but also didactics, differential didactics and educational care for talented individuals.

E-mail address: gpetrova@ukf.sk

Nina Kozárová was born on 17th May 1991 in Nitra. She studied Teaching academic subjects in a specialization Pedagogy – History. Currently she has been a Ph.D. student at the Department of

Pedagogy at the Constantine the Philosopher University in Nitra under the guidance of Prof. PhD: Gabriela Petrová, CSc. Since 2013 she has been a member of the Academic Senate of the Faculty of Education at the Constantine the Philosopher in Nitra. Since 2015 she has been the head of the student part. In her publications she focuses on issues of psychodidactics, metacognition and cognitive regulation.

E-mail address: nina.kozarova@ukf.sk

Melinda Mikusová was born in 1991 in Galanta. She finished her university studies in 2016 at Selye János University, Komárno. She earned her BA and MA degrees in Teaching of biology and English Language and literature study programme. She has been granted the Rector's Award for her outstanding academic achievements. She is currently undertaking Ph.D. studies in Language Pedagogy at Eötvös Loránd University, Budapest. Her primary areas of interest include interactive teaching methods, use of drama strategies, special needs education and educational alternatives, trends.

E-mail address: melinda.mikusova@gmail.com

LAUFER Gyöngyi

Nemzetközi fejlesztési együttműködés: globális problémák, intézményesülés és az NGO-k bevonása

A nemzetközi fejlesztési együttműködés egy igen speciális formája a nemzetközi kooperációnak, melynek legfőbb célja az államok közötti fejlődési szakadék csökkentése és a globális kihívások leküzdése. A téma aktualitását az adja, hogy ezek a kérdések napjainkban egyre inkább központi témaként jelennek meg mind a nemzetközi, mind pedig az egyes regionális és nemzeti dimenziókban is. Az ezeket felölelő fejlesztési keretrendszer mai formája egy hosszú folyamat eredményeként jött létre, melybe egyre több szereplő kapcsolódott be az évtizedek során. Ugyan még ma is egy államok által dominált terület, de egyre nagyobb hangsúllyal jelennek meg a magán- és a nem kormányzati szféra szereplői is. A tanulmány legfőbb célja az, hogy egyrészt egy általános képet adjon az országok közötti egyenlőtlenségekről és részben a legégetőbb globális problémákról és azok okairól, amellyel a nemzetközi fejlesztési kontextus legitimitását kívánja igazolni. Másrészt célja, hogy röviden bemutassa a terület intézményesülésének legfontosabb mérföldköveit és irányelveinek változásait, külön tekintést nyújtva a fejlesztésekben tevékenykedő civil szervezetek fejlődéséről, szerepeik átalakulásáról és kapcsolódási pontjairól a fejlesztési rendszerhez, jelen esetben kizárólag a nemzetközi dimenzióban értelmezve azt.

Kulcsszavak: nemzetközi fejlesztés, nemzetközi együttműködés, segély, nem kormányzati szervezetek, globális problémák, fejlődési szakadék, fejlődő országok, ENSZ, jól-lét, fenntartható fejlődési célok

Laufer Gyöngyi 2011-ben végzett a Budapesti Corvinus Egyetem alapszakos nemzetközi tanulmányok szakán, és 2015-ben szerzett mesterdiplomát az Eötvös Loránd Tudományegyetem közös-

ségi és civil tanulmányok képzésén. Még a diploma megszerzése előtt gyakornokként vett részt a Nemzetközi Humanitárius és Fejlesztési Civil Szövetség (HAND) munkájában, majd pályakezdőként továbbra is a szövetségben tevékenykedett kommunikációs munkatársként és projektasszisztensként. Jelenleg a Tempus Közalapítvány felsőoktatáshoz kapcsolódó kommunikációjában dolgozik.
E-mail address: gyongylaufer@gmail.com

Gyöngyi LAUFER

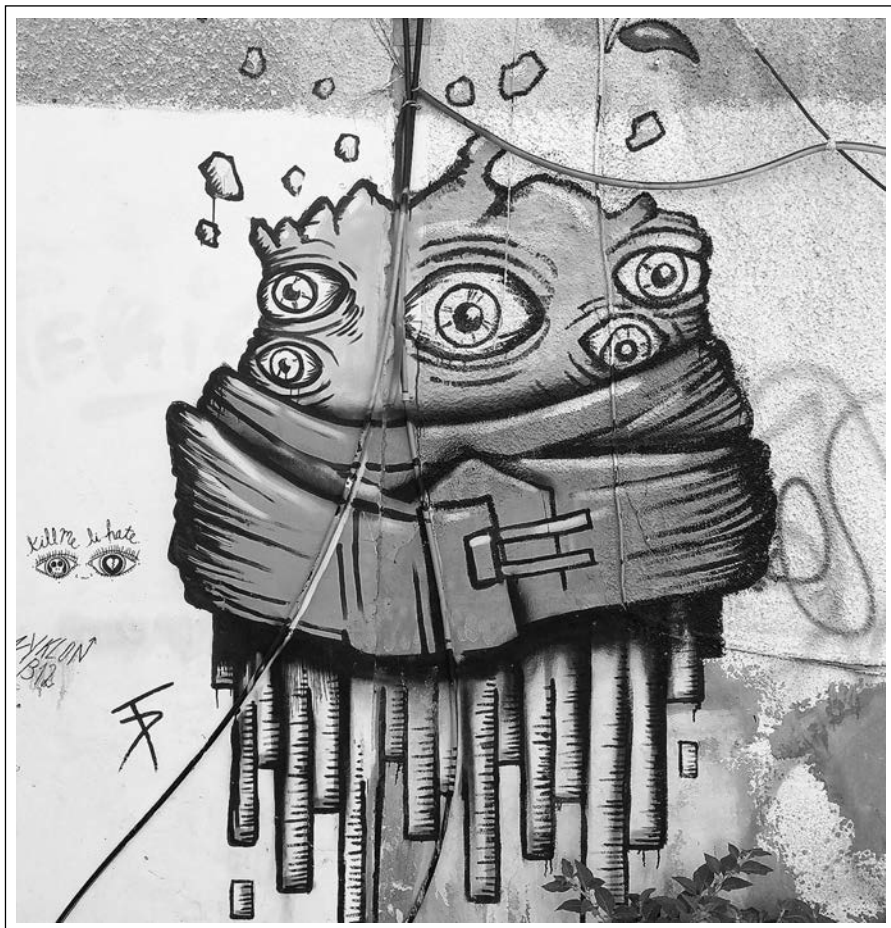
International development cooperation: global problems, institutionalization and the involvement of NGOs

The international development cooperation is a quite special form when it comes to the cooperation between states. The aim of that kind of development is first of all to reduce the development gap between the countries of the world and at the same time tackling today's global challenges. These issues getting more and more emerging nowadays, not just in the international scene, but in a regional and national context too. The present form of the development system has evolved through a very long process and through decades constantly involving new relevant actors in the playfield. Although the development cooperation is still a state-dominated area, the private sector and the non-governmental branch are trying to get more visibility and power in the development regime too. The main goal of the study is to give a general brief overview of the global inequality scale and major challenges also with the examination of the main causes. This can be understood as a sort of justification of the development system's legitimation. The other aim is to present the most important milestones of the development institutionalization and the changes of the major guidelines. Beside that and of course related to the previously mentioned targets, the study also tries to give a short summary of the evolution and the roles of the civil society organizations who are represented in the field of international development but in this case only within international frames.

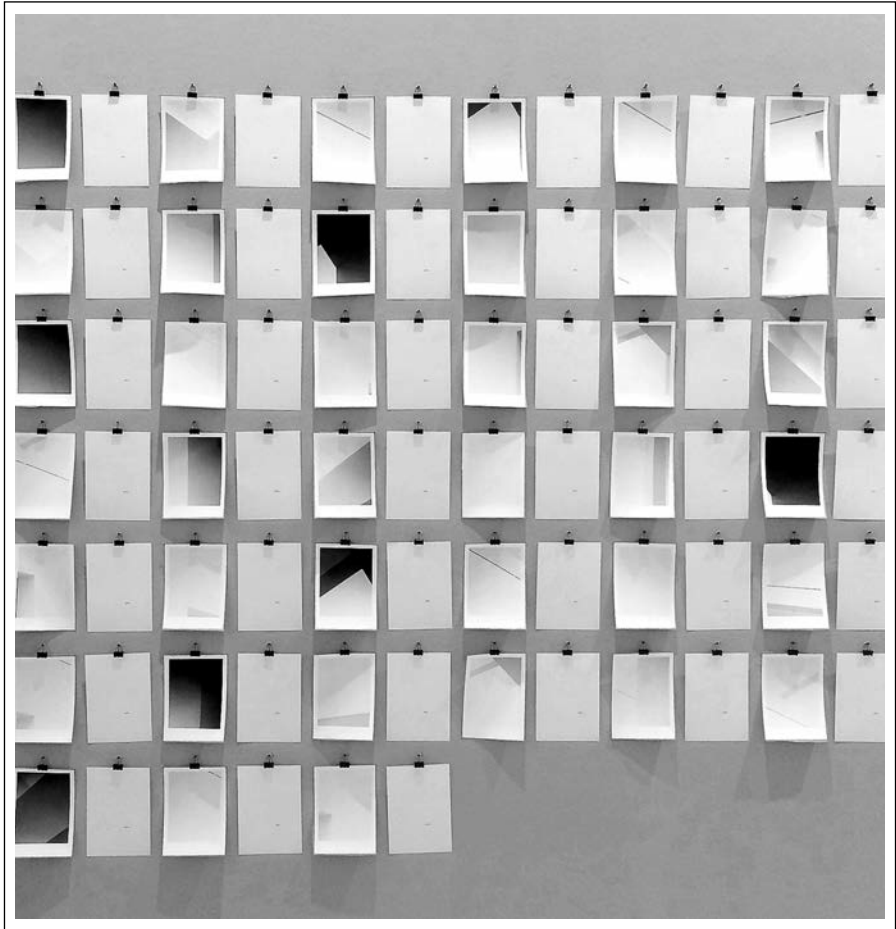
Keywords: international development, international cooperation, aid, non-governmental organization, global problems, development gap, developing countries, UN, well-being, sustainable development goals

Gyöngyi Laufer graduated as an international relations expert from the Corvinus University of Budapest in 2011, and in 2015 as a community and civil developer at Eötvös Loránd University. Before graduation she started an internship by the HAND Association in Budapest, and after that she became there a communication officer and a project assistant. Now she is working as a communication and alumni officer related to higher education issues at the Tempus Public Foundation.

E-mail address: gyongylaufer@gmail.com



Fotó/Gönczö Viktor



Fotó/Gönczö Viktor

CIVIL SZEMLE

LEGYEN 2017-BEN ELŐFIZETŐJE
a negyedévente megjelenő
Civil Szemlének!

RENDELJE MEG A CIVIL SZEMLÉT,
melynek előfizetési díja egy évre
3600 Ft

Előfizetés
Civil Szemle,
Erste Bank: 11600006-00000000-23902934

CIVIL SZEMLE
szerkesztősége

www.civilszemle.hu
Levelezési cím
1137 Budapest, Pozsonyi út 14. II/9.

Kérjük, megrendelését (amely tartalmazza a nevet, postázási címet
és a befizetés igazolását) – a gyorsabb ügyintézés érdekében – küldje be a

civilszemle@gmail.com
e-mail címre

„... a közösség nem attól szilárd, hogy mindenki egy célt követ, és egyetért, sőt, az ilyen közösség már életképtelen, ott már megszűnt a vita, a párbeszéd, ami a közösség életeleme. Ahol mindenben egyetértenek, ott nagyon nagy a baj, az már roppant gyanús. A közösség szilárdságát tehát nem az egyetértésen mérjük, hanem a deliberáció, a mérlegelés és a vita minőségén, színvonalán és intenzitásán.”

(Lányi András)

„A szervezeti változások irányát alapvetően a jövőre vonatkozó látens vagy manifeszt stratégiai döntésekben lehet tetten érni. Ezek a döntések négy dimenzióban születnek meg: (1) a konkrét tevékenységek, (2) az ismertség és beágyazottság, (3) az anyagi erőforrások, illetve (4) az emberi erőforrások területén. A vizsgált jogvédő szervezetek alapvetően a tevékenységstruktúra megváltoztatásával és beágyazottságuk, ismertségük növelésével próbálnak alkalmazkodni a megváltozott helyzethez.”

(Gerő Márton–Susánszky Pál–Tóth Gergely–Kopper Ákos)

„A civil szervezeteknek nagyon hosszú utat kellett megtenniük ahhoz, hogy a nemzetközi fejlesztési együttműködés legfőbb aktorai partnerként, vagy legalábbis releváns szereplőként tekintsenek rájuk. Ehhez nem csak maguknak a civileknek kellett hatalmas változásokat eszközölniük és egyre professzionálisabb működési struktúrákat kialakítaniuk, hanem az államoknak és az általuk alkotott nemzetközi szervezeteknek is nyitottabbá kellett válniuk, és ki kellett alakítaniuk azokat a mechanizmusokat, amelyekben keresztül a civil tapasztalatok és igények becsatornázásra kerülhetnek.”

(Laufer Gyöngyi)

Ára 900 Ft

ISSN 1786334-1



9 177 1786 334009